

TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
CENTRE OF SOCIAL DEVELOPMENT AND INNOVATIONS
EAST ABERDEEN EDUCATIONAL RESOURCES

ISSN (Online): 2520-6230

ISSN (Print): 2520-6451

Scientific Papers

**SOCIAL WORK
& EDUCATION**

Vol. 4, No 2, 2017

Ternopil-Aberdeen, 2017

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Prof. Vira Polishchuk, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief

PhD, Assoc. Prof. Anna Slozanska, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine, Centre of Social Development and Innovation, Ternopil, Ukraine

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Dr., Prof. Bogdan Buyak, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Dr., Prof. Liliia Morska, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

Dr., Prof. Tetyana Semigina, Academy of Labour, Social Relations and Tourism, Ukraine

Dr., Prof. Nataliya Kolyada, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

Dr., Prof. Iryna Kozubovska, Uzhhorod National University, Ukraine

Dr., Prof. Olexandra Yankowych, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine, Ukraine

Hab. PhD, Prof. Jadwiga Daszykowska, The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland

PhD, Assoc. Prof. Oksana Richter, the University of Washington, USA

PhD, Assoc. Prof. Nadiia Gorishna, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

PhD, Assoc. Prof. Linda Wermeling, Northern Kentucky University, USA

PhD, Assoc. Prof. Svitlana Kalaur, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

PhD, Assoc. Prof. Katarina Levicka, Trnava University, Slovakia

PhD Bogdan Więckiewicz, The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland

PhD Jerzy Dąbek, The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland

PhD Mirosław Rewera, The John Paul II Catholic University of Lublin, Stalowa Wola Campus, Poland

Editorial Address:	Print House:
<p>Journal of Scientific Papers “Social Work and Education” Kurbasa str., 6/206 46000, Ternopil, Ukraine E-mail: center_sdi@yahoo.com</p>	<p>Print, copy, centre “VECTOR Lvivska str., 12 46009, Ternopil, Ukraine E-mail: Vector.Volodymyr@gmail.com</p>

ISSN (Online): 2520-6230

ISSN (Print): 2520-6451

©SW&E, 2017

CONTENTS

EDITORIAL

Vira Polishchuk, Anna Slozanska 6

RECENT ISSUES IN SOCIAL WORK EDUCATION 8

Current trends in development of social work and social workers training 8
Nadia Horishna

The training in youth the culture of interethnic relations as an important
direction of the social pedagogue work 23
Nataliya Oleksiuk

Creating a training programme for community-based paralegals: action
research 33
Kateryna Yeroshenko, Tetyana Semigina

RECENT ISSUES IN SOCIAL WORK..... 46

Specific features of social workers' professional burnout..... 46
Olga Hlavatska

Poverty problem: social context 63
Halyna Oliynyk

Social services: are current state social agencies ready to provide them
on the level of local communities in ukraine (selective survey) 77
Hanna Slozanska

RECENT ISSUES IN EDUCATION 102

Pedagogical conditions for training students of english philology for use
of interactive technologies in their future professional activity 102
Oksana Lypchanko-Kovachyk

Religious and moral approach to sex education of children and
adolescents (the beginning of the XX century) 116
Oksana Onypchenko

ABOUT THE AUTHORS 128

CALL FOR PAPERS..... 130

ЗМІСТ

РЕДАКТОРИ

Віра Поліщук, Анна Солозанська..... 6

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ**..... 8

Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки
соціальних працівників..... 8

Надія Горішна

Виховання в молоді культури міжетнічних відносин як важливий
напрямок роботи соціального педагога 23

Наталія Олексюк

Розробка програми навчання для параюристів у громадах:
дослідження в дії..... 33

Катерина Єрошенко, Тетяна Семігіна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ 46

Особливості професійного вигорання соціальних працівників 46

Ольга Главацька

Проблема бідності: соціальний контекст..... 63

Галина Олійник

Чи здатні діючі державні соціальні агенції ефективно надавати
соціальні послуги населенню на рівні отг: вибіркове дослідження..... 77

Ганна Солозанська

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ..... 107

Педагогічні умови підготовки студентів англійської філології до
використання інтерактивних технологій у майбутній професійній
діяльності 107

Оксана Липчанко-Ковачик

Релігійно-моральний підхід у статевому вихованні дітей та
підлітків (початок ХХ століття)..... 120

Оксана Онупченко

ПРО АВТОРІВ..... 128

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ 130

Social Work

& Education

©SW&E,2017

EDITORIAL

Social Work and Education is a bi-annual international scholarly journal published by Centre of Social Development and Innovation and Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, dedicated to advancing analysis of the theory and practice of social work, social care, social welfare, social work education and social politics at all levels. It presents a forum for international debate on important issues and provides an opportunity for the expression of new ideas and proposals on the structure and content of social work, social care, social welfare and social work education, training and development.

In this way, the journal makes a vital contribution to the development of social work and social work educational theory and practice in relation to social work and social care, social welfare, social politics promoting a set of standards in relation to the written presentation of ideas and experience which reflects the needs and requirements of both practice and education.

The journal aims for the highest standards in its published material. All material submitted to the journal is subject to a process of assessment and evaluation through the Editors, board members, and a group of assessors drawn from a wide range of expertise.

The composition of the Editorial Board encompasses diverse perspectives and vacancies are filled through open recruitment promoting equality of access.

In addition, the assessors and reviewers are actively sought who bring a wide range of perspectives and in particular the perspectives of oppressed groups, to their assessment of submitted material.

The journal will publish material that reflects the wide constituency of social work and social work education and training. Writings demonstrating and illustrating anti-oppressive approaches to training, education and practice are

actively sought. All writings must demonstrate a permeation of these issues. Articles from writers bringing the perspectives of oppressed groups are actively encouraged. The journal will not knowingly publish material that is oppressive in content or style.

All research articles in this journal, including those in special issues, special sections, or supplements, have undergone rigorous peer review, this generally involves initial editor screening and anonymized refereeing by at least two independent reviewers.

*Dr. Prof. Vira Polishchuk,
PhD, Assoc.Prof. Anna Słozanska*

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Nadia Horishna,*Ph.D., Associate professor**Department of Social Pedagogics
and Social Work**Ternopil Volodymyr Hnatyuk
National Pedagogical University***Надія Горішна,***кандидат педагогічних наук,
доцент,**кафедра соціальної педагогіки і
соціальної роботи,**Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка*

Ternopil, Ukraine

м. Тернопіль, Україна

nadiahorishna@yahoo.com**ORCID iD** 0000-0002-9724-7098*Received:* October 10, 2017*1st Revision:* November 10, 2017*Accepted:* November 19, 2017

Horishna, Nadia (2017). Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та підготовки соціальних працівників, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 8-22.

УДК 364-78:364-43-021.321

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. Соціальна робота є однією з професій, яка зазнає суттєвих змін під впливом глобалізації. Метою статті є аналіз тенденцій розвитку соціальної роботи як професії та підготовки соціальних працівників у контексті сучасних глобальних викликів. Використовуючи метод кабінетного дослідження, а також загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення було проаналізовані наукові публікації, розміщені в електронних базах даних Google Scholar та Web of Science, на вітчизняних та закордонних веб-сайтах, присвячених питанням розвитку соціальної роботи та навчання в цій сфері.

Виявлено, що основними шляхами реагування соціальної роботи на глобалізацію суспільних процесів є переосмислення її місії і завдань та розширення сфер діяльності, інтернаціоналізація професії, її вихід на міжнародний рівень, поглиблення розуміння взаємозв'язку глобального, регіонального і місцевого вимірів соціальних проблем. Основними тенденціями модернізації підготовки соціальних працівників є децентралізація управління вищою освітою, уніфікація змісту підготовки соціальних працівників, впровадження технологій дистанційної освіти, посилення міждисциплінарної взаємодії, інтернаціоналізація освіти. Вивчення та врахування світових тенденцій розвитку соціальної роботи та освіти у цій сфері є важливими не лише з точки зору підвищення якості соціальних послуг, але й у контексті реформування системи вищої освіти та її інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

Ключові слова: соціальна робота; соціальні працівники; підготовка соціальних працівників; глобалізація; тенденції розвитку соціальної роботи.

Вступ

Основною рушійною силою економічного, політичного, та соціального розвитку суспільства й світового порядку сьогодні є глобалізація. Впливаючи на усі сфери життєдіяльності суспільства, глобалізаційні процеси змінюють умови життя населення, як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Поглиблення глобалізаційних процесів в усіх сферах суспільного життя призводить до того, що багато проблем, які нещодавно були внутрішніми, все частіше набувають міжнародного характеру: зростання рівня бідності та міграційних процесів, соціальне розшарування суспільства, погіршення демографічної ситуації, поширення деструктивних форм прояву девіацій тощо. Глобалізація видозмінює багато професій, «впливаючи на середовище, в якому здійснюють свою діяльність фахівці та у якому перебувають їх клієнти (Roth & Briar-Lawson, 2011, р. 36). Соціальна робота, як вид професійної допомоги окремії особистості, сім'ї або групі осіб з метою забезпечення належного соціального, матеріального та культурного рівня життя, є однією з професій, яка зазнає суттєвих змін під впливом глобалізації.

Аналіз останніх публікацій

Незважаючи на те, що глобалізація не є новим явищем, дослідження, присвячені її впливу на соціальну роботу не є чисельними (Lyons, 2017). Вони розкривають загальні питання зв'язку глобалізації, соціального розвитку та соціальної роботи (Penna, 2010), впливу глобальних економічних і політичних процесів на практику соціальної роботи з різними категоріями клієнтів, перш за все з мігрантами (Healy, 2017), бідними, знедоленими та дискримінованими (Edwards, 2016).

Питання підготовки фахівців у галузі соціальної роботи в умовах глобалізації розглядають у рамках як окремих наукових досліджень (Sherman, 2016; Agbényig & Huang, 2014), так і в контексті аналізу глобальних проблем сучасності, таких як зростання соціальної нерівності, поляризації та соціального виключення у суспільстві (Semyhina, 2013; Castells, 2001), масових переміщень населення та міграції (Fook, 2002), тероризму (Sweifach et al., 2010), порушення прав людини (Ife J, 2000). Важливе значення для нашого дослідження мають праці, у яких висвітлюються особливості реформування систем підготовки соціальних працівників у різних країнах (Croisdale-Appleby, 2014; Westhues et al., 2001; Bailey, 2015; Frampton, 2017; Sims, 2003).

Метою статті є аналіз тенденцій розвитку соціальної роботи як професії та освіти у цій сфері у контексті глобальних викликів сучасності.

Завдання статті передбачають:

визначити актуальні виклики, що постають перед професією та шляхи реагування на них;

дослідити напрями модернізації підготовки соціальних працівників у відповідь на виклики, які постають перед професією.

Методологія дослідження

Для досягнення мети було використано метод кабінетного дослідження, а також загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Пошук інформації здійснювався в електронних базах даних, таких як Google Scholar, Web of Science, українських і зарубіжних веб-сайтах, присвячених розвитку соціальної роботи та підготовки її фахівців.

Основна частина

Аналіз наукової літератури свідчить, що термін «глобалізація» широко використовується для позначення макрофеномену, змістом якого є посилення економічної інтеграції, взаємозв'язку та взаємозалежності політичних і соціальних систем, національних культур. У контексті сучасних глобалізаційних процесів, які призводять до формування нової парадигми суспільного розвитку, принципово змінюється характер та специфіка діяльності фахівців соціальної роботи. У 2012 р. Міжнародна федерація соціальних працівників, Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи та Міжнародна рада з питань соціального добробуту оприлюднили документ «Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій». Головна ідея цього документу полягала у «просуванні нового світового порядку, який зробить реальністю повагу до прав людини та її гідності, а також призведе до появи іншої структури відносин між людьми» (The Global Agenda for Social Work and Social Development, 2012). Пріоритетними сферами професійної діяльності визначено: сприяння соціальній та економічній рівності; обстоювання гідності та цінності людей; сприяння стабільності навколишнього середовища; визнання важливості людських відносин, у тому числі у трудовій сфері (The Global Agenda for Social Work and Social Development, 2012).

У результаті переосмислення місії соціальної роботи у липні 2014 року на світовому конгресі із соціальної роботи, який проходив у Мельбурні (Австралія), було ухвалене нове глобальне визначення соціальної роботи. Згідно з ним «соціальна робота – це заснована на

практиці професія та академічна дисципліна, яка спрямована на сприяння соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце у соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також місцевими знаннями соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту (International Federation of Social Workers, 2017). Глобалізаційні процеси, що мають місце у сучасному світі, поклали край майже столітній дискусії серед теоретиків і практиків соціальної роботи щодо пріоритетності її завдань: надання допомоги найбільш вразливим категоріям населення чи покращення рівня життя всього суспільства через здійснення соціальних перетворень. Сучасне визначення соціальної роботи поєднує обидва підходи, надаючи пріоритетність другому (Horishna, 2016, p.35).

Хоча багато теоретиків і практиків у сфері соціальної роботи вважають її професією, орієнтованою на конкретний національно-культурний контекст, сьогодні все більше зростає розуміння того, що вона є частиною міжнародної професії, яка виконує у суспільстві схожі завдання, розвивається у тих самих напрямках, використовує однакові методи втручання та шукає шляхи вирішення спільних проблем (Blok, 2011).

З глобалізацією тісно пов'язана тенденція інтернаціоналізації соціальної роботи. Власне завдяки міжнародному співробітництву відбулося поширення соціальної роботи як професії в різних країнах ще задовго до активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів. В останні десятиліття рівень міжнародної співпраці у сфері соціальної роботи і соціальної освіти суттєво зростає: розширюються можливості обміну досвідом роботи через участь у спільних проектах, конференціях, симпозіумах, стажуваннях (Horishna, 2016, p. 37). Завдяки виходу соціальної роботи на міжнародний рівень відбувається уніфікація термінології соціальної роботи, розвиток академічної мобільності, проведення міжнародних досліджень, прийняття та використання міжнародних стандартів професійної діяльності (Етика соціальної роботи, визначення принципів, 2004 р.) та підготовки фахівців (Світові стандарти освіти і підготовки фахівців із соціальної роботи, 2004 р.).

Результатом інтернаціоналізації соціальної роботи є виникнення такого явища як «міжнародна соціальна робота». Під цим поняттям Л. Хілі розуміє міжнародну професійну практику і здатність професії соціальна робота і тих, хто до неї належить, до дій на міжнародному рівні (Semyhina, 2015, p. 6). Механізмами реалізації міжнародної соціальної

роботи є дії, які передбачають обмін практикою та формування наднаціонального нормативного і фахового регулювання розв'язання соціальних проблем, визначення «ідеалістичних концепцій» розвитку соціальної роботи як професійної діяльності та академічної дисципліни (Semyhina, 2015, p. 6). Ускладнення причин і характеру соціальних проблем, на вирішення яких спрямовують свої зусилля фахівці соціальної роботи, призвело не лише до перегляду розуміння місії професії, але й до реформ у системі підготовки соціальних працівників у різних країнах.

Перші заклади з підготовки соціальних працівників в кінці XIX ст. у Великій Британії, Нідерландах, Німеччині і США були відкриті. Протягом XX ст. навчання соціальній роботі впроваджувалось у багатьох країнах Європи, Азії, Африки, Латинської Америки, Австралії та Середнього Сходу. Розвиток соціальної освіти пройшов шлях від навчання на робочому місці до формування різнорівневих систем професійної підготовки. Становлення професійної підготовки відбувалося одночасно з розробкою теоретичних основ соціальної роботи та осмислення сутності соціальної освіти, принципів, змісту і технологій її реалізації. Пройшовши більш ніж сторічний період становлення системи підготовки фахівців соціальної роботи продовжують розвиватися і вдосконалюватися, реагуючи на виклики, які постають перед професією.

У багатьох країнах світу сьогодні відбуваються процеси модернізації систем професійної підготовки соціальних працівників з метою підвищення їх якості. У кожній країні вони мають свою специфіку, зумовлену національним контекстом, проте можна відзначити і певні спільні тенденції. Як зазначає І. Іванюк, хід і характер освітніх реформ в різних країнах стають всі більш схожими. Іншими словами, всесвітні тенденції процесів реформ стають очевидними (Ivanjuk, 2006, p. 80).

Однією з провідних тенденцій реформування є децентралізація управління вищою освітою, що проявляється у делегуванні повноважень безпосередньо закладам вищої освіти. У багатьох зарубіжних країнах (зокрема у Великобританії, Франції, Німеччині) це призвело до того, що підготовка соціальних працівників має суттєві відмінності у рамках різних спеціальностей. Існує велика ймовірність того, що окремі спеціалізації спеціальності «Соціальна робота» (наприклад, клінічна соціальна робота, охорона дитинства, організація громади тощо) можуть виокремитися у самостійні професії, настільки мало спільного вони мають між собою у структурі і змісті підготовки фахівців. Сьогодні існує потреба у тому, щоб певним чином уніфікувати підготовку фахівців. У відповідь на цю потребу Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи (IASSW) та Міжнародною асоціацією соціальних працівників (IFSW) у 2004 р. були розроблені і затверджені «Глобальні стандарти підготовки соціальних

працівників». Їх метою є впровадження єдиних підходів до підготовки фахівців, її стандартизації у різних культурних, релігійних та етнічних контекстах. «Глобальні стандарти» є керівництвом для міжнародних програм підготовки соціальних працівників у країнах Західної Європи і США; для навчальних закладів з країн Східної Європи, Африки, Азії і Китаю вони слугують певним орієнтиром щодо «ключових знань, процесу, цінностей і вмінь соціальних працівників» (Grey & Webb, 2008).

Уніфікація змісту підготовки соціальних працівників відбувається не лише під зовнішніх впливом. Вона зумовлена перш за все внутрішніми чинниками – соціальним контекстом практики та характером проблем, з якими доводиться стикатися соціальним працівникам. У навчальні плани шкіл соціальної роботи у різних країнах включають курси, тематика яких відображає нові реалії суспільного життя, такі як тероризм, міжнаціональні конфлікти, природні катастрофи тощо.

Модернізація підготовки соціальних працівників стосується не тільки її змісту, але й технологій його реалізації. Впровадження технологій дистанційної освіти у підготовку соціальних працівників відображає одну із найважливіших тенденцій у світовому інформаційному суспільстві – широке розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій. Якщо у пошукову систему Google ввести терміни «дистанційна освіта» та «соціальна робота», 50 % отриманих результатів стосуватимуться таких країн як Канада, Австралія, Великобританія, Німеччина та ін., решта 50% – США. Результати дослідження, проведеного у США 2006 році засвідчили, що технології дистанційного навчання використовувала кожна четверта програма підготовки бакалаврів і кожна друга – магістрів (Vernon et al, 2009, p. 264). На сьогодні ця країна є лідером у сфері дистанційної освіти у соціальній роботі, проте пропозиції щодо можливостей здобуття освіти з допомогою інформаційно-комунікативних технологій в інших країнах збільшуються з кожним днем.

Розширення сфер, ускладнення змісту і характеру професійної діяльності соціальних працівників позначились і на посиленні міждисциплінарної взаємодії. Яскравим свідченням цієї тенденції є впровадження програм подвійних спеціальностей. Такі програми пропонують навчання для здобуття двох спеціальностей на тому самому або ж різних освітньо-кваліфікаційних рівнях, але з різних галузей знань, наприклад, магістра соціальної роботи і магістра громадського здоров'я, ступеня магістра із соціальної роботи та бакалавра з права (Horishna & Slozanska, 2017, p. 167).

Поєднання підготовки із соціальної роботи з іншими галузями знань практикується у різних країнах світу, зокрема у США, Великобританії, Австралії. Заклади вищої освіти ініціюють впровадження програм

подвійних спеціальностей між факультетами і школами з метою сприяння академічній колегіальності та реалізації міждисциплінарної співпраці. Така тенденція відповідає також вимогам практики соціальної роботи та потребам сучасного ринку праці у фахівцях, чії компетенції можуть використовуватись у декількох секторах.

З глобалізацією тісно пов'язана тенденція інтернаціоналізації освіти. Власне завдяки міжнародному співробітництву відбулося поширення соціальної роботи як професії в різних країнах ще задовго до активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів. В останні десятиліття рівень міжнародної співпраці у сфері соціальної роботи і соціальної освіти суттєво зростає: розширюються можливості обміну досвідом роботи через участь у спільних проектах, конференціях, симпозіумах, стажуваннях. Значний внесок у розвиток міжнародного співробітництва у сфері соціальної освіти робить Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи. Її членами є понад 500 соціальних навчальних закладів і асоціацій соціальних шкіл з 70 країн світу. Їй надано статус консультативного органу від ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Ради Європи та Організації американських держав (International Association of Schools of Social Work, 2017). Асоціація спряє розширенню співробітництва між навчальними закладами різних країн, ініціюючи відкриття міжнародних освітніх програм із соціальної роботи, міжнародних науково-дослідницьких проектів, програм академічної мобільності студентів і викладачів, впровадження міжнародної проблематики у навчальні курси, інтеграція міжнародної складової в національні наукові дослідження.

Зростаючий вплив глобалізації на соціальну роботу, хоч і передбачає зміну її національних і регіональних складових, проте не означає їх цілковите зникнення або зменшення їх ролі. Зокрема, соціальні працівники все частіше зустрічаються з глобальними викликами, такими як міжнародна міграція, тероризм, торгівля людьми, транскордонна злочинність та ін. Окрім цього, багато соціальних проблем, таких як бідність, соціальна нерівність та несправедливість, поширення девіацій та соціально небезпечних захворювань, набувають глобальних масштабів. Подолати ці проблеми на місцевому рівні неможливо, оскільки вони виходять за межі національних кордонів, а їх причини часто коріняться у глобальних процесах. Регулювання розв'язання цих проблем повинно здійснюватись на наднаціональному рівні, а конкретні дії – на локальному. При цьому ефективна співпраця у рамках соціальної роботи та її розвиток на шляху вирішення глобальних проблем неможлива без поваги і врахування національної і регіональної специфіки та відмови від прагнення уніфікувати методи і принципи соціальної роботи.

Здійснений аналіз основних тенденцій модернізації соціальної освіти за рубежом дає підстави для формулювання наступних висновків.

Висновки

Глобалізаційні процеси, які відбуваються сьогодні у світі, значно розширюють сфери і завдання соціальної роботи як професії, про що свідчать ухвалені глобальні пріоритети соціального розвитку та нове глобальне визначення соціальної роботи. Основними шляхами реагування соціальної роботи на глобалізацію суспільних процесів є переосмислення її місії і завдань та розширення сфер діяльності, інтернаціоналізація професії, її вихід на міжнародний рівень, розуміння взаємозв'язку глобального, регіонального і місцевого вимірів соціальних проблем.

В умовах ускладнення цілей, змісту та функцій соціальної роботи модернізація систем підготовки соціальних працівників є актуальною не лише у країнах, де соціальна освіта є новим напрямком професійної підготовки, але й у розвинутих країнах світу, де вже сформувалися національні моделі підготовки фахівців для соціальної сфери. Основними тенденціями модернізації підготовки соціальних працівників є децентралізація управління вищою освітою, уніфікація змісту підготовки соціальних працівників, впровадження технологій дистанційної освіти, посилення міждисциплінарної взаємодії, інтернаціоналізація освіти. Вивчення та врахування світових тенденцій розвитку соціальної роботи, враховуючи при цьому історичні, соціально-економічні та культурні чинники їх формування, є важливим не лише з точки зору підвищення якості надання соціальних послуг, але й у контексті реформування всієї системи вищої освіти та її інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

Література

Agbényig, D. L.,• Huang, L. (2014 April) Quantifying Globalization in Social Work Research. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/262337418>. DOI: 10.1080/ 10437797.2014.885255

Bailey, J. (2015, October 15). Social work in the U.S.: Workforce & Education. *Agora Psycho-Pragmatica*, 9 (2). Retrieved from <https://www.uav.ro/jour/index.php/app/issue/view/45>.

Blok, W. (2011) Social work: an international profession in national straitjackets. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 20(1), 118-122.

Castells, M. (2001). “The new global economy”. In *Challenges of globalisation: South African debates with Manuel Castells* ed. by J. Muller, N. Cloete & S. Badat. Cape Town: Maskew Miller Longman, 2001, 2-21.

Croisdale-Appleby, D. (2014, February). Revisioning Social Work Education. Retrieved from https://www.gov.uk/government/.../DCA_Accessible.pdf.

Dominelli, L. (2010, August). Globalization, contemporary challenges and social work practice. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/249730322>. DOI: 10.1177/0020872810371201.

Edwards, K. (2016, June) Social work, poverty and social exclusion. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/303744315>. DOI: 10.1080/ 02615479.2016.1183746.

Fook, J. (2002). *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: Sage Publications Ltd., 177.

Frampton, M. (2017, February). *Fachenglisch für die Soziale Arbeit*. Retrieved from <https://www.beltz.de/fileadmin/beltz/leseproben/978-3-7799-2872-0.pdf>.

Grey, M., Webb, S. (2008, June). Global “double” standarts in social work: A critical analysis”. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/248920653_The_Myth_of_Global_Social_Work_Double_Standards_and_the_Local-Global_Divide. DOI:10.1080/10428230802077988.

Healy, L. M. (2017, May) No Longer Welcome: Migration Policy and Challenges for Social Work. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/316219502>. DOI: 10.1177/0886109917701677.

Horishna, N. M. (2016). Current trends of social workers training modernization. *Social work: Challenges of the present: Proceedings of the V All-Ukrainian scientific and practical conference*. Ternopil: Vector, 33-39. [In Ukrainian].

Horishna, N., Slozanska, H. (2017). Dual Degree Programs in Social Work: is it Possible in Ukraine? *Economics and Sociology*, Vol. 10, No. 2, pp. 165-178. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/12.

Ife J. (2000, August). Local and Global Practice: Relocating Social Work as a Human Rights Profession in the New Global Order. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/229036731_Local_and_global_practice_Relocating_social_work_as_a_human_rights_profession_in_the_new_global_order. DOI: 10.1080/714052835.

International Association of Schools of Social Work. (2017). Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org>.

International Federation of Social Workers. (2017, October 12). Global Definition of Social Work. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org>.

Ivanyuk, I.V. (2006). Educational policy: tutorial. Kyiv: Tucson, p.80.

Lyons K. (2017, May) Women, Migration and Social Work Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/316242422>. DOI:10.1177/0886109917702086.

Lyons, K. (2015, December). Globalization: Welfare and Social Work. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/304194654>. DOI: 10.1016/B978-0-08-097086-8.28036-7.

Penna, S. (2010, June 28). Globalization, social exclusion and the possibilities for global social work and welfare. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/714052818>.

Roth, W., & Briar-Lawson, K. (Eds.).(2011). Globalization, social justice, and the helping professions. Albany, NY: State University of New York Press.

Semyhina, T.V. (2013). Global priorities for social development: imperatives for politics and practice. *Scientific notes of NaUKMA. Pedagogical, Psychological Sciences and Social Work*, Vol. 149, pp.57-62.

Semyhina, T.V. (2015). International Social Work: Global Priorities for Social Development and a New Definition of Social Work. *Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine*, 1(2), 6-11.

Sherman, P. (2016, June) Preparing social workers for global gaze: locating global citizenship within social work curricula. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/303744417>. DOI:10.1080/02615479.2016.1190328.

Sims, D. (2003). Social Work Education in England and Spain: a Comparison of Contemporary Developments. *The Journal of Doctoral Research in Education*, 3(1). Retrieved from <http://www.educatejournal.org/index.php/educate/article/view/31>.

Sweifach, J. H., LaPorte, H., Linzer, N. (2010). Social Work Responses to Terrorism: Balancing Ethics and Responsibility. *International Social Work*, 53 (6), 822–835.

The Global Agenda for Social Work and Social Development (2012). Retrieved from <http://www.globalsocialagenda.org>.

Vernon, R., Vakalahi, H., Pittman-Munke, P., Adkins, L. (2009). Distance education programs in social work: current and emerging trends. *Journal of Social Work Education*. 45 (2), 263-276.

Westhues, A. A., Lafrance, J., Schmidt, G. (2001, February). SWOT analysis of social work education in Canada. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/248994170_A_SWOT_analysis_of_social_work_education_in_Canada. DOI: 10.1080/02615470020028364.

CURRENT TRENDS IN DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK AND SOCIAL WORKERS TRAINING

Nadia Horishna, Ph.D., Associate professor, Department of Social Pedagogics and Social Work Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine
nadiahorishna@yahoo.com

***Abstract.** Today, globalization is the main driving force of economic, political and social development of society. The deepening of globalization processes in all spheres of public life leads to the situation when many of the problems that have recently been internal are increasingly becoming international in nature: the rise of poverty and migration processes, social stratification of society, deterioration of the demographic situation, the spread of destructive forms of manifestation of deviations, etc. Globalization modifies many professions. Social work as a professional activity aimed at helping an individual, a family or a group of people in achieving of an appropriate social, material and cultural standard of living, is among the professions that undergoing significant changes under the influence of globalization.*

The purpose of the article is to analyze trends in the development of social work as a profession and social workers training in the context of the current global challenges. The tasks of the article include: to identify the actual challenges faced by the profession and the ways it responds to them; explore the directions of social workers training modernization in response to the challenges faced by the profession.

To achieve the goal, the method of desk study was used, as well as general scientific methods of analysis, synthesis, comparison and generalization. The search was carried out in electronic databases such as Google Scholar, Web of Science, Ukrainian and foreign websites devoted to the development of social work and training in this area.

The globalization processes taking place today in the world considerably expand the scope and tasks of social work as a profession, as evidenced by the adopted global priorities of social development and the new global definition of social work. The main ways of social work responding to the globalization of social processes are the revision of its mission and tasks, the expansion of its scope and role, the internationalization of the profession, the extension of its efforts to the international level, the increased understanding of the interconnection of global, regional and local dimensions of social problems.

In the context of the complication of social work's goals, content and functions, the modernization of social worker training is an urgent task not only in countries where it was introduced recently, but also in developed countries,

where programs on social work have been launched a long time ago. The main trends in the modernization of social workers training are the decentralization of higher education management, the unification of the curricular, the introduction of distance education technologies, the strengthening of interdisciplinary cooperation, the internationalization of education. Examining and taking into account trends in the development of social work and social work education under the influence of global challenges is important not only in terms of improving the quality of services, but also in the context of reforming the whole system of Ukrainian higher education and its integration into the European and the world of educational space.

Key words: social work; social workers; social workers training; globalization; trends in social work development.

References

Agbényig, D. L., Huang, L. (2014 April) Quantifying Globalization in Social Work Research. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/262337418>. DOI: 10.1080/10437797.2014.885255

Bailey, J. (2015, October 15). Social work in the U.S.: Workforce & Education. *Agora Psycho-Pragmatica*, 9 (2). Retrieved from <https://www.uav.ro/jour/index.php/app/issue/view/45>.

Blok, W. (2011) Social work: an international profession in national straitjackets. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 20(1), 118-122.

Castells, M. (2001). "The new global economy". In *Challenges of globalisation: South African debates with Manuel Castells* ed. by J. Muller, N. Cloete & S. Badat. Cape Town: Maskew Miller Longman, 2001, 2-21.

Croisdale-Appleby, D. (2014, February). Revisioning Social Work Education. Retrieved from https://www.gov.uk/government/.../DCA_Accessible.pdf.

Dominelli, L. (2010, August). Globalization, contemporary challenges and social work practice. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/249730322>. DOI: 10.1177/0020872810371201.

Edwards, K. (2016, June) Social work, poverty and social exclusion. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/303744315>. DOI: 10.1080/02615479.2016.1183746.

Fook, J. (2002). *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: Sage Publications Ltd., 177.

Frampton, M. (2017, February). *Fachenglisch für die Soziale Arbeit*. Retrieved from <https://www.beltz.de/fileadmin/beltz/leseproben/978-3-7799-2872-0.pdf>.

Grey, M., Webb, S. (2008, June). Global “double” standarts in social work: A critical analysis”. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/248920653_The_Myth_of_Global_Social_Work_Double_Standards_and_the_Local-Global_Divide. DOI:10.1080/10428230802077988.

Healy, L. M. (2017, May) No Longer Welcome: Migration Policy and Challenges for Social Work. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/316219502>. DOI: 10.1177/0886109917701677.

Horishna, N. M. (2016). Current trends of social workers training modernization. Social work: Challenges of the present: Proceedings of the V All-Ukrainian scientific and practical conference. Ternopil: Vector, 33-39. [In Ukrainian].

Horishna, N., Slozanska, H. (2017). Dual Degree Programs in Social Work: is it Possible in Ukraine? Economics and Sociology, Vol. 10, No. 2, pp. 165-178. DOI: 10.14254/2071-789X.2017/10-2/12.

Ife J. (2000, August). Local and Global Practice: Relocating Social Work as a Human Rights Profession in the New Global Order. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/229036731_Local_and_global_practice_Relocating_social_work_as_a_human_rights_profession_in_the_new_global_order. DOI: 10.1080/714052835.

International Association of Schools of Social Work. (2017). Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org>.

International Federation of Social Workers. (2017, October 12). Global Definition of Social Work. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org>.

Ivanyuk, I.V. (2006). Educational policy: tutorial. Kyiv: Tucson, p.80.

Lyons K. (2017, May) Women, Migration and Social Work Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/316242422>. DOI:10.1177/0886109917702086.

Lyons, K. (2015, December). Globalization: Welfare and Social Work. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/304194654>. DOI: 10.1016/B978-0-08-097086-8.28036-7.

Penna, S. (2010, June 28). Globalization, social exclusion and the possibilities for global social work and welfare. Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/714052818>.

Roth, W., & Briar-Lawson, K. (Eds.).(2011). Globalization, social justice, and the helping professions. Albany, NY: State University of New York Press.

Semyhina, T.V. (2013). Global priorities for social development: imperatives for politics and practice. Scientific notes of NaUKMA. Pedagogical, Psychological Sciences and Social Work, Vol. 149, pp.57-62.

Semyhina, T.V. (2015). International Social Work: Global Priorities for Social Development and a New Definition of Social Work. Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine, 1(2), 6-11.

Sherman, P. (2016, June) Preparing social workers for global gaze: locating global citizenship within social work curricula. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/303744417>. DOI:10.1080/02615479.2016.1190328.

Sims, D. (2003). Social Work Education in England and Spain: a Comparison of Contemporary Developments. *The Journal of Doctoral Research in Education*, 3(1). Retrieved from <http://www.educatejournal.org/index.php/educate/article/view/31>.

Sweifach, J. H., LaPorte, H., Linzer, N. (2010). Social Work Responses to Terrorism: Balancing Ethics and Responsibility. *International Social Work*, 53 (6), 822–835.

The Global Agenda for Social Work and Social Development (2012). Retrieved from <http://www.globalsocialagenda.org>.

Vernon, R., Vakalahi, H., Pittman-Munke, P., Adkins, L. (2009). Distance education programs in social work: current and emerging trends. *Journal of Social Work Education*. 45 (2), 263-276.

Westhues, A. A., Lafrance, J., Schmidt, G. (2001, February). SWOT analysis of social work education in Canada. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/248994170_A_SWOT_analysis_of_social_work_education_in_Canada. DOI: 10.1080/02615470020028364.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Oleksiuk, Nataliya (2017). Виховання в молоді культури міжетнічних відносин як важливий напрям роботи соціального педагога, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 23-32

УДК 37.035.8: 37.013.42

Nataliya Oleksiuk,
Doctor of Pedagogics, Professor
Department of Social Pedagogy and
Social Work
Ternopil National Volodymyr
Hnatyuk Pedagogical University

Наталія Олексюк,
доктор педагогічних наук,
професор, кафедра соціальної
педагогіки та соціальної роботи,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка

Ternopil, Ukraine
м. Тернопіль, Україна
nataliya_oleksiuk@ukr.net

ORCID iD 0000-0002-1538-1470

Received: October 20, 2017
1st Revision: November 20, 2017
Accepted: November 29, 2017

ВИХОВАННЯ В МОЛОДІ КУЛЬТУРИ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми виховання у молоді культури міжетнічних відносин, розглянуто зміст та специфіку її розв'язання. На основі аналізу методологічних концепцій виокремлено компетентнісний, середовищний та системний загальнонаукові підходи до виховання молоді в полікультурному середовищі. Виявлено, що метою виховання культури міжетнічних відносин є налагодження механізмів підтримки демократичних принципів у міжетнічному діалозі та впровадження моделі мультикультурної демократії. Обґрунтовано ідею про те, що до основних принципів виховання у молоді культури міжетнічних відносин належать принцип культуровідповідності та принцип полікультурності. Доведено, що професійна діяльність соціального педагога в поліетнічному середовищі неможлива без знань культурних відмінностей, релігії та традицій представників етносів, які проживають на території України.

Ключові слова: полікультурне середовище; культура міжетнічних відносин; молодь; соціальний педагог; міжетнічна компетентність.

Вступ

Інтеграційний поступ України як поліетнічної держави у європейське і світове співтовариство вимагає якнайшвидшого втілення національної ідеї щодо: налагодження на всіх інституційних рівнях суспільства тісної ефективної взаємодії української нації з іншими корінними народами і етносами, що проживають в Україні; інтеграції загальнолюдських і культурно-національних цінностей; збереження національної ідентичності та самосвідомості різних етносів у процесі реалізації чи захисту спільних для них інтересів. Враховуючи зазначене, особливої актуальності сьогодні набуває соціально-педагогічна робота у цьому напрямі з молоддю як важливою складовою полікультурного середовища. Адже формування у молодих людей уявлення про історію, культуру, морально-естетичні риси, звичаї та традиції різних етносів дозволяє руйнувати консервативні негативні етнічні стереотипи; озброєння молоді знаннями моральних норм і якостей сприяє регулюванню взаємовідносини у суспільстві, узгодженню дій і вчинків, готовності жити у мирі й продуктивно взаємодіяти з представниками інших культур, мов і релігій; виховання міжетнічної компетентності молоді допомагає запобігати виникненню ксенофобії та поширенню нетерпимості. Сьогодні в Україні діє близько 800 громадських товариств національних меншин, понад 30 з яких мають всеукраїнський статус. Держава організаційно й фінансово допомагає відзначенню днів культури національних меншин, пам'ятних дат, релігійних та обрядових свят. Така державна політика у сфері національних меншин успішно сприяє міжетнічній взаємодії та консолідації українського суспільства (Рябова Ю., 2015, с. 39).

Реалізацію державної етнонаціональної політики в нашій державі забезпечують такі законодавчі й нормативно-правові акти, як: Декларація прав національностей України, Закони України («Про національні меншини в Україні», «Про освіту», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про біженців», «Про правовий статус іноземців»), Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, інші міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та які відповідають світовим і європейським стандартам стосовно проблемних питань збереження культурної самобутності та ідентичності представників різних національностей.

Відрадним є і те, що зміст й сучасні тенденції виховання культури міжетнічних відносин часто стають предметом дослідження вітчизняних та закордонних учених. Так, питання формування толерантності розглянуто в працях І. Беха, Б. Гершунського, М. Філатової. Особливості формування

культури міжнаціонального спілкування вивчали Н. Воскресенська, Н. Ганнусенко, В. Заслуженюк. Можливості використання етнопедагогічних традицій українців і етнопонаціональних меншин у різних регіонах України розкрито в роботах Я. Журецького, Т. Зякун, І. Лебідь. Що стосується полікультурного виховання, то цей процес вивчали В. Бойченко, О. Джуринський, В. Компанієць та ін. Проте маємо визнати, що, незважаючи на достатню кількість законодавчих і нормативно-правових документів, наукових досліджень, фактично не вирішеними в Україні залишаються питання формування ефективної етнопонаціональної політики, розвитку теорії та практики соціальної (соціально-педагогічної) роботи з різними етнічними групами, уточнення напрямів та форм роботи соціальних служб з представниками окремих етнічних груп.

Саме тому, **метою нашої статті** є висвітлення основних аспектів виховання у молоді культури міжетнічних відносин та обґрунтування шляхів оптимізації цього процесу. Для досягнення поставленої мети нами було виділено наступні **завдання**:

- розкрити сутність і виявити особливості виховання у молоді культури міжетнічних взаємин;
- дослідити зміст роботи соціального педагога в означеному напрямі;
- визначити шляхи оптимізації процесу виховання у молоді культури міжетнічних взаємин.

Методологія дослідження

На основі детального аналізу методологічних концепцій універсалізму, партикуляризму, а також стратегії міжкультурної взаємодії в соціумі можемо стверджувати, що аксіологічним підґрунтям щодо розробки теорії і практики виховання в молоді культури міжетнічних відносин є комплекс прав людини й загальнолюдських цінностей. Означені концепції дозволяють виокремити такі загальнонаукові підходи до вирішення проблеми, як: компетентнісний (обґрунтовує змістові характеристики міжетнічної компетентності молоді та встановлює понятійний зв'язок міжетнічної компетентності з толерантністю, полікультурністю та міжкультурною компетентністю); середовищного (розкриває інтегративну функцію міжетнічних відносин в соціумі та обґрунтовує специфіку виховання культури міжетнічних відносин з урахуванням особливостей конкретного соціуму); системного (передбачає дослідження виховання в молоді культури міжетнічних відносин як важливого компонента процесу соціалізації; виокремлює основні принципи здійснення виховної діяльності (позитивного ставлення до культурного різноманіття, педагогічної етики і такту, рівності та гуманізму) (Грива О., 2005, с. 39–41).

Основна частина

Належність індивіда до певної соціальної групи має виняткове для нього значення, оскільки кожна людина є соціальною (колективною) істотою. На основі аналізу численних наукових досліджень можемо стверджувати, що проблема безетнічності індивіда фактично є проблемою його безсоціальності та навіть антисоціальності. Саме тому пріоритетними завданнями виховання у сучасних умовах є етнічна й міжетнічна соціалізація молоді, виховання у неї культури міжетнічних відносин.

Етнічна соціалізація (етнізація) – це процес становлення людини як представника певного етносу через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які складають основу суспільного буття етносу; опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні даному етносу, відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду етносу, перетворення цього досвіду на особисте надбання. Міжетнічна соціалізація – це входження представника певного етносу у систему відносин з іншими етносами рідної країни, світу, це процес засвоєння особистістю, групою, етносом системи знань, способів, видів діяльності у процесі взаємодії, взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями. У процесі міжетнічної соціалізації виховується культура міжетнічних відносин; етносоціальні норми поведінки відтворюються у досвіді реальних відносин представників різних етносів і засвоюються особистістю (Бацевич Ф., 2007, с. 36–37). Соціально-педагогічна робота з молоддю щодо її етнічної та міжетнічної соціалізації передбачає: створення умов для нормального функціонування та розвитку всіх груп населення, у тому числі – етнічних груп; використання технологій з запобігання, недопущення конфліктних ситуацій, кризових явищ у міжетнічному середовищі; вирішення проблем, зміну місця проживання представників окремих етнічних груп з метою досягнення рівня життя інших етнічних груп, що проживають на даній території.

Культура міжетнічних відносин – це духовно-моральна система, що спрямована на розвиток творчого потенціалу етносу, на його взаємодію з надбаннями інших етносів та опанування загальнолюдських цінностей; система духовно-моральних ідей, уявлень й переконань, соціальних почуттів і ставлень, форм та способів поведінки, специфічних видів діяльності, які здійснюються на основі спільності інтересів й потреб з метою покращення взаєморозуміння і взаємодії між різними етносами, взаємообміну етнічними матеріально-духовними цінностями; духовно-моральна та духовно-психологічна якість особистості, здатної до активної та ефективної життєдіяльності у поліетнічному середовищі (Солодка А., 2005, с. 212).

Найбільш ефективною формою міжетнічних відносин, що знаходить своє відображення в рівноправності народів, яким надається безперешкодна і законодавчо закріплена можливість реалізації їх культурного потенціалу, є культурний плюралізм. Культурний плюралізм сприяє збереженню національних культур, водночас надаючи їм можливість вільно взаємодіяти з іншими культурами, опановувати їхній потенціал і, тим самим, збагачувати свою власну культуру (Болгаріна В., 2002, с. 2). Маємо на увазі, що в межах України співіснують різні етнокультурні та конфесійні спільноти, які мають право на публічну репрезентацію і збереження своїх особливих рис й способу життя, зумовленого етнічною специфікою. На жаль культурний плюралізм не завжди є ключовим у міжетнічних відносинах, що й зумовлює необхідність соціально-педагогічної роботи щодо виховання культури міжетнічних відносин.

Виховання культури міжетнічних відносин – це педагогічний процес, що забезпечує: засвоєння цінностей, культурно-історичного досвіду українського народу, корінних народів і національних меншин, що проживають в Україні; формування в молоді схильності до інтеркультурної комунікації й обміну, а також розвиток толерантності та емпатії стосовно інших народів, культур і соціальних груп; активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності (Дрожжина С., 2005, с.68).

Метою виховання культури міжетнічних відносин, що ґрунтується на взаєморозумінні, взаємоповазі, взаємодопомозі між представниками різних етносів є налагодження механізмів підтримки демократичних принципів у міжетнічному діалозі та впровадження моделі мультикультурної демократії. Означена мета конкретизується у наступних завданнях: формування в індивідуальній свідомості відповідних міжетнічному товариству ціннісних орієнтацій та уявлень; оптимізація процесу соціальної адаптації індивіда (групи) в умовах полікультурного середовища; формування індивідуальної та групової соціальної ідентичності; попередження розвитку соціальної фрустрації та запобігання маргіналізації індивіда; формування його комунікативної компетентності (Болгаріна В., 2002, с. 4–6).

Виховання культури міжетнічних відносин передбачає формування: ставлення до полікультурності як до загальної, об'єктивної, позитивної, неминучої реальності, оскільки полікультурність створює умови для взаємозбагачення етносів досвідом формування соціальних зв'язків і розширення культурного простору; гуманного ставлення до представників різних етносів, їхньої історії й матеріальної й духовної культури; ціннісних орієнтацій та етичних настанов; системи знань про етноси і міжетнічні

відносини; поваги честі й гідності представників інших етносів; толерантного ставлення до інших поглядів і переконань, тактовності в оцінці традицій, звичаїв, ритуалів різних етносів; умінь міжетнічної взаємодії, прагнення самоудосконалюватися у цій діяльності; навичок подолання особистісно-психологічних бар'єрів у спілкуванні, попередження ситуацій, які викликають емоційну напруженість у відносинах представників різних етносів, запобігання конфліктним ситуаціям; спільних для етносів моделей і норм поведінки (Солодка А., 2005, с. 217).

Погоджуємось із думкою науковців про те, що до основних принципів виховання у молоді культури міжетнічних відносин належать: принцип культуровідповідності, що передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією, культурою мовою, народними традиціями й обрядами, які забезпечують духовне єднання, та наступність поколінь (Грива О., 2005, с. 96); принцип полікультурності, який зумовлює інтегрованість української національної культури в контексті загальнодержавних, європейських і світових цінностей в загальнолюдську культуру (Бацевич Ф., 2007, с.102).

Для того, щоб соціальний педагог міг використовувати виховний, розвивальний та навчальний потенціал етнічних традицій у полікультурному суспільстві, будувати конструктивні стосунки з населенням та вести позитивний міжетнічний діалог – він повинен бути для цього спеціально підготовленим. Міжкультурна компетентність соціального педагога – це ступінь прояву ним знань, умінь і навичок, які дозволяють правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії з представниками інших культур, що проявляються у врахуванні їхніх традицій, звичок і психологічних характеристик, знаходити адекватні форми впливу на них з метою підтримки атмосфери взаємної довіри і конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей соціальної допомоги (Воротняк Л., 2008, с. 48).

Професійна діяльність соціального педагога в поліетнічному середовищі неможлива без знань культурних відмінностей, релігії, звичаїв та традицій представників всіх етносів, які проживають на території України. Також слід враховувати особливості національної психології та етнічні особливості поведінки, які часто проявляються в простих життєвих ситуаціях, коли непорозуміння між людьми може привести до міжнаціональних конфліктів (Гуренко О., 2014, с. 42). До умінь, необхідних соціальному педагогу для роботи з молоддю в багатонаціональному середовищі, слід віднести уміння: оцінювати проблеми та потреби представників різних етносів; вирішувати конфліктні питання; представляти та захищати інтереси клієнта (представників різних

етносів); забезпечувати зв'язок між особистістю і середовищем; бути посередником між конфліктуючими сторонами, вести переговори; знаходити нестандартні рішення типових задач; слухати, спостерігати та інтерпретувати вербальну та невербальну поведінку представників різних етносів, впливати на взаємовідносини між людьми в малій групі, працювати в ситуаціях неформального спілкування, завойовувати довіру клієнта іншої національності; співвідносити знання про іншомовну культуру зі знанням своєї культури; поводитися відповідно до вимог етикету іншого народу; вибирати адекватні способи вирішення комунікативної задачі (Воротняк Л., 2008, с. 50–53).

Виходячи із переліку знань та умінь, необхідних соціальному педагогу для успішного виховання в молоді культури міжетнічних відносин, можемо виділити такі функції підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності в поліетнічному середовищі: теоретичну (вивчення передового досвіду професійної освіти), технологічну (розробка методичних матеріалів, програм підготовки до професійної діяльності, аналіз результатів наукових досліджень та застосування досягнень на практиці), комунікативну (налагодження взаємодії з представниками різних національностей під час проходження виробничої практики та шляхом залучення студентів до волонтерської діяльності) (Рябова Ю., 2015, с. 40).

До шляхів оптимізації процесу виховання у молоді культури міжетнічних відносин, на наш погляд, належать: вивчення та використання позитивного історичного і закордонного досвіду; залучення до роботи фахівців різних галузей – соціологів, істориків, етнографів, психологів та ін.; здійснення спеціальної підготовки соціальних педагогів до роботи у полікультурному середовищі.

Висновки

Таким чином, виховання у молоді культури міжетнічних відносин є надзвичайно актуальною суспільною та педагогічною проблемою, яка успішно може бути вирішена соціальним педагогом за умови його міжкультурної компетентності (наявності у нього відповідних знань, умінь і навичок роботи в полікультурному середовищі та уміння їх застосовувати на практиці).

Література

Бацевич, Ф. С. (2007). Словник термінів міжкультурної комунікації. Добіра. 207.

Болгаріна, В. (2002). Культура і полікультурна освіта. Шлях освіти. (1), 2–6.

Воротняк, Л. І. (2008). Особливості педагогічної технології формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. Педагогічний дискурс. (3), 48–53.

Грива, О. А. (2005). Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей та молоді в умовах полікультурного середовища: монографія. К., ПАРАПАН, 228.

Гуренко, О. І. (2014). Полікультурна освіта майбутніх соціальних педагогів: теоретико-методичний аспект: монографія. Бердянськ. 588.

Дрожжина, С. В. (2005). Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: монографія. Донецьк, 196.

Рябова, Ю. М. (2013). Структура професійної діяльності соціальних працівників у багатонаціональному середовищі. «Ольвійський форум – 2013: стратегії країни Причорноморського регіону в геополітичному просторі». Миколаїв, Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 39–40.

Солодка, А. (2005). Полікультурне виховання та освіта – крок до інтеграції освіти України в єдиний загальнокультурний простір. Миколаїв, МДУ, 212–217.

THE TRAINING IN YOUTH THE CULTURE OF INTERETHNIC RELATIONS AS AN IMPORTANT DIRECTION OF THE SOCIAL PEDAGOGUE WORK

Nataliya Oleksiuk, Doctor of Pedagogics, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine,
nataliya_oleksiuk@ukr.net

ABSTRACT. The article is dedicated to the substantiation of the problem of training in young people the culture of interethnic relations; differentiation of the content and the specifics of its solution. On the basis of methodological concepts analysis it is outlined the competence, environmental and systematic general scientific approaches to the training of young people in a multicultural environment. It is revealed that the aim of raising a culture of interethnic relations is establishing of mechanisms of democratic principles supporting in the interethnic dialogue and implementation of the multicultural democracy models. It is substantiated the idea that among the basic principles of training in youth the culture of interethnic relations are the principle of cultural accordance and the principle of variety of cultures. It is proven that professional activity of social pedagogue in a multiethnic environment is impossible without knowledge of cultural differences, religion and traditions of the representatives of the ethnic groups living on the territory of Ukraine.

Keywords: multicultural environment; culture of interethnic relations; youth; social pedagogue; interethnic competence.

References

Batsevych, F. S. (2007). Glossary of intercultural communication. Lviv National Ivan Franko University. K, Trust. 207.

Bolgarina, V. Culture and multicultural education. Path of education. (1). 2–6.

Vorotniak, I. (2008). Peculiarities of pedagogical technologies of policultural competence of masters in higher pedagogical educational institutions. Pedagogical discourse, (3). 48–53.

Griva, O. A. (2005). Socio-pedagogical bases of formation of tolerance in children and young people in terms of multicultural environment, monograph. K., PARAPAN, 228.

Gurenko, O. I. (2014). Policultural education of future social pedagogues: theoretical and methodological aspect, monograph. Berdyansk. 588.

Drozhzhyna, S. V. (2005). Cultural policy of modern policultural: socio-philosophical and legal aspects, monograph. Donetsk, 196.

Ryabova, U.M. (2015). Structure of the professional activity of social workers in a multinational environment. «Olvijiskij Forum – 2013: the strategy of the country's Black Sea region in geopolitical space». Nikolaev, 39–40.

Solodka, A. (2005). Multicultural upbringing and education – a step towards the integration of Ukraine into a single cultural space. Nikolaev, MSU, 212–217.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Kateryna Yeroshenko,
*PhD student,
Academy of Labour, Social Relations
and Tourism*

Катерина Єрошенко,
*аспірант,
Академія праці, соціальних відносин
і туризму*

*Kyiv, Ukraine
Київ, Україна
pr.ulaf@gmail.com*

ORCID ID: 0000-0002-3055-9003

Tetyana Semigina,
*Dr. in Political Science, Professor,
Academy of Labour, Social Relations
and Tourism*

Тетяна Семігіна,
*доктор політичних наук, професор,
Академія праці, соціальних відносин
і туризму*

*Kyiv, Ukraine
Київ, Україна
semigina.tv@socosvita.kiev.ua*

ORCID ID: 0000-0001-5677-1785

*Received: September 29, 2017
1st Revision: October 2, 2017
Accepted: October 25, 2017*

Yeroshenko, K. & Semigina, T. (2017). Creating a training programme for community-based paralegals: action research, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 33-45.

УДК 364.694-787.4:[376]:34

CREATING A TRAINING PROGRAMME FOR COMMUNITY- BASED PARALEGALS: ACTION RESEARCH

Abstract. The paper presents the dynamic process of developing an educational course for paralegals undertaken with the support of the 'Human Rights and Justice Program Initiative' (run by the International Renaissance Foundation). Based on the approach of action research, the course design was changed from the initial experts' vision, based on the desk-review analysis of the international practices of paralegal studies and following the suggestions of practitioners who took part in the training of trainers. The study highlights a range of challenges in designing an educational course for individuals with a brand new role in society. In particular, there was no holistic understanding of the idea of paralegalism among trainers in local communities. Thus, the vision of who can become a paralegal, and the criteria for selecting people from local communities to take part in the educational course, were based on results of a trainer's discussion (as well as on the compilation of expert analysis and ideas adopted from international experience.

The study demonstrates how to design the training for trainers, while trainers-participants have an opportunity to show their skills and understanding of the received information. Such a design can be used for teaching complex or brand new concepts that require additional discussion. Parts of this course can also be applied as separate training for community activists, since the course is aimed to educate on the use instruments of community facilitation and service integration.

Keywords: educational course; paralegal; social work; services brokerage; community.

Introduction

There is a long-standing debate in the academic literature on social work as a professional project and paraprofessional involvement, social work competencies and their mastering (Semigina & Boyko, 2014). In many countries, including Ukraine, paraprofessionals play an important role in social services delivery and advocacy (Miriukia & Moss, 2016; Roberts & Bowblis, 2017).

One of the numerous examples of paraprofessionals in social work is community-based paralegals. This is a network of people who work within the scope of community needs, have a good knowledge of the community resources in which they work, and they have to take part in trainings to master different tools to become a part of such a network (Yeroshenko, 2017). The shorter term “paralegal” will be used in the study referring to a community-based paralegal. This term embodies a multitude of concepts and practices; however, in social work it has come to be used in reference to a person who supports the local community by coordinating all of the legal and social services, and providing primary legal consultation (Maru, 2010). Paralegal’s core purposes in the society are to address both individual and community-wide problems, and also to facilitate community residents’ participation in solving problems in the community (Rebuta, Gregorio & Hatta, 2012).

In Ukraine, the initiative to introduce a paralegals’ network all around Ukraine was started being developed in 2016 by a group of legal experts and social workers. The initial idea was to create a pilot model, and then to expand it to a sustainable professional network based of this pilot. The aim of the initiative to develop a paralegals’ network in Ukraine is to integrate legal and social services in the regions, and also to strengthen legal capacity of the local communities. This initiative started with the development of an educational course for paralegals. These activities were supported by the ‘Human Rights and Justice Program Initiative’ (run by the International Renaissance Foundation).

The paper presents the self-reflections regarding the dynamic process of developing an educational course to train paralegals for Ukrainian communities. It is aimed to describe a Ukrainian experience, located in a singular context of using action research that can help in understanding the possibilities that can be opened to build social work courses based on community knowledge and the participatory approach.

Methodology

The study is based on the application of the participatory methodology stemming from a phenomenological approach (Bortoletto, 2017). The literature suggests that the participatory approach is oriented toward democratization of

knowledge production (Cornwall, 2008) and fits the practical model of education, involving social capital and community knowledge (Deepak, Wisner & Benton, 2016).

The action research focuses more on upon the ways in which production of knowledge shapes consciousness of the agenda in the first place, and participation in knowledge production becomes a method for building greater awareness (Gaventa & Cornwall, 2001). As Reason and Bradbury state,

Action research is a participatory, democratic process concerned with developing practical knowing in the pursuit of worthwhile human purposes, grounded in a participatory worldwide [...]. It seeks to bring together action and reflection, theory and practice, in participation with others [...] the flourishing of individual persons and their communities (2001, p. 1).

Within the framework of action research, the way that events within research activities are organized is important (Lucio-Villegas, 2016), while standard indicator analysis is not applied to explore a social problem (Susser, 2004).

So, with respect to action research design of our study, practitioners and prospective trainers were active participants of the educational programme development. There was a group of experts who developed the programme: 4 social workers, an expert in gender issues, 2 practitioners from governmental centers of free legal aid provision, 3 representatives of NGO-free legal aid providers, and 2 educators from law clinics. There were experts involved from the main networks of governmental and non-governmental free legal aid providers, and from the local NGO social services, who collaborated with each of these networks: the Association of legal clinics of Ukraine, Legal Development Network, the state system of free legal aid provision, public offices of Ukrainian Helsinki Human Rights Union.

Trainers were selected on the basis of two criteria: education and experience in conducting trainings. The pool of trainers was formed with the snowball method: each expert provides advice to at least two trainers within the section he/she developed. There were 35 trainers who had been chosen to take part in the TOT (training of trainers) – 12 in the first module, 12 in the second module, 11 in the third module. Trainers were selected from the regional NGOs that provide social services, from the regional NGOs that provide free legal aid, from among the human rights protection activists, and also from among the regional representatives of the state system of free legal aid provision.

The data for this study was collected and documented during all the steps of the course development, as one of the authors (KY) was involved as an expert, and is an author of the “Advocacy and Communication” section of the educational programme. She coordinated and developed the study: development of study design and data collection, drafted the manuscript. The other author

(TS) developed the principal idea of the paper, performed the analyses and drafted the manuscript. The documented activities and outcomes are presented in this paper with the permission of the Human Rights and Justice Program Initiative (run by the International Renaissance Foundation). However, authors present their own reflections on the process of course design, as well as views on the challenges and bottlenecks of the development of this course for Ukrainian paralegals.

Interpretative techniques (Murphy, Franz & Choi, 2016) have been used to precede observational data and documentary analysis. From a content perspective, the authors have prepared a comprehensive overview of the developed course. From a procedural perspective, we discuss the process, challenges and outcomes of the participatory approach to the course development.

Key findings

The process of design of the training course for paralegals was developed in 5 action steps (see Table 1).

Table 1. Steps of the course design for paralegals

№	Action	Participants	Outcome
1	Analysis of programmes	Expert group	Review of the baseline educational course for paralegals in different countries.
2	Experts' meetings	Expert group	Content and design of the educational course were developed. The design of TOT (training of trainers) course was also developed.
3	Course design	Expert group	Each section of the educational course was developed in the following way: the theory, and the methods to deliver the theory.
4	TOT (training of trainers)	Prospective trainers	A group of trainers were introduced to the educational course for paralegals; they presented their training sessions on each of the modules of the educational course to each other.
5	TOT review	Expert group	Redesign of the training course for paralegals, changes to the criteria of paralegals' selection

The second step was focused on the expert discussion regarding the possible content and design of the educational course for Ukrainian paralegals. Since there is neither a practice of Street Law clinics in Ukraine (as in South Africa), nor a set network of paralegals to connect with the free legal aid centers (as in China), nor even a college or university courses for paralegals yet, the educational model was borrowed from the Indonesian experience, where

NGOs conduct trainings for paralegals with the support of international donors (Berenschot & Rinaldi, 2013).

Based on the desk-review findings the expert decided to make the course practical, designed as a set of trainings. Thus, it was envisioned that the training course would consist of three modules – “Human rights”, “Community life”, “System changes and cooperation” lasting three days each. Therefore, the whole course is planned to be 9 days long.

The third step was actual design of the course. According to expert group suggestions, the module “Human rights” should be dedicated to understanding the concept of human rights and general legal issues. Participants should acquire certain competences, knowledge, and skills as a result of this module: 1) basic knowledge of the concepts of “rights” and “human rights”, ability to identify human rights violations, logic of actions in case of human rights violations; 2) understanding of what discrimination is, its types, evidence of discrimination in various spheres of public life; 3) basic knowledge of law sections and subsections, how to use them in everyday life; 4) knowledge about the protection of consumer rights, the algorithm of action in case of violation of the rights, understanding of contractual relations and their features, including credit system and online purchases.

The experts focused the module “Community Life” on the understanding of the community resources to solve the problems. The following competences, knowledge, and skills were defined by the expert group for this module: 1) concepts of community and forms of self-organization in the community, instruments of influence and power control, key aspects of the decentralization process, self-government and public bodies; 2) understanding of the necessary tasks and functions of restorative practices, benefits and risks of using restorative practices to solve problems, and in decision-making in the communities; conflict resolution, facilitation and mediation process; 3) basics of legislation to prevent domestic violence, a system of state and NGO services authorized to carry out prevention and counteraction to violence; communication with people who have been subjected to domestic violence, redirection of the victims seeking help to a proper institution; provision with the most basic primary legal advice or needed information; 4) understanding the issues of community security as participation and responsibility shared among police, local governments and residents; understanding the forms and results of cooperation between various stakeholders in the field of community security, proactive behaviour in major emergencies.

The last module, “System changes and cooperation”, is expected to provide paralegals with an understanding of the process of effective communication, and the integration of different services in the community. Specifically, the participants should be familiar with the regional networks of social services and the systems of free legal aid provision (governmental and NGO’s), and should have knowledge and skills to be able to customize computers and smartphones for safe work online. They are expected to have knowledge of the basic concepts and the process of advocacy; principles of communication in the community, possibilities of using social media; styles of communication, identifying of advocacy problems in the community, preparation of practical cases in the community to illustrate the relevance of the problems and impossibility of their resolution by existing legal ways; analysis of community structure for further involvement of its representatives in advocacy campaign; skills of self-presentation and counter-argumentation. Moreover, the last section covers fundraising and writing grant proposal submissions.

The fourth step in developing the educational programme was the training for trainers (TOT). The main idea of the TOT was to familiarize trainers with the educational programme, and to work out the information in small groups with other trainers.

At the end of a 3-day TOT, each of the trainers had the feedback from the colleagues about the correspondence of key issues with the training methods they had chosen. In addition, the teams of trainers were formed for each module and all participants of the TOT had an opportunity to discuss the content together. All of them had the idea (of the whole educational programme, and trainers were put in real situations, so that they could change the methods if some of them were proving to be ineffective.

An important part of the TOT activities was brainstorming around paralegals and their functions in Ukraine. According to the answers provided by trainers, different people could act as paralegals in local communities: *social workers, teachers, librarians, priests, doctors, representatives of local authorities, people active in the community, those who have time, ability and desire to act as paralegals, and those who are respected in the community*. Trainers also admitted that people of certain professions should not act as paralegals: *policemen, representatives of local authorities, prosecutors, judges, attorneys, priests, and people who are indifferent to community problems*. The results of this feedback demonstrate that there is no clear opinion yet on who could serve as a paralegal, because there is no established vision in the

Ukrainian society of - what a paralegal does – it is indeed a brand new concept. For example, some of the trainers named local authorities as those who could be paralegals, and others named the authorities as those who could not. There is the same difference of opinion as to the ability of priests to be paralegals.

Trainers and experts advised to rename “a paralegal” as “a community counselor”. Also, there was a set of criteria developed for the process of selection of paralegals: ability to focus on a solvable problem, desire to bring change in the community (that is to solve this problem), what a person can (or would like to) do to solve this problem, what steps a person would take to solve a problem, his/her involvement in community/NGO activities, educational level and occupation, possibility to receive a recommendation from an NGO. After the concluding session with trainers during the TOT, a restriction was put on the occupational criterion. In particular, it was decided that policemen, prosecutors, judges, attorneys and priests would not be allowed to take part in the paralegal pilot selection.

Observations allow to state that making connections between the issues handled enabled participants to create solidarity at that point in time, empower trainers to be more active in own community, motivate to share knowledge.

Moreover, as a result of the discussion, there surfaced an idea to motivate people to participate in the selection of paralegals in accordance with trainers’ assumption of possible motivation. Therefore, there were certain requirements listed in a call for paralegals for all groups of people who were expected to take part in the selection process: network building, financial literacy, and the ability to effectively focus the efforts of changing community life. The initial group of experts would select 30 applicants to take part in the pilot educational programme taking all these criteria into consideration.

During the **fifth step** the group of experts had thoughtfully reviewed the programme. There were a few major changes made in the course programme with respect to the trainers' feedback expressed during the ToT.

1. The initially developed course had a lot more to do with the “legal” knowledge. After the TOT trainers noticed that paralegals do not need to know that much legal information since they should only provide people with a primary advice on the most typical issues and redirect them to a professional legal aid provider.

2. It was decided to place the review of the system of social and legal services in the first module, right after the main legal issues, so that paralegals know where to redirect people in case they are not able to help.

3. Less attention would be given to the decentralization process in Ukraine, because people in the regions are very much involved with this issue and have first-hand knowledge of it.

4. More attention would be given to the budget processes at the local level, and this section would be merged with the fundraising section.

5. The scope of the “Informational safety” section would be reduced to only online communication with coworkers and clients, finding legal information on the internet, and online self-education. The unit on how to configure computers and smartphones for safe work was too difficult, and built for people who are strong users. Paralegals from remote communities would not have a computer at home, so they need basic user information: how to use Microsoft Office, email clients, and do online searches. This will be an optional section, and the trainer will re-examine the level of the group.

6. Module 2 and 3 would be swapped in order to reinforce the logical connection between the sections dedicated to the cooperation within the community.

7. The definitions were explained in layman terms, and a simpler vocabulary was substituted for special terminology to make the course less intimidating for people of various educational backgrounds.

After the changes and reviews based on the TOT are completed, the educational course will be structured as it is provided below in Table 2.

Table 2. The final composition of the educational programme for paralegals

Module	Section	Duration
1. Human rights	Basics of human rights	3 days
	Discrimination and minorities rights	
	Basic laws	
	Social and legal services in the regions	
2. System changes and cooperation	Self-organization of local communities, influence on the authorities	3 days
	Budgeting, fundraising	
	Advocacy and communication	
	Informational safety	
3. Community life	Restorative justice	3 days
	Counteraction to domestic violence	
	Safety in the community	

It was decided that after the selection of paralegals there will be held a pilot training course conducted by trainers who have passed the TOT. Based on the results of the training, each of the participants will set the goals for the next three months in their paralegal activities to develop a network of paralegals, strengthen legal capacity of local communities, and integrate legal and social services in the communities.

Discussions

The most obvious finding of this analysis is that the design of the education course for Ukrainian paralegals has made it evident that the concept of paralegals and paralegalism as it is understood in different countries (Berenschot & Rinaldi, 2013; Maru, 2010; Rebuta, Gregorio & Hatta, 2012) is entirely new for Ukraine, and it is legally unregulated. This results in misinterpretations and a dismissal of paralegalism as a brokerage of social services. At the same time, it offers a good chance to attract multifarious knowledge needed for the development of local communities in the country. The study has shown that a paralegal needs basic information not only about legal issues, but should have broader understanding and competences. Thus, training of paralegals follows the multi-competences mode that is general for the Ukrainian social work (Semigina & Boyko, 2014).

The action research design and participatory approach (Bortoletto, 2017; Gaventa & Cornwall, 2001; Reason and Bradbury, 2001; Susser, 2004) used for this study allows us to point out that the benefits of using this course for future paralegals could be related to its content defined by experts and trainers based on prospective functions of such paraprofessionals. Besides, the course is designed for specific audiences, discussed among the trainers, and the discussion itself has also been of benefit as an ability to review the course in action. Such a design can be used for teaching complex or brand new concepts that require additional discussion. Parts of this course can be also applied as separate trainings for community activists, since the course is aimed to teach how to use instruments of community facilitation and service integration.

The findings of this study suggest that there are also some risks in the application of this course. First of all, the team of organizers expects a good level of understanding of community problems, but they do not know for sure who will apply for the pilot call. The prospective trainees may have different backgrounds, experience and skills, and the 'average approach' may not work for them. If the course is too difficult for paralegals they may lose motivation.

In addition, the design of the course may have influence on the results: the course is designed in three modules with approximately a month-long break between them, so all of the participants may not be able to take part in all of the modules. At the same time, only participation in the whole course assures that a person acquires all of the needed skills. It was decided to hold the course during autumn months to reduce this risk - farmers will have finished their field work by that time, and also, participants can choose the most suitable days for the training. The discussions with experts and trainers provide further evidence for the inconsistency of the Ukrainian legal regulations and legal service per se. It is therefore likely that the paraprofessionals' motivation to perform important community roles as it is seen by researchers (Dugard & Drage 2013; Miriukia & Moss, 2016; Roberts & Bowblis, 2017) may decrease, and they might drop out of the training.

Conclusions

This study was set out to use the participatory approach in the development of the training course for paralegals. The course is aimed to introduce in Ukraine a completely new idea of paralegalism, a function to be performed within local communities. The study has shown that paralegals need not only basic knowledge in legal regulations, but a broad range of competences, and this reflects the complex nature of social work, even in its paraprofessional version.

The study has somewhat improved our understanding of possible functions of paralegals in Ukraine and the skills they would need for their activities. So, the course that was designed from a perspective of practical application has been thoughtfully assessed and reassessed by the practitioners.

The key strength of the study is that it supports the idea that the application of the practical model to develop short-term social work trainings has a number of advantages, while challenges and short-comings are mostly associated with broader contexts. Such a design can be used for teaching complex or brand new concepts that require additional discussion.

References

Berenschot, W., Rinaldi, T. (2013). Within and around the law; Paralegals and legal empowerment in Indonesia. Retrieved from: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/justice-initiatives-legal-empowerment-20140102.pdf>.

Bortoletto, N. (2017). Participatory action research in local development: an opportunity for social work. *European Journal of Social Work*, 20, 484-496.

Cornwall, A. (2008). Unpacking participation: Models, meanings and practices. *Community Development Journal*, 43(3), 269–283.

Deepak, A. C., Wisner, B. L., Benton, A. D. (2016). Intersections between Technology, Engaged Learning, and Social Capital in Social Work Education. *Social Work Education*, 35 (3), 310-322.

Dugard J., & Drage K. (2013). To Whom Do The People Take Their Issues? The Contribution of Community-Based Paralegals to Access to Justice in South Africa. Legal Vice Presidency The World Bank. Retrieved from: <https://namati.org/resources>.

Gaventa, J., & Cornwall, A. (2001). Power and knowledge. In P. Reason, & H. Bradbury (Eds.), *Handbook of action research* (pp. 70–80). London, UK: Sage Publications.

Lucio-Villegas, E.(2016). Building knowledge democracy from the university: A case study in Spain. *Action Research*, 14(1), 3–18.

Maru V. (2010). *Between Law and Society: Paralegals and the Provision of Justice Services in Sierra Leone and Worldwide*. Open Society Institute. Retrieved from:<https://www.opensocietyfoundations.org/sites>.

Miller, R.L., Meinzinger, M. (2016). *Paralegal Today. The Legal Team at Work*. 7th ed. CENGAGE Learning.

Miriukia, A. M. & Moss, T. (2016). The impact of para-professional social workers and community health care workers in Côte d'Ivoire: Contributions to the protection and social support of vulnerable children in a resource poor country. *Children and Youth Service Review*, 67, 230-237.

Murphy, J.W., Franz, B.A. & Choi, J. M. (2016). Key theoretical distinctions in community-based health interventions. *Action Research*, 14(1), 88–99.

Open Society Institute (2010). *Community-based Paralegals: A Practitioner's Guide*. Retrieved from: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/paralegal-guide-20101208.pdf>.

Reason, P., & Bradbury, H. (2001). Introduction: inquiry and participation in search of a world worthy of human aspiration. In P. Reason, & H. Bradbury (Eds.), *Handbook of action research* (pp. 1–14). London, UK: Sage Publications.

Rebuta C.C., Gregorio R.A., & Hatta Y.O. (2012) *Barefoot lawyers: Defending community resource rights in the Philippines*. Legal tools for citizen

empowerment publication. Retrieved from <https://namati.org/resources/defending-community-resources-philippines>.

Roberts, A. R., Bowblis, J. R. (2017). Who Hires Social Workers? Structural and Contextual Determinants of Social Service Staffing in Nursing Homes. *Health & Social Work*, 42, 1(1), 15–23.

Semigina, T. & Boyko, O. (2014). Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine (pp. 257–269) *Global social work education- crossing borders blurring boundaries*. Sydney: Sydney University Press.

Susser, E. (2004). Eco-epidemiology: Thinking outside of the black box. *Epidemiology*, 15, 519–520.

Xing, Y. (2014). Dissemination of Law and Access to Justice at the Village Level: A Case Study of Barefoot Lawyers in the Villages of China. *Positions: East Asia culture critique*, 22 (3), 603-633.

Yeroshenko, K. (2017). Parayurydychna praktyka: choho mozhe navchytysya z mizhnarodnoho dosvidu ukrayins'ka sotsial'na robota? [Paralegal practice: what can Ukrainian social work learn from international experience?]. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, 3, 38-47.

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПАРАЮРИСТІВ У ГРОМАДАХ: ДОСЛІДЖЕННЯ В ДІЇ

Катерина Єрошенко, аспірантка Академії праці, соціальних відносин і туризму
(Київ, Україна) pr.ulaf@gmail.com

Тетяна Семигіна, доктор політичних наук, професор кафедри соціальної роботи
та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму
(Київ, Україна) semigina.tv@socosvita.kiev.ua

***Анотація.** У дослідженні презентовано процес розробки навчального курсу для параюристів, підтриманий Програмною ініціативою «Права людини та правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження». Курс розроблено в межах підходу дослідження в дії, таким чином, відбулася зміна від початкового бачення експертної групи, базованого на аналізі міжнародної практики навчання параюристів, до розуміння навчального курсу за результатами обговорення практиків, які брали участь в тренінгу для тренерів. Дослідження висвітлює цілий ряд проблем у розробці навчального курсу для людей, які мають виконувати нову роль у громаді, по суті брокерів соціальних послуг і послуг первинного юридичного консультування. Наразі в Україні немає цілісного розуміння ідеї діяльності параюриста в громаді, і це виявилось викликом для розробників курсу.*

За результатами дослідження визначено, як побудувати тренінг для тренерів, формат якого дає можливість тренерам, які навчаються, продемонструвати свої навички та інтерпретацію отриманої інформації. Такий дизайн може використовуватися для навчання новим для суспільного розуміння концептам, які потребують додаткового обговорення в ході навчання.

***Ключові слова:** навчальний курс; параюрист; соціальна робота; брокерство послуг; громада.*

Social Work & Education

Hlavatska, Olga. (2017). Особливості професійного вигорання соціальних працівників, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 46-62

©SW&E,2017

УДК 364.624:364-43-021.321

Olga Hlavatska,

Ph.D., Associate professor

*Department of Social Pedagogics
and Social Work*

*Ternopil Volodymyr Hnatyuk
National Pedagogical University*

Ольга Главацька,

*кандидат педагогічних наук,
доцент,*

*кафедра соціальної педагогіки і
соціальної роботи,*

*Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка*

Ternopil, Ukraine

м. Тернопіль, Україна

olga.raduk@gmail.com

ORCID iD 0000-0001-9636-3970

Received: October 11, 2017

1st Revision: November 15, 2017

Accepted: November 19, 2017

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до трактування сутності поняття «професійне вигорання»; висвітлено його симптоми; охарактеризовано основні причини, наслідки й особливості професійного вигорання соціальних працівників; виділено основні групи факторів, що сприяють формуванню синдрому професійного вигорання. Виявлено, що виникнення та розвиток синдрому залежить від віку, стажу роботи і статі працівника. Визначено, що професійне вигорання найбільш характерне для молодих недосвідчених соціальних працівників через завищені очікування щодо професії; щодо статі, то жінки більше схильні до появи й розвитку синдрому через велику кількість соціальних ролей та обов'язків. У чоловіків професійне вигорання тісно взаємопов'язане із переживанням міжособистісної самотності, низькою пізнавальною активністю і самоприйняттям.

Дослідженням визначено, що соціальні працівники з високим ступенем професійного вигорання частіше використовують обережні стратегії поведінки, уникають проблемних ситуацій, імпульсивних дій, мають найнижчі показники особистісного адаптаційного потенціалу, поведінкової регуляції і нервово-психічної стійкості в порівнянні зі своїми колегами, що володіють низьким ступенем професійного вигорання. Зроблено висновки про те, що попередженню синдрому професійного вигорання соціальних працівників сприяє організація робочих пауз для емоційного розвантаження, оптимізація режиму роботи і відпочинку, навчання прийомам релаксації та саморегуляції психічних станів і конструктивних моделей доцільної поведінки.

Ключові слова: професійне вигорання; соціальний працівник; емоційне виснаження; адаптаційний потенціал; професійний стрес.

Вступ

Швидкий темп життя, соціально-політичні та соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні сьогодні, висувають до працівників соціальної сфери складні, високі вимоги. Специфіка даної професії полягає у значній кількості емоційно складних та когнітивно-насичених міжособистісних контактів, які впливають на їх психологічний стан, обумовлюють виникнення емоційного напруження та розвиток професійних стресів. Одним із найскладніших наслідків його довготривалого впливу є виникнення синдрому професійного вигорання, високий рівень якого дезорганізує діяльність працівника, знижує його здатність до саморегуляції поведінки і управління ситуаціями різної складності.

Науковий і практичний інтерес до синдрому вигорання обумовлений тим, що його наслідки є небезпечними не лише для працівників соціальної сфери, а й для об'єктів їх професійної діяльності. Професійно виснажений, емоційно знесилений соціальний працівник не спроможний продуктивно працювати, оскільки у нього знижується рівень психологічної готовності до інноваційної діяльності, особистісного та професійного самовдосконалення, погіршуються взаємини з адміністрацією, колегами, клієнтами.

Аналіз останніх публікацій

Останнім часом спостерігається посилення уваги світової спільноти науковців до вивчення проблеми професійного вигорання представників соціальної сфери. Розробляються авторські теоретичні моделі, психодіагностичні методики і практичні профілактично-корекційні програми щодо попередження та подолання синдрому професійного вигорання.

Проблема професійного вигорання знайшла своє відображення у працях таких зарубіжних вчених: К. Маслач, С. Джексон, Б. Перлман, Х. Фрейденбергер, Е. Хартман та ін. У вітчизняній науці питання професійного вигорання порушувалися В. Бойко, Н. Водоп'яною, Л. Карамушкою, Н. Лазаревим, О. Романовською, Т. Форманюк та ін.

Дослідженням та розробкою методів діагностики щодо синдрому професійного вигорання займались дослідники: В. Бойко, Н. Водоп'янова, Т. Ронгинська, А. Серебрякова, О. Старченкова та ін. Однак на

сьогоднішній день налічується незначна кількість робіт, які спрямовані на дослідження синдрому професійного вигорання у діяльності соціальних працівників.

Як відомо, професія соціального працівника є однією з тих, де синдром професійного вигорання найпоширеніший. Тому актуальним є вивчення особливостей виникнення симптоматики, розвитку та перебігу його саме у працівників соціальної сфери.

Мета статті: висвітлити особливості професійного вигорання соціальних працівників.

Завдання:

- обґрунтувати сутність поняття професійного вигорання;
- проаналізувати основні причини та наслідки професійного вигорання соціальних працівників;
- розробити рекомендації щодо попередження синдрому професійного вигорання соціальних працівників.

Методологічну основу дослідження становлять загальні теорії синдрому професійного вигорання; історичний, логіко-гносеологічний, структурно-функціональний підходи до аналізу синдрому професійного вигорання.

Мета і завдання дослідження зумовили використання комплексу методів дослідження. Було використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення існуючого наукового матеріалу з проблем синдрому професійного вигорання.

У процесі емпіричного дослідження застосовувалася методика діагностики професійного вигорання К. Маслач та С. Джексона в адаптації Н. Водопянової. Методика базується на теорії синдрому вигорання і дає можливість визначити такі його основні симптоми: емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистих досягнень.

Основна частина

Синдром професійного вигорання бере свій початок з хронічного повсякденного навантаження, емоційної перевтоми пережитої людиною в особистісно-значущих ситуаціях спілкування з іншими людьми. Найчастіше він трактується як довготривала стресова реакція, що виникає

внаслідок тривалих професійних стресів середньої інтенсивності. Вчені розглядають дане явище в аспекті особистої деформації професіонала під впливом професійних стресів. Загалом, під професійним вигоранням розуміється стан фізичного, емоційного і розумового виснаження, що виявляється в професіях соціальної сфери. Вперше термін був введений американським психіатром Х. Фреденбергером в 1974 році для характеристики психологічного стану здорових людей, які перебувають в інтенсивному і тісному спілкуванні з клієнтами (пацієнтами) в емоційно складній атмосфері у процесі надання професійної допомоги. Під «вигоранням» розумівся стан знемоги з відчуттям власної даремності (Карамушка Л., 2006, с. 211).

Проаналізувавши різноманітні підходи до трактування сутності поняття «професійне вигорання» подаємо у таблиці 1 важливі характеристики, обґрунтовані різними вченими.

Таблиця 1

Сутність поняття «професійне вигорання»

<i>Автор</i>	<i>Характеристика</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Х. Фрейденбергер	Особливий вид психологічного захисту, що супроводжується змінами в поведінковій, емоційній, когнітивній сферах особистості, які виникають внаслідок виконання професійної діяльності (Карамушка Л. 2006., С. 211).
М. Поташник	Довготривала стресова ситуація, що розвивається на тлі хронічного перенапруження і веде до виснаження емоційно-енергетичних ресурсів людини, професійна діяльність якої пов'язана зі сферою спілкування (Карамушка Л., 2006, с. 212).
Н. Лазарева	Переживання людиною стану фізичного, емоційного та психічного виснаження, викликаного тривалою дією стресових факторів в емоційно напружених ситуаціях (Бернацька О., 2010, с. 23).
Н. Водопьянова	Несприятлива реакція на робочі стреси, що включає психологічні, психофізіологічні й поведінкові компоненти (Водопьянова Н., 2017, с. 88).
В. Бойко	Вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на психотравмуючий вплив (Бойко В. В., 1999, с. 12).

1	2
Скорик Т. В.	Складний багатовимірний конструкт, довготривала стресова реакція, що виникає внаслідок впливу на особистість монотонних нервово-психічних навантажень у професіях типу «людина-людина», які пов'язані з міжособистісним спілкуванням, що супроводжується емоційною насиченістю та когнітивною складністю, захисною реакцією у формі часткового або повного виключення емоцій у відповідь на психотравмуючі впливи, а також як позитивне (творче «горіння») та негативне (виснаження, дистрес, форма дезадаптації) явище (Скорик Т. В., 2011, с. 99).

Таким чином, професійне вигорання є особливою формою професійної дезадаптації, яка призводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї і навіть до зміни професії та роду діяльності.

Для чіткішого розуміння сутності синдрому професійного вигорання розглянемо його симптоми. Аналіз літературних джерел дав можливість згрупувати їх у таблицю 2 (Бернацька О., 2010, с. 24; Водопьянова Н., 2017, с. 98; Ільєнко М., 2008, с. 307).

На думку вчених, синдром професійного вигорання притаманний працівникам «комунікативних» професій, що пред'являють високі вимоги до психологічної стійкості в ситуаціях ділового спілкування. Саме професія соціального працівника найбільш схильна до вигорання внаслідок специфіки своєї діяльності.

Таблиця 2

**Групи симптомів,
характерні для синдрому професійного вигорання**

<i>Найменування ключової групи ознак</i>	<i>Симптоматика</i>
1	2
Фізичні симптоми	Стомленість, фізична втома, виснаження; зміна маси тіла (схуднення або збільшення маси тіла); недостатній сон, безсоння; незадовільний загальний стан здоров'я; важке дихання, задишка; нудота, запаморочення, надмірна пітливість, тремтіння тіла; артеріальна гіпертензія; виразки і запалення на шкірі та слизових оболонках, патологічні вияви хвороб серця та судин.

1	2
Емоційні симптоми	Нестача емоцій; песимізм, цинізм і черствість у роботі та особистому житті; байдужість, втома; відчуття безпомічності та безнадійності; агресивність, дратівливість; тривога, посилення ірраціонального неспокою; нездатність зосередитися; депресія, відчуття провини; істерики, душевні страждання; втрата ідеалів, надії або професійних перспектив; збільшення деперсоналізації своєї чи інших: люди стають «як манекени»; переважає відчуття самотності.
Інтелектуальні симптоми	Зниження інтересу до нових теорій та ідей у роботі, до альтернативних підходів у вирішенні проблем; нудьга, туга, апатія; втрата смаку та інтересу до життя; надання переваги стандартним шаблонам, схемам, рутині ніж креативно-творчому підходу; цинізм і байдужість до новин; недостатня участь чи відмова від участі у творчих експериментах – тренінгах, курсах; формалізм у виконанні роботи.
Поведінкові симптоми	Робочий час – понад 45 годин на тиждень; під час роботи з'являються втома і бажання відпочити; байдужість до їжі; недостатнє фізичне навантаження; виправдання вживання тютюну, алкоголю, ліків; нещасні випадки – падіння, травми, аварії тощо, імпульсивна емоційна поведінка.
Соціальні симптоми	Низька соціальна активність; зниження інтересу до дозвілля, захоплень; соціальні контакти обмежуються роботою; байдужість у ставленні до співробітників та рідних; відчуття ізоляції, непорозуміння з іншими; відчуття нестачі підтримки з боку сім'ї, родичів, друзів.

До основних груп факторів, що сприяють формуванню синдрому професійного вигорання соціальних працівників відносяться: індивідуальні особливості особистості (характерологічні, самооцінка, освіта тощо); організаційні (зміст праці, робочі перевантаження, умови праці); особливості професійної діяльності. Варто зауважити, що професія соціального працівника не має високого соціального статусу в нашому суспільстві. Фактично низька оцінка його праці може бути джерелом виникнення професійного вигорання.

Окрім цього, курс освіти працівників соціальної сфери не передбачає оволодіння практичними навичками подолання періодичних зіткнень з нестандартними випадками і великим емоційним навантаженням (Авраменко М., 2008, с. 22; Бойко В., 1999, с. 86; Юрків Я., 2010, с. 78).

У дослідників, що займаються вивченням проблеми професійного вигорання, особливе занепокоєння викликають низькі показники комунікативної толерантності, які мають бути найбільш розвиненими у фахівців соціальної сфери. У зв'язку з тим, що в діяльності соціальних працівників інтенсивність спілкування вкрай висока, саме вони найбільш схильні до виникнення професійного вигорання. До основних проявів синдрому відносять емоційну стриманість, особистісну обмеженість, агресивність, ігнорування індивідуальних особливостей клієнтів. Така професійна деформація заважає якісному виконанню трудової діяльності і негативно впливає на колеґ та клієнтів (Бойко В., 1999, с. 88).

Діяльність соціального працівника передбачає також інтенсивне і тривале спілкування з клієнтом по телефону. Труднощі телефонних комунікацій пов'язані з відсутністю зорового контакту, необхідного як для сприйняття невербальної інформації про особистісні характеристики абонента та його емоційний стан, так і для візуального впливу на співрозмовника і передачі йому необхідної інформації. Крім того, всі види телефонних переговорів, як правило, мають часові обмеження та високу відповідальність за якість і достовірність інформації. Також можна відзначити, що погана передача сигналу чи спотворення тембру голосу утрудняють взаєморозуміння співрозмовників, неминуче створюють певну напруженість (Ільєнко М., 2008, с. 308).

При телефонній розмові соціальні працівники часто стикаються із стресовими ситуаціями, які несуть потенційну загрозу виникнення синдрому професійного вигорання. Характеристиками професійно важких ситуацій спілкування з абонентами є такі:

1. Когнітивно важкі ситуації, пов'язані із складною або некоректною поведінкою абонентів: панібратські звернення, сексуальні домагання, обмани, безглузді запитання, нерозуміння ситуації, нездатність пояснити проблему чи сформулювати запитання.

2. «Незрозуміла мова» (вербально важкі ситуації, пов'язані з поганою дикцією і слухом абонентів): невиразна чи тиха мова, дефекти мови, нечітко вимовлені слова, мова з сильним акцентом тощо.

3. Ситуації «затягування»: спілкування з клієнтами, які повільно розмовляють та дуже довго аналізують отриману інформацію.

4. Емоційно негативні ситуації, пов'язані з агресивними абонентами: агресивні звернення абонентів, нецензурні висловлювання, приниження, образи, звинувачення, конфліктна поведінка.

5. Ситуації дисонансу: скарги абонента справедливі й правомірні, а оператор не може допомогти в силу конфіденційності інформації (Ронгинская Т., 2002, с.89).

Дані різноманітних досліджень доводять, що до вигорання більш схильні молоді недосвідчені соціальні працівники, оскільки у них нереалістичні очікування щодо професії, організації та професійної успішності. Джерелом вигорання можуть стати завищені і незадоволені очікування. В цілому, чим більша невідповідність між очікуваннями і дійсністю, тим негативнішими будуть наслідки для працівника та організації.

Загроза виникнення синдрому професійного вигорання залежить, окрім віку, ще й від статі працівника. Соціальним працівникам-жінкам, яких серед професіоналів даного напрямку значно більше, окрім боротьби з професійними стресами необхідно вести домашній побут і знаходити час для сім'ї та дітей. Окрім того, низька оплата праці та відносно низький соціальний статус також є факторами, що сприяють появі синдрому професійного вигорання.

Науковець Романовська О. виділяє три фактори, що відіграють істотну роль в синдромі професійного вигорання соціальних працівників: особистісний, рольовий та організаційний. Особистісний чинник включає мотивацію, способи реагування на стреси та інші індивідуальні особливості. Найуразливіші в цьому відношенні люди, що реагують на стрес агресивно, нестримано, прагнучи до суперництва. Також до вигорання здебільшого схильні трудоголіки, тобто працівники з високою самовіддачею та відповідальністю. Фактично такі працівники знайшли своє покликання в роботі, трудяться до самозабуття, з установкою на постійний робочий процес. Рольовий фактор пов'язаний з рольовою конфліктністю і рольовою невизначеністю, а організаційний фактор включає характеристики професійних завдань, характер керівництва, ступінь відповідальності тощо (Романовська О., 2011, с. 104).

За результатами проведеного нами емпіричного дослідження серед соціальних працівників м. Тернополя встановлено, що домінуючим компонентом в структурі синдрому професійного вигорання у соціальних

працівників є емоційне виснаження. Як показано на рис. 1 у досліджуваних наявний високий рівень даного компоненту – 56,4%.

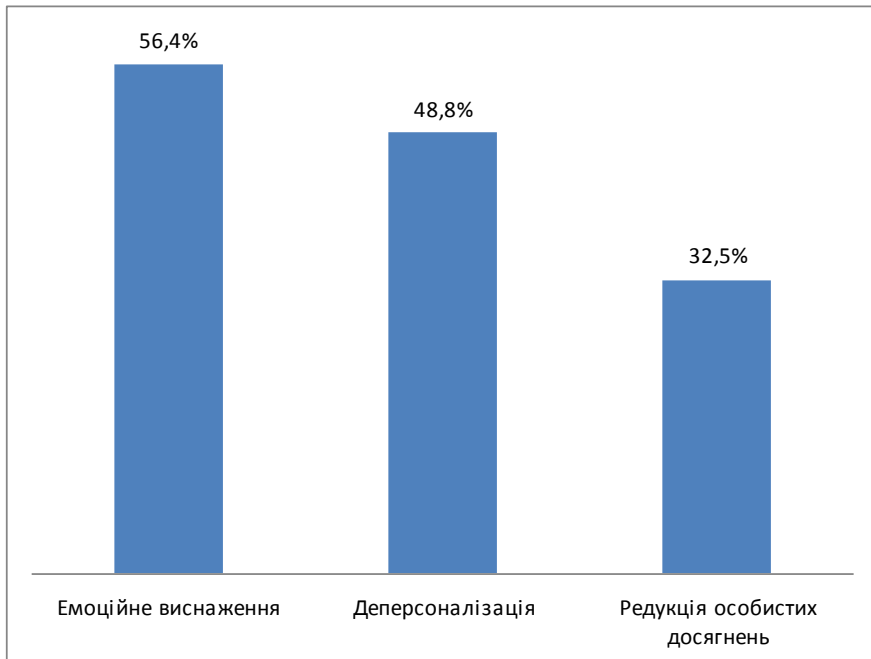

Рисунок 1. Рівень розвитку основних компонентів синдрому професійного вигорання у соціальних працівників

Проте рівень другого компоненту професійного вигорання – деперсоналізації є меншим – 48,8%. Третій компонент синдрому професійного вигорання – редукція особистих досягнень знаходиться на низькому рівні – 32,5%. Лише у 30% досліджуваних рівень професійного вигорання яскраво виражений та перевищує 55%, що свідчить про потенційну загрозу виникнення даного синдрому.

Як бачимо, розвиток синдрому професійного вигорання у соціальних працівників відбувається через перший компонент – емоційне виснаження, який характеризується емоційною спустошеністю, втомою, апатією, зменшенням взаємодії з оточуючими, бажанням побути на самоті, неадекватним емоційним реагуванням тощо.

Слід зауважити, що соціальні працівники з високим ступенем професійного вигорання мають найнижчі показники особистісного

адаптаційного потенціалу, поведінкової регуляції і нервово-психічної стійкості, а також використовують обережні стратегії поведінки, уникають проблемних ситуацій, імпульсивних дій у порівнянні зі своїми колегами, що володіють низьким ступенем професійного вигорання. Ця закономірність простежується незалежно від віку та стажу роботи соціального працівника.

У формальному спілкуванні з клієнтами «вигорілий» соціальний працівник не відчуває радості, задоволення від своєї праці. До кінця робочого дня він відчуває втому через необхідність активної взаємодії зі співрозмовниками, а також контроль та оцінку власної трудової діяльності. Соціальні працівники, які характеризуються високим рівнем вигорання, частіше за своїх колег з низьким рівнем, використовують такі способи поведінки як уникнення і агресивні дії та рідше – пошук соціальної підтримки (Романовська О., 2011, с. 105).

Отже, розвинені адаптаційні здібності обумовлюють стійкість соціальних працівників до професійних стресів та сприяють збереженню професійного здоров'я.

Управлінська діяльність відрізняється складним, багатоплановим характером, що визначається безліччю вимог до технологічної та комунікативної компетентності соціального працівника. З одного боку, управлінські відносини в системі «керівник-підлеглий» продиктовані соціально-економічними і політичними особливостями суспільства, а з іншого – управлінські відносини складаються між людьми і тому обумовлені особливостями їхньої свідомості. Діяльність соціального працівника характеризується високою інтенсивністю, насиченістю дій, частим втручанням зовнішніх факторів, широкою мережею контактів різного рівня, переважанням безпосереднього мовного (усного) спілкування з іншими людьми. Його діяльність насичена безліччю організаційних та соціально-психологічних стресів. Саме специфіка діяльності обумовлює наявність різних стресогенних ситуацій, які створюють передумови для виникнення синдрому професійного вигорання. Джерелами професійних стресів є: організаційні, робочі та індивідуальні характеристики (Водопьянова Н., 2017, с. 223).

Загалом, синдром професійного вигорання негативно впливає на професійне та особисте життя працівників соціальної сфери й призводить до наступних наслідків:

— соціальні: втрата задоволеності якістю відносин з клієнтами, колегами або керівництвом; дегуманізація службових відносин, втрата доброзичливості, дбайливості і привітності в ситуаціях ділового спілкування; втрата інтересу до клієнтів; незадоволеність соціальною та адміністративною підтримкою, переживання відчуженості;

— духовні: незадоволеність самореалізацією; переживання безглуздості зусиль і безнадії в здійсненні життєвих планів; втрата віри у власні сили та потенційні можливості; зниження планки особистісного зростання; втрата себе;

— фізіологічні: втрата фізичних сил та виснаження; психосоматичне нездужання; безсоння, порушення апетиту тощо;

— матеріальні: втрата ентузіазму та мотивації до матеріальних заробітків, втрата чи відмова від клієнтів;

— психологічні: втрата позитивного настрою та емоційної піднесеності; зниження самооцінки, пов'язаної з роботою; відчуття спустошеності; втрата позитивної енергії, незадоволеність своїм настроєм і відсутністю життєрадісності, втрата душевної рівноваги (дратівливість, нестриманість, знемога, переживання почуття провини, залежність тощо); порушення мотиваційно-настановної сфери у професійній поведінці.

Отже, синдром професійного вигорання є надзвичайно шкідливим станом, що негативно впливає на всі сфери життєдіяльності людини. Тому це явище потребує своєчасної діагностики, проведення індивідуальної та групової роботи. Важливим є попередження виникнення основних симптомів професійного вигорання, а також формування навичок ефективного подолання професійних стресів. Тому для попередження професійного вигорання доцільно організовувати проведення спеціальних програм та тренінгових занять з психологічного розвантаження та навчання прийомам і технікам, що знижують ризик появи синдрому.

У зв'язку з високою імовірністю розвитку синдрому професійного вигорання у представників соціальних професій, актуальності набуває питання психопрофілактичних заходів попередження та подолання даного явища. Існують два основних напрями профілактичної та реабілітаційної роботи:

— заходи щодо профілактики синдрому професійного вигорання: навчання соціальним (комунікативним) навичкам, навичкам

самоврядування і самовладання, оволодіння конструктивними моделями поведінки;

— реабілітація осіб з синдромом професійного вигорання: відновлення психоенергетичного потенціалу та сенсу професійної діяльності і життя, актуалізація особистісних ресурсів, підвищення самооцінки (Скорик Т., 2011, с. 99).

Попередженню професійного вигорання соціального працівника сприяє виконання низки рекомендацій: визначення короткострокових і довгострокових цілей, відпочинок від роботи та інших навантажень, оволодіння вміннями і навичками саморегуляції, професійний розвиток і самовдосконалення, уникнення непотрібної конкуренції, емоційне спілкування, фізичні навантаження і здоровий спосіб життя. Створення можливості для творчого зростання, підвищення рівня заробітної плати, використання технічних засобів, хороші взаємини в колективі, високий рівень відповідальності за працю. Також для попередження та допомоги соціальним працівникам у подоланні синдрому професійного вигорання рекомендується наступне:

- організація робочих пауз для емоційного розвантаження;
- оптимізація режиму роботи і відпочинку;
- навчання прийомам релаксації та саморегуляції психічних станів;
- прищеплювання навичок конструктивних (успішних) моделей доцільної поведінки.

Висновки

На основі здійсненого аналізу, ми зупинилися на такому визначенні: синдром професійного вигорання – це реакція, що виникає через тривалі професійні стреси середньої інтенсивності й конкретні види професійної кризи. До симптомів професійного вигорання відносять: втому, виснаження; психосоматичні нездужання; безсоння; негативне ставлення до трудової діяльності; зловживання хімічними реагентами; негативна «Я-концепція»; агресивні почуття; негативні настрої, емоції; песимізм, почуття безнадійності, апатія, депресія; переживання почуття провини. Найуразливішою групою людей, схильною до професійного вигорання є ті, які реагують на стрес агресивно, емоційно-нестримано, не конструктивно вирішують конфліктні ситуації, прагнуть завжди бути лідерами, нетерпимі до будь-яких перешкод на шляху досягнення поставлених цілей.

Досліджено, що факторами, що впливають на розвиток синдрому професійного вигорання у працівників соціальної сфери є: особистісні, статусно-рольові та корпоративні (професійно-організаційні). Головними складовими емоційної стійкості є емоційна збудливість і фрустрованість.

Найістотнішими психологічними підсистемами, що детермінують показник емоційної стійкості, є саморегуляція, самоконтроль, впевненість у собі, стійкість до дій стрес-чинників, емоційна чутливість.

Література

Бернацька, О. (2010). Професійне вигорання психологів. Психолог. Шкільний світ. (38), 22–25.

Бойко, В. В. (1999) Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. Санкт-Петербург: Питер.

Водопьянова, Н. Е., Старченкова, Е. С. (2017) Синдром выгорания. Диагностика и профилактика : практ. пособие. Москва: Издательство Юрайт.

Льєнко, М. М., Пузіков, Д. О. (2008). Професійне «вигорання» фахівців соціальної роботи : фактори, зміст, шляхи запобігання та подолання. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: тези доповідей. Київ: Університет «Україна», 306–309.

Карамушка, Л. М., Зайчикова, Т. В. (2006). Проблема синдрому «професійного вигорання» в педагогічній діяльності в зарубіжній та вітчизняній психології. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. 1., 210–217.

Романовська, О. В., Набільська, Є. М. (2011). Причини та особливості прояву синдрому «професійного вигорання» в соціальних працівників. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Вип. 3(11), 103–107.

Ронгинская, Т. И. (2002). Синдром «выгорания» в социальных профессиях. Психологический журнал. Т. 23. (3), 85–95.

Авраменко, М. Л. (Ред.). (2008). Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери : методичні рекомендації. Лютіж: Всеукр. Центр профес. реабілітації інвалідів.

Скорик, Т. В. (2011). Профілактика синдрому «професійного вигорання» соціальних працівників як необхідна умова професійної

готовності. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. (3), 98–100.

Юрків, Я. І. (2010). Синдром «професійного вигорання» соціальних педагогів при роботі з сім'ями розумово відсталих дітей. Соціальна педагогіка : теорія та практика. (2), 76–82.

SPECIFIC FEATURES OF SOCIAL WORKERS' PROFESSIONAL BURNOUT

Olga Hlavatska, Ph.D., Associate professor, Department of Social Education and Social Work, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine, olga.raduk@gmail.com

***Abstract.** The article deals with theoretical analysis of scientific approaches to the interpretation of the concept of «professional burnout». Its symptoms are elucidated, the main causes, consequences and features of social workers' professional burnout are described. It was found that social workers are at risk of burnout development due to the nature of their work. Social workers have high requirements for communication and communicative competence as the results of professional activity depend on the quality of interaction. The main groups of factors contributing to the development of the burnout syndrome include: individual characteristics of the person (character, self-esteem, education, etc.); organizational (content of labor, work overload, working conditions); peculiarities of professional activity. The analysis revealed that young inexperienced social workers are especially prone to the professional burnout due to their unrealistic expectations of the profession, organization they are employed by or their professional success. High and unfulfilled expectations are the source of burnout. The syndrome's origins and evolution depend on age, length of professional record, and gender of the worker. Female social workers are more exposed to the burnout development due to the large number of social roles performed and responsibilities hold. As far as male social workers are concerned, professional burnout is closely connected with low self-esteem, loneliness, low level of cognitive activity and self-perception.*

The results of the study prove that social workers with a high degree of professional burnout more often use cautious behavior strategies, avoid problem situations, impulsive actions, and have the lowest indicators of personal adaptive capacity, behavioral regulation and neuropsychic stability compared with their colleagues with a low degree of professional burnout.

The development of burnout syndrome in social workers' activities is associated with such factors as situations of change or loss of social status, extreme conditions or uncertain situations. As a result of the theoretical analysis, it was found that developed adaptive abilities cause the resilience of

social workers to professional stress and contribute to the preservation of professional health.

The conclusion is made that social workers' professional burnout can be prevented by taking the pauses for emotional unloading, optimization of work and rest regimes, training in relaxation and self-regulation of mental states, and constructive models of expedient behavior.

Key words: *professional burnout; social worker; emotional exhaustion; adaptive potential; professional stress.*

References

Bernatska, O. (2010). Professional burnout of psychologists. *Psychologist. School world.* (38), 22-25. [In Ukrainian].

Boyko, V.V. (1999). The syndrome of "emotional burnout" in professional communication. St. Petersburg: Peter. [In Ukrainian].

Vodopianova, N.E., Starchenkova, E.S. (2017). The burnout syndrome. Diagnosis and prevention: practical manual. Moscow: Publishing house Yurayt. [In Russian].

Il'enko, M. M., Puzikov D.O. (2008). Professional "burnout" of social work: factors, content, ways of prevention and overcoming. Actual problems of education and upbringing of people with special needs: abstracts of reports. Kyiv: University "Ukraine", 306-309. [In Ukrainian].

Karamushka, L. M., Zaichikova T. V. (2006). The problem of "burnout" syndrome in pedagogical activity in foreign and domestic psychology. Actual problems of psychology: collection of sciences works of the Institute of Psychology named after Kostiuk G. S. of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Vol.1, 210-217. [In Ukrainian].

Romanovska, O. V., Nabilska. E. M. (2011). Causes and features of the manifestation of the "professional burnout" syndrome among social workers. *Bulletin of National Technical University "KPI". Politology. Sociology. Law.* 3 (11), 103-107. [In Ukrainian].

Ronginskaya, T. I. (2002). Syndrome of "burnout" in social professions. *Psychological journal.* Vol 23. (3), 85-95. [In Russian].

Avramenko, M. L. (Ed.). (2008). Prevention of professional burnout of social workers: methodical recommendations. Lutjig: All-Ukrainian center of professional rehabilitation of the disabled. [In Ukrainian].

Skoryk, T. V. (2011). Prevention of social workers' "professional burnout" syndrome as a condition for professional readiness. *Scientific Notes of the*

Nizhyn State University named after M. Gogol. Psychological-pedagogical sciences. (3), 98-100. [In Ukrainian].

Yurkiv Ya. I. (201 0).The syndrome of "professional burnout" among social pedagogues working with families of mentally retarded children. Social pedagogy: theory and practice. (2), 76-82. [In Ukrainian].

Social Work & Education

©SW&E, 2017

УДК 364.662

Halyna Oliynyk*Ph.D., lecture**Department of Social Pedagogics
and Social Work**Ternopil Volodymyr Hnatyuk
National Pedagogical University***Галина Олійник,***кандидат педагогічних наук,
викладач,**кафедра соціальної педагогіки і**соціальної роботи,**Тернопільський національний**педагогічний університет**імені Володимира Гнатюка*

Ternopil, Ukraine

м. Тернопіль, Україна

galochka_ua@ukr.net

ORCID iD 0000-0002-8279-7433

*Received: October 11, 2017**Ist Revision: November 15, 2017**Accepted: November 19, 2017*

Oliynyk, Halyna. (2017). Проблема бідності: соціальний контекст, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 63-76

ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ: СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. Бідність, як глобальне соціальне явище, існує в усіх країнах світу, і Україна – не виняток. Проблема бідності – це надзвичайно актуальна проблема та тема сучасності, тому що в умовах бідності живе в нашій країні кожна четверта людина. Бідність – це неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Це означає, що бідні верстви населення не можуть відповідно харчуватися, оплачувати житло та комунальні послуги, лікуватися та відпочивати, вчитися самі та забезпечити оплату навчання своїм дітям. Головною причиною бідності населення є низький рівень доходів. Бідність визначається як неможливість через відсутність коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству, в конкретний період часу. До бідних верств суспільства належать ті, хто не з власної волі позбавлений необхідного: нормального житла, їжі, одягу, здоров'я, можливості здобувати освіту.

Проблема бідності настільки актуальна, що до неї зводяться багато інших проблем. З бідністю прямо пов'язані питання демографії, зайнятості населення, безробіття; бідність має безпосередній вплив на здоров'я населення, рівень утворення й культуру громадян, їх виховання, соціалізацію й моральність, вона є одним із факторів, які гальмують розвиток науки. Бідність сприяє дегуманізації людських відносин, зростанню злочинності й тероризму, призводить до зниження рівня і якості життя. Вона специфічно впливає на політичні відносини, реалізацію державної політики на всіх рівнях, гальмує становлення цивільного суспільства.

Ключові слова: населення; бідність; рівень життя; низький дохід; заробітна плата; зайнятість.

Вступ

У даний час в Україні бідність – це масове явище, яке не можна подолати тільки економічними важелями. Проблема бідності в Україні потребує системного підходу для врахування не тільки економічних, соціальних та правових механізмів, але й психологічних аспектів, потребує розглядання в широкому гуманітарному контексті, як явище, що обмежує свободу людини. Дана тема дослідження надзвичайно актуальна, адже в Україні станом на 2016 рік частка людей, які фактично проживають за межею бідності, становить 58,3%. Ситуація із рівнем бідності, прогнозують соціологи, може з кожним роком погіршуватиметься.

Найчастіше бідність в Україні характеризується: низьким рівнем життя населення у цілому; поширення бідності серед працюючих громадян; значне майнове розшарування населення; висока питома вага людей, що відносять себе до бідних.

Історію бідності можна прослідкувати, ще починаючи з історії самого суспільства, в нашій державі даний феномен став предметом дослідження лише в сучасній вітчизняній соціології на початку 70 – 90-х років. Загроза зuboжіння на даний момент глобальна соціальна небезпека. Безробіття, економічна і соціальна нестабільність, нездійсненність надій, крах планів інтенсифікують процес маргіналізації населення. Стан бідності не дозволяє соціуму реалізувати свої потенційні можливості, а отже, розвиватися. Саме тому її пов'язують з регресом у суспільному розвитку.

Аналіз останніх публікацій

Бідність є найдавнішою суспільною проблемою, наукові роботи економістів і соціологів доводять різноманітність теорій і концепцій щодо визначення цього поняття.

Історію бідності активно досліджували такі відомі вчені, економісти та філософи, як: М. Харрінгтон, А. Сміт, Г. Спенсер, К. Маркс, С. Раунтрі, Ч. Бут. Були сформульовані поняття та критерії бідності, потім розроблялися теорії та концепції.

Проблема бідності в умовах глобалізації перебуває у центрі уваги провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, як: А. Вайдьянатхана, О. Бородіної, Л. Кормич, К. Верфа, Е. Гансова, І. Гнибіденко, С. Калініної, В. Куценко, Е. Лібанової, Р. Нуреева, М. Папієва.

Проте, багато аспектів є недостатньо розкритими і потребують нових теоретико-методологічних підходів щодо їх розв'язання.

Отже, бідність, як соціальна проблема, виявляється у всіх сферах громадського життя, у всіх аспектах соціальних відносин і тому вимагає практичних дій щодо її зменшення, потребує об'єктивної та всебічної наукової оцінки поширення бідності в українському суспільстві з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування для розробки ефективних програм соціальної допомоги й упорядкування несправедливої диференціації доходів населення.

Актуальність та важливість вирішення проблеми бідності підтверджується тим, що ця проблема стосується життя мільйонів українців. Масштаби бідності вражають, адже бідність є гальмом прогресу, як технічного, так і економічного (маючи на увазі зрушення торгівлі, спад виробництва, низькі темпи зростання тощо) та соціального (низький життєвий рівень населення, відсутність соціального благополуччя) тощо. Зважаючи на актуальність проблеми, об'єктивну необхідність систематизації теоретичних знань щодо посилення механізмів подолання бідності, подальшого розвитку концептуальних та методичних засад зменшення її проявів в сучасному господарстві, що пов'язана з бідністю населення і шляхами її подолання, нами обрано тему статті «Проблема бідності: соціальний контекст».

Мета статті: розкрити проблему бідності в Україні в соціальному контексті.

Відповідно до мети було визначено **завдання** статі, а саме:

— розкрити сучасні концепції та підходи до вивчення феномену бідності та

— охарактеризувати причини та наслідки бідності в Україні.

Методологія дослідження

Для виконання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження, а саме: теоретичні (аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми); емпіричні (спостереження, порівняння, узагальнення).

Основна частина

Якщо проаналізувати поняття «бідність», то це неможливість внаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. А, отже, бідні верстви населення не можуть відповідно харчуватися, оплачувати житло та комунальні послуги, лікуватися та відпочивати, вчитися самим та забезпечити оплату навчання своїм дітям (Коваленко Н. В., 2010, с. 28).

Роботи сучасних соціологів й економістів демонструють неабияку різноманітність теорій, концепцій і методик вимірювання бідності. Тому поняття «бідність» може бути застосоване до широкого спектру соціально-економічних ситуацій; при цьому, залишаючись інтуїтивно зрозумілим, воно втрачає свою наукову визначеність. До того ж, дослідження бідності у вітчизняній соціології ускладнюється тривалим вилученням цього явища зі сфери наукової та суспільної уваги, про що свідчить брак науково обґрунтованих концепцій бідності та бази емпіричних даних для порівнянь і розвитку вітчизняної аналітичної та методичної традиції вивчення бідності. У той же час об'єктивна і всебічна наукова оцінка поширеності бідності в сучасному українському суспільстві необхідна органам державної влади для розв'язання таких завдань: як розробка ефективних і цільових програм соціальної допомоги вразливим верствам населення, упорядкування процесів «тіньової» й несправедливої диференціації доходів населення, усвідомлення потенціалу соціальної напруги, накопиченої у суспільстві та інше.

Бідність – це неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі фізіологічних, соціальних та культурно обумовлених нормативів (Стрижак О. О., 2001, с. 56).

У документах ООН підкреслюються чотири основних прояви бідності:

- 1) коротке життя;
- 2) низька професійно-освітня підготовка;
- 3) позбавлення економічної бази нормального життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування;
- 4) усунення від суспільного життя.

Зміст, критерії та визначення бідності змінюються з розвитком цивілізації і залежать від політичного устрою суспільства. Люди можуть бути бідними за стандартами економічно розвинутих країн і заможними за стандартами країн, що розвиваються.

В Указі Президента України від 15 серпня 2001 р. бідність визначається «як неможливість у наслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу» (Тарасенко Г. Д., 2001, с. 93). Тобто, людина, внаслідок нестачі коштів, не в змозі підтримувати той рівень життя, який домінує в її середовищі. Це означає, що відсутність бідності ідентифікується не тільки із забезпеченням фізичних умов життя (прийнятне житло, харчування, одяг, здоров'я), але й з можливістю жити, споживати і брати участь у суспільному житті на рівні, який відповідає найбільш поширеним якісним вимогам суспільства. Дещо інше визначення трактує бідність як неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі обґрунтованих фізіологічних, соціальних та духовних нормативів (Лібанова Е., 2004, с. 44-45).

У соціологічному енциклопедичному словнику бідність характеризується як економічний стан індивіда або групи, при якому вони не можуть самі сплатити вартість необхідних благ (Лібанова Е., 2004, с. 47-49). Тобто, людина внаслідок нестачі коштів не в змозі підтримувати той рівень життя, який домінує в її середовищі. Це означає, що відсутність бідності ідентифікується не тільки із забезпеченням фізичних умов життя (прийнятне житло, харчування, одяг, здоров'я), але й з можливістю жити, споживати і брати участь у суспільному житті на рівні, який відповідає найбільш поширеним якісним вимогам суспільства.

Бідність – це страх перед майбутнім, зумовлений невпевністю людини у своїх можливостях уберегти себе і своїх близьких від матеріальних нестатків (Тарасенко Г. Д., 2001, с. 101).

Розрізняють бідність за стандартами цивілізації в цілому (хронологічними) і бідність за стандартами кожної конкретної країни. До першого типу відносять населення «бідних» країн і майже не відносять населення «багатих» країн. А бідність за стандартами кожної конкретної країни існує в усіх державах і суттєво не залежить від загального рівня добробуту населення.

Сучасний підхід до феномену бідності тлумачить бідність, як багатоаспектне явище, розрізняючи такі її форми: об'єктивну та суб'єктивну, абсолютну і відносну, тимчасову і застійну.

Об'єктивна бідність визначається за прийнятими в країні критеріями доходу та можливістю досягнення матеріальних і духовних благ. Суб'єктивна бідність визначається за самооцінкою: людина тоді є бідною,

коли вона сама себе ідентифікує з бідністю (Коваленко Н. В., 2010, с. 78-82).

За тривалістю бідність може бути тимчасовою (короткочасною) або застійною (довготривалою). Застійна бідність означає неможливість для родини чи окремої особи самотужки вирішити свої проблеми і подолати матеріальні негаразди, що призводить до більш тяжких наслідків. Тимчасова бідність є результатом зниження рівня життя. Наприклад, сильний шок від політичних змін, природні катаклізми. Причинами періодичних знижень рівня життя та збідніння можуть бути сезонні коливання в цінах на харчові продукти та послуги.

Проблема бідності, як соціального феномену, виникає внаслідок порушень об'єктивно зумовлених пропорцій соціального виробництва: пропорцій діяльності (співвідношення соціально неоднорідних видів праці, співвідношення зайнятого і незайнятого у суспільному виробництві населення); пропорцій станів (диференціації населення за рівнем забезпеченості матеріальними, духовними й соціальними благами, співвідношення між елементами добробуту та фазами його відтворення); пропорцій відношень (людина – суспільство – природа, людина – соціальна група – клас – суспільство). В їх основі лежить ключова пропорція між виробничою і споживчою силою суспільства, виразом якої є співвідношення робочого й вільного часу. Бідність – це не просто складне соціально-економічне, а й культурно-моральне явище, що характеризується нездатністю індивідів або соціальних груп самим оплачувати вартість необхідних благ. Бідність залежить від загального стандарту рівня життя в певному суспільстві. Розрізняють абсолютну й відносну бідність.

Бідність в Україні полягає, у першу чергу, у стрімкому характері негативних процесів, що почали відбуватися водночас, і тим самим спричинили появу бідності. Нужденність стала звичною реальністю для великих груп населення, не тільки тих, хто опинився в екстремальних умовах, а й для тих, хто раніше міг забезпечити себе і свою родину, тобто для робітників кризових галузей, зокрема осіб з високим рівнем освіти або кваліфікації. Зниження реальних доходів населення і розповсюдження бідності в Україні в роки ринкових реформ – це результат не тільки падіння обсягів та рівня виробництва, високого рівня інфляції, а й наслідок відсутності ефективних державних механізмів щодо сприяння адаптації населення до нових економічних умов. Загрозливі масштаби бідності та

виникнення явища застійної бідності вимагає від держави першочергових дій, направлених на поліпшення становища населення, яке опинилося на межі зuboжіння. У зв'язку із цим виникає необхідність прийняття спеціальної державної програми допомоги бідним верствам населення України. Таким чином, бідність, як соціальний феномен, виявляється у всіх сферах громадського життя, у всіх аспектах соціальних відносин й заслуговує найпильнішої уваги соціологів (Красун А., 2008, с. 81-85).

Проблема бідності населення в Україні набуває ще більшого звучання в умовах фінансово-економічної кризи, яка суттєво вплинула на соціально-економічний стан України. Світовий досвід свідчить про те, що у часи економічних та політичних криз проблема бідності надзвичайно загострюється та здатна досягти масштабів соціальної катастрофи. Економічні негаразди неминуче призводять до зниження розміру заробітної плати, зростання заборгованостей із її виплати, зростання утриманців за рахунок звільнених та безробітних, що веде внаслідок цього до зниження рівня доходів населення та зростання частки бідних.

До особливостей проблем бідності в Україні можна віднести такі:

1. Бідність не виникла разом із становленням української держави. Вона існувала і в СРСР. Бідність взагалі є неминучою навіть у дуже багатому суспільстві. За оцінками фахівців Інституту народонаселення і соціальних проблем АН СРСР, у 1990 р. нижче межі малозабезпеченості жило 20-25 % населення країни. На думку міжнародних експертів, в Україні в цей час до бідних можна було віднести близько 11 % населення. Але оскільки бідність є результатом соціальної нерівності, це явище завжди камуфлювалось. Законодавство України вживає термін «малозабезпеченість», показник «бідність» почав вживатись лише наприкінці 2002 року.

2. Збідніння широких верств населення виникло одночасно з появою багатих прошарків, заможність яких пов'язана з несправедливими джерелами і яким не притаманне благодійництво.

3. Бідними стали люди, які чесно працювали і працюють у державі, жили за її законами.

4. Існуюче в Україні явище бідності зайнятого населення є наслідком порушень у системі оплати праці та формуванні ринку робочої сили (Коваленко Н. В., 2010, с. 38-39).

Розглянувши поняття бідності, можна дійти деяких узагальнень. Поняття бідності трактується по-різному: і як низький рівень доходів та

витрат, і як неможливість підтримування бажаних життєвих стандартів, і як визначення самосвідомості в соціумі.

Бідність в Україні полягає, у першу чергу, у стрімкому характері негативних процесів, що почали відбуватися водночас, і тим самим спричинили появу бідності українського населення.

Проблема бідності виникає в результаті порушення пропорцій соціального відтворення: пропорцій діяльності (співвідношення соціально неоднорідних видів праці, співвідношення зайнятого і незайнятого в суспільному виробництві населення); пропорцій стану (диференціація населення по рівню забезпеченості матеріальними, духовними і соціальними благами, співвідношення між елементами добробуту і фазами його відтворення); співвідношення робочого і вільного часу.

Проблема бідності пов'язана з соціальними формами відчуження людини від людини (від суспільства), від передумов і результатів праці, від самої праці, з істотним обмеженням споживання основних життєвих благ, з формуванням таких умов, при яких субкультура бідних перетворюється на чинник дестабілізації життя суспільства.

Отож, розглянемо причини, за якими виникає дане явище в суспільстві.

Бідність є наслідком наступних факторів:

- економічні (падіння доходів населення, висока диференціація, низька заробітна плата, безробіття);
- соціальні (інвалідність, старість, дитяча бездоглядність);
- демографічні (неповні сім'ї, сім'ї з високим навантаженням утриманців, молодь і старше покоління зі слабкими позиціями на ринку праці);
- політичні (розпад країни, розрив міжрегіональних зв'язків і порушення владної вертикалі, військові конфлікти, вимушена міграція);
- регіонально-географічні (депресивні, дотаційні регіони з низьким економічним потенціалом, північні регіони, залежні від централізованих поставок продовольства і ресурсів) (Страшун Б. А., 1996, с. 66-67).

Проблема бідності дуже негативно впливає на процеси розвитку суспільства загалом. Скорочення обсягів виробництва й відповідне зниження попиту на робочу силу обернулося зниженням зайнятості, насамперед у промисловості, будівництві та сільському господарстві, які традиційно визначали структуру ринку праці України, призвело до поширення вимушеної неповної зайнятості, зростання рівня і тривалості

безробіття. У промисловості, яка колись визначала обличчя вітчизняної економіки, ці негативні процеси виявилися настільки суттєвими, що чисельність працюючих тут нині поступається чисельності само зайнятих (включаючи тих, хто працює в особистому підсобному господарстві).

Бідність сімей з дітьми. За низького рівня оплати праці навіть двоє працюючих батьків не завжди можуть забезпечити гідний (за нашими низькими національними стандартами) рівень життя своїм неповнолітнім дітям. Коли працюють і батько, і мати й у родині немає непрацюючих дорослих, бідними є 26,1% сімей з дітьми, – не кажучи вже про багатодітних. Рівень бідності серед родин з однією дитиною становить 29,5%, із двома – 35,9%, із трьома – 47,0%; серед родин із чотирма дітьми він зростає до 64,1%, а з п'ятьма й більше – до 88,7%.

Кількість дітей до трьох років є особливо помітним фактором ризику (у середньому рівень бідності серед таких родин становить 44,1%).

Закономірно, що бідність дуже тісно пов'язана з безробіттям. Особливо небезпечне зростання так званого сімейного безробіття, характерного для малих і монофункціональних міст. Наявність у родині хоча б одного безробітного підвищує ризик бідності на 50%, двох – у 2,3 рази, а трьох і більше (на жаль, в Україні, особливо в так званих депресивних регіонах, є й такі сім'ї) – у 2,6 рази. Майже половина безробітних жінок має неповнолітніх дітей, а 6% – це багатодітні матері.

Бідність, як явище соціально-економічного характеру, надає негативної дії і в короткостроковій, і в тривалій перспективі на самі різні сфери суспільного життя. При цьому можна виділити декілька основних наслідків від збільшення масштабів і глибини бідності, які безпосередньо вплинуть на динаміку економічного розвитку України, рівень її конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі, і таким чином – на ієрархічне положення національної економіки в системі соціальних зв'язків (Тарасенко Г.Д., 2001, с. 32-39).

Виникнення бідності пояснюється, як правило, економічними причинами такими, як: зростанням безробіття, низьким рівнем оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованістю по виплатах заробітної плати. ООН наголошує на чотирьох основних проявах бідності:

- коротка тривалість життя;
- низька професійно-освітня підготовка;
- відсутність необхідної бази для нормального життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування;

— ізолюваність від суспільного життя.

Відомий економіст Г. Тарасенко поділяє причини бідності на об'єктивні та суб'єктивні. До суб'єктивних причин він зараховує:

- економічний стан країни;
- можливості реалізації особистих здібностей людини;
- забезпечення робочими місцями згідно зі спеціалізацією і кваліфікацією;
- панівний у країні спосіб розподілу фонду споживання;
- співвідношення обсягу й структури ринку споживчих товарів та послуг;

На основі критичного аналізу найважливіші причини, що зумовлюють економічну нерівність, доцільно розділити за такими групами:

- умови зайнятості (високий рівень диференціації праці, нерівність умов праці; трудова міграція, зайнятість у неформальному секторі);
- стан здоров'я (інвалідність, незадовільний стан здоров'я);
- демографічні особливості (багатодітні сім'ї, неповні сім'ї, вікові групи з високим рівнем соціальної вразливості, гендерні проблеми);
- соціально-психологічні проблеми (пияцтво, наркоманія, кримінальна діяльність);
- освітньо-кваліфікаційні якості (низький рівень освіти, недостатній рівень професійної підготовки, стан незатребуваності пропонованої освіти і кваліфікації попиту на регіональному ринку праці);
- місце проживання (нерівномірний розвиток економіки в міських та сільських поселеннях) (Черенько Л., 2007, с. 21).

Бідність, як явище соціально-економічного характеру, надає негативної дії і в короткостроковій, і в тривалій перспективі на самі різні сфери суспільного життя. При цьому можна виділити декілька основних наслідків від збільшення масштабів і глибини бідності, які безпосередньо вплинуть на динаміку економічного розвитку України, рівень її конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі, і таким чином, – на ієрархічне положення національної економіки в системі зв'язків.

Демографічні наслідки посилення бідності – значне зниження народжуваності і зростання смертності населення, підвищення рівня захворюваності і травматизму, скорочення середньої тривалості життя, що веде фактично до депопуляції і втрати національного генофонду. У економічному контексті дія цих чинників істотно зменшує трудовий

потенціал країни і тим самим обмежує відтворювальні можливості її економічної системи.

Соціальними наслідками бідності слід рахувати збільшення безробіття і нелегальної зайнятості, посилення криміногенної обстановки, появу актів громадянської непокори. Ці проблеми, породжені бідністю, а часто і відсутністю коштів для існування, перешкоджають соціальній стабільності в суспільстві, знижують якість життя, збільшують витрати бюджету на соціальну допомогу і охорону правопорядку.

Економічні наслідки розповсюдження бідності в Україні пов'язані з перспективами її макроекономічного розвитку, а також інтеграції країни в міжнародну економіку як повноправного суб'єкта зовнішньоекономічних відносин. (Вербицька Г. Л., 2001, с 18).

Висновки

Отже, бідність в Україні – це перш за все суспільна проблема, яка вимагає практичних дій щодо її зменшення, потребує об'єктивної та всебічної наукової оцінки поширення бідності в українському суспільстві з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування для розробки ефективних програм соціальної допомоги й упорядкування несправедливої диференціації доходів населення

Головними причинами виникнення та поширення бідності є зменшення рівня зайнятості населення, зростання рівня безробіття, низький рівень оплати праці та пенсійного забезпечення, заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат, що мають суто економічне підґрунтя, відсутність розвинутої системи страхування життєвих ризиків та адресної соціальної допомоги.

Література

Вербицька, Г. Л. (2001). Проблеми бідності та рівня життя населення в Україні. К.: Реєстр, 245.

Коваленко, Н. В. (2010). Бідність як соціально-економічна категорія. Київ : Освіта, 235.

Красун, А. (2008). Бідність в Україні та шляхи її подолання. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. (20), 81–85.

Лібанова, Е., Палій, О. (2004). Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. із соціальної політики. К. : Основа, 255.

Страшун, Б. А. (1996). Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М. :Грант, (1-2).

Стрижак, О. О.(2001). Бідність як соціально-економічна проблема сучасного суспільства. Х. :Реєстр, 145.

Тарасенко, Г. Д. (2001). Дещо про базові причини бідності. К. :Свічадо, 190.

Черенько, Л. (2007). Бідність в Україні: тенденції та особливості прояву. К.: Праця, 21.

POVERTY PROBLEM: SOCIAL CONTEX

Halyna Oliynyk, Ph.D., lecturer,
Department of Social Education and Social Work,
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine,
galochka_ua@ukr.net

***Abstract.** Poverty as a global social phenomenon exists in all countries all over the world and Ukraine is not an exception. The problem of poverty is an extremely topical problem and the theme of the present because every fourth person in our country lives in conditions of poverty. Poverty is impossibility due to the lack of funds to support a lifestyle which is characteristic of a particular society, in a particular period. This means that the poor cannot eat properly, pay for housing and utilities, treat and rest, learn themselves and provide tuition fees for their children. The main reason for poverty is low income. Poverty is defined as the impossibility of maintaining a lifestyle in a particular society at a specific time due to the lack of funds. The poor sections of society include those who are not deprived of their own free will: normal housing, food, clothing, health, education.*

The problem of poverty is so urgent that many other problems are being reduced to it. Demographics, employment, unemployment is directly related to poverty. Poverty has a direct impact on the health of the population, the level of education and culture of citizens, their upbringing, socialization and morality, it is one of the factors preventing the development of science. Poverty contributes to the dehumanization of human relations, the growth of crime and terrorism, and leads to a decrease in the level and quality of life. It specifically affects political relations; the implementation of state policy at all levels, and impedes the formation of civil society.

***Keywords:** population; poverty; standard of living; low income; salary; employment.*

References

- Verbitska, G. L. (2001). Problems of Poverty and Living standards in Ukraine. K., Register, 245.
- Kovalenko, N. V (2010). Poverty as a socio-economic category. Kyiv, Education, 235.
- Krasun, A. (2008). Poverty in Ukraine and ways to overcome it. Ukrainian national idea: realities and prospects of development. (20). 81-85.

Libanova, E., Paliy, O. (2004). Labor market and social protection: curriculum vitae. manual from social policy. K., Osnova, 255.

Strashun, B. A. (1996). Constitutional (state) law of foreign countries. M., Grant, (1-2.).

Stryzhak, O. O. (2001). Poverty as a Socio-Economic Problem of Modern Society. Kh., Register, 145.

Tarasenko, G. D (2001). A bit About the Basic Causes of Poverty. K., Svichado, 190.

Cherenko, L. (2007). Poverty in Ukraine: Trends and Features of Manifestation. K., Labor, 21.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Slozanska, Hanna. (2017). Чи здатні діючі державні соціальні агенції ефективно надавати соціальні послуги населенню на рівні ОТГ: вибіркоче дослідження. *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 77-101

УДК 364-3 (477)

Hanna Slozanska,
*Ph.D., Associate professor,
Social Pedagogy and Social Work
Department,
Doctorant of Pedagogics and
Menedgment of Education
Department
Ternopil Volodymyr Hnatyuk
National Pedagogical University*

ЧИ ЗДАТНІ ДІЮЧІ ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ АГЕНЦІЇ ЕФЕКТИВНО НАДАВАТИ СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ НАСЕЛЕННЮ НА РІВНІ ОТГ: ВИБІРКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Ганна Слозанська,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи
докторант кафедри педагогіки
та менеджменту освіти
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка*

Ternopil, Ukraine
м. Тернопіль, Україна
kulynyak@elr.tnpu.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-8394-4925

Received: October 11, 2017
Ist Revision: November 15, 2017
Accepted: November 19, 2017

Анотація. У статті здійснено аналіз та оцінку ефективності роботи державних соціальних служб, установ та організацій, які працюють у сфері надання соціальних послуг населенню із проекцією на перспективу їх залучення до надання соціальних послуг тим, хто цього потребує на рівні ОТГ. Дослідження є вибіркочим. Збір даних проводився на території Тернопільської області. У процесі дослідження здійснено аналіз чинного законодавства у сфері надання соціальних послуг населенню; вивчено особливості роботи Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та Департаменту соціального захисту із їх структурними підрозділами; проведено опитування соціальних працівників області з метою визначення їх готовності до надання соціальних послуг на рівні ОТГ. В результаті дослідження спроектовано рекомендації щодо покращення процесу надання соціальних послуг на рівні ОТГ клієнтам за місцем їхнього проживання.

Ключові слова: фахівець із соціальної роботи; соціальні агенції; соціальні послуги; об'єднана територіальна громада; особа, яка перебуває в складних життєвих обставинах.

Вступ

Трансформація українського суспільства, реформування системи соціально-політичного устрою держави спрямоване на створення нових адміністративних одиниць – об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та децентралізацію влади, повноважень і бюджетів на «місця» (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», 1997). В умовах децентралізації, відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, органи місцевого самоврядування наділені особливими повноваженнями з організації і надання якісних та доступних послуг із соціального захисту і соціальної допомоги населенню на території ОТГ (Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення, 2016). За таких умов оцінка можливостей надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта діючими соціальними установами є вкрай необхідною (Горемикіна, 2016, с. 122–132).

Аналіз останніх публікацій

У період розбудови системи надання якісних соціальних послуг особам / сім'ям, які перебувають в складних життєвих обставинах (СЖО) за місцем їхнього проживання у науковій літературі та практиці ведуться дискусії щодо можливостей існуючих державних установ у цій сфері. Дослідження ефективності роботи організацій сфери соціального захисту населення цікавить зарубіжних (Еффективность деятельности учреждений социального обслуживания населения, 1997; Lawrence, Suddaby, & Leca (Eds.), 2009) і вітчизняних науковців (Березін, Безпарточний, & Нікілева, 2013); Головня, 2011, с. 32-37.; Горемикіна, 2016, с. 122–132; Іванова, & Semigina, 2000; Халецька, 2009, с. 80-82.) вже більше десяти років.

Питання покращення якості надання соціальних послуг також не залишилося поза увагою дослідників. Науковці, у своїх дослідженнях, роблять акцент на перспективах розвитку і можливих напрямках реформування системи надання соціальних послуг в Україні (Дьяченко, 2007, с. 5-16.; Семигіна, 2007); основних проблемах, які можуть виникнути на шляху становлення якісної системи надання соціальних послуг (Горемикіна, 2010; Dubych, 2015). Доводять, що збільшення кількості провайдерів самих послуг, приведення соціальних стандартів у

відповідність до міжнародних норм та створення живої конкуренції на ринку соціальних послуг (Белєвцова, 2009, с. 310-315.), забезпечення доступності, професійності та адресності самих послуг (Качан, 2007, с. 19-20.) сприятимуть покращенню їх якості.

Виникає суперечка між науковцями і в обговоренні питання провайдерів соціальних послуг. Л. Кулачок доводить, що кожна людина має, гарантоване їй державою, право на соціальне обслуговування (Кулачок, 2006, с. 125-128.), яке здійснюється соціальними службами (Павленок, 2000). Так як соціальні послуги є однією із форм соціального обслуговування і результатом діяльності соціальних служб (Синчук, Бурак, 2003), тому саме держава має виступати гарантом соціальних послуг, а кожна особа, яка перебуває в СЖО має право на їх отримання (Павлюк, 2010; Баришнікова, 2011; Сташків, 2005, с. 76-79.). Про перспективи залучення недержавних організацій як провайдерів надання соціальних послуг висловлюється Ю. Горемкіна (Горемікіна, 2009, с. 161-168.) та Т. Черкашина (Черкашина, 2010).

Водночас не викликає сумніву твердження, що соціальні послуги мають надаватися в громаді для жителів громади (Семигіна, 2007, с. 35-39.) за рахунок підвищення ролі органів місцевого самоврядування в процесі надання самих послуг (Сахарук, 2012, с. 56-65.).

Водночас, станом на сьогодні наданням соціальних послуг в основному займаються державні організації, які діють у сфері соціального захисту населення (Департаменти соціального захисту ОДА, Управління соціальної політики, Центри соціальних служб для сім'ї дітей та молоді, Територіальні центри соціального обслуговування тощо). За таких умов виникає питання: чи здатні діючі соціальні установи забезпечити доступ населення ОТГ до якісних соціальних послуг. В Україні не раз намагалися провести експертизу діяльності закладів (Міщенко, Дорошенко, & Журавська, 2007, с. 67-70; Павлишина, 2013, с. 118-124; Фесенко, & Бондарець, 2012, с. 106-110.), які працюють у сфері соціального захисту населення, проте всі дослідження мали скоріше вибірковий та формальний характер. Єдине дослідження, варте нашої уваги, проводилося ПРООН у 2015 році (Звіт-моніторинг системи соціальних послуг в Україні, 2015) з метою комплексної оцінки діяльності соціальних установ в Україні у сфері надання соціальних послуг населенню.

Незважаючи на те, що у науковій літературі останніх десяти років активно обговорюється питання розбудови якісної системи надання

соціальних послуг, українські дослідники в основному зосереджують свою увагу на аналізі системи надання соціальних послуг та визначають способи покращення їх якості в умовах діяльності чинних соціальних служб. Проте, в період соціально-політичних змін, які відбуваються в державі, виникає необхідність переглянути наявну систему надання соціальних послуг населенню задля підвищення їх якості і наближення їх до місця проживання клієнта.

Мета нашої статті полягає в аналізі діяльності чинних соціальних служб, установ та організацій державної форм власності, які працюють із різними категоріями клієнтів задля перевірки ефективності їхньої роботи і вивчення їхніх можливостей з надання якісних і доступних соціальних послуг на рівні ОТГ за місцем проживання клієнта.

Завдання: здійснити аналіз нормативно-правової бази, публікацій у ЗМІ та діяльності діючих соціальних служб, установ й організацій; провести оцінку можливостей надання соціальних послуг діючими соціальними установами за місцем проживання клієнта на рівні ОТГ відповідно до його потреб й інтересів та сформувані рекомендації щодо перспектив наближення процесу надання соціальних послуг до потреб клієнта.

Методологія дослідження

В процесі дослідження ми апелювали до 4 основних джерел інформації: відомча статистика, архіви і нормативно-правові акти, прийняті на рівні держави та регіональних органів управління соціального захисту і окремих соціальних агенств; аналіз матеріалів регіональних ЗМІ, у яких висвітлюватися публічні дискусії щодо ефективності діяльності соціальних служб та питання реалізації соціальної політики у сфері соціального захисту населення на місцях; аналіз наукових і методичних публікацій, присвячених питанням стандартів соціальних послуг і оцінки їх ефективності; дані, отримані в результаті проведеного опитування соціальних працівників обласного рівня, присвяченого аналізу ефективності їх діяльності у сфері надання соціальних послуг клієнту за місцем їхнього проживання.

Збір даних проводився на території Тернопільської області, яка була обрана як така, що лідирує в плані створення ОТГ (40 ОТГ станом на 1 жовтня 2017 року (Децентралізація влади, 2017), проте не має укладеного жодного договору муніципального співробітництва (Децентралізація

влади, 2017) в тому числі і у сфері соціального забезпечення. Складнощі виникають із доступом до соціальних послуг, так як більшість населення Тернопільської області проживає у сільській місцевості (Чисельність наявного населення Тернопільської області, 2017), і відповідно центрами ОТГ, згідно реформи децентралізації, стали села або селища міського типу (Громади Тернопільської області, 2017). В той час як діючі соціальні агенства в основному зосереджуються в містах районного або обласного значення і фінансуються виключно із місцевих бюджетів.

Аналіз статистичних даних, нормативних документів (Слозанська, 2017, с. 110-113), прийнятих на рівні держави й адаптованих регіональними органами управління соціального захисту населення й окремими соціальними агенствами, публікацій у регіональних ЗМІ свідчать, що Тернопільська область в основному орієнтується на державних провайдерів соціальних послуг. Водночас є певні зрушення і в недержавному секторі: в області починають активно створювати і функціонувати недержавні (ГО) агенства у сфері надання соціальних послуг (Устинов, 2013; Шкільняк, Мельник, Желюк, Дудкіна, & Попович, 2017, с. 140-144.).

Опитування соціальних працівників різних соціальних агентств дало можливість зібрати інформацію стосовно: їх здатності і готовності надавати соціальні послуги за місцем проживання клієнта на рівні ОТГ; їхнього ставлення до зміни соціальної політики у сфері соціального захисту населення; бажання працювати за нових умов; бажання розвиватися в професійному плані (освоювати нові форми і методи роботи із клієнтами); надавати інтегровані соціальні послуги в умовах ОТГ згідно чинного законодавства і затверджених стандартів. Опитування працівників соціальних агенств здійснювалося шляхом формалізованого інтерв'ю. В результаті проведеного опитування (серпень-вересень 2017 року) отримано 114 заповнених анкет від працівників 78 соціальних агентств Тернопільської області. Серед респондентів – 75 осіб із Департаменту соціального захисту населення ТОДА та його структурних підрозділів (47 – представники обласних, районних та міських управлінь праці та соціального захисту населення; 28 – Територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та 39 із центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (4 – обласного; 28 – районного та їх філій; 7 – міського рівнів), в тому числі 79 жінок і 35 чоловіків.

Результати дослідження

Результати аналізу нормативно правових актів

Аналіз нормативно-правових актів, прийнятих з 2000 по теперішній час на рівні держави та обов'язкових до виконання регіональними органами управління соціального захисту і окремих соціальних агенств, свідчить про певні зрушення в напрямку реформування системи надання соціальних послуг населенню. Умовно, означений нами період можна розділити на 2 етапи:

1 етап – з 2001 до 2012 – є не достатньо прогресивним у сфері розвитку і імплементації нормативно-правових актів із соціального захисту населення в Україні. Основними документами, які були затвердження у цей період часу були: Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.) (Закон України «Про соціальні послуги», 2003), Стратегія подолання бідності (2001 р.), Концепція реформування системи соціальних послуг (2007-2012 р.), Стратегія реформування системи надання соціальних послуг (2012 р.). Проте, результати реалізації зазначених вище нормативно-правових актів свідчать про те, що система надання соціальних послуг населенню у період з 2001 по 2012 роки так і не запрацювала.

Другий етап (2013 р. по теперішній час) асоціюється із періодом трансформації системи надання соціальних послуг населенню відповідно до міжнародних стандартів. У цей період часу затверджено: Плани заходів на 2013-2016 рр. та 2016-2017 рр. щодо реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг; 17 державних стандартів соціальних послуг; порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах; порядок та методичні рекомендації з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг; перелік соціальних послуг, що надаються особам / сім'ям, які перебувають у СЖО і не можуть самостійно їх подолати; механізми видачі ваучерів (сертифікатів) особам, які перебувають у СЖО і мають право на отримання безоплатних соціальних послуг; методичні рекомендації щодо організації соціального замовлення соціальних послуг (Слозанська, 2016, 103-115). У рамках реалізації Планів заходів внесено зміни до Законів України «Про соціальні послуги», «Про здійснення державних закупівель», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про гуманітарну допомогу» та інших;

затверджено зміни до Випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників.

Законами України «Про місцеве самоврядування» (Про місцеве самоврядування в Україні, 1997) та «Про співробітництво територіальних громад» (Про співробітництво територіальних громад, 2014) визначено повноваження ОТГ у сфері соціального захисту населення. З метою забезпечення якості надання соціальних послуг заплановано надання соціальних послуг на рівні ОТГ за принципом «єдиного вікна» (Методичні рекомендації щодо діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей, 2016) уповноваженими соціальними підрозділами (УСП), створеними в ОТГ чи виїзними мультидисциплінарними командами із надання соціальних послуг (працівники органів соціального захисту, що надають соціальні послуги) (Методичні рекомендації щодо діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей, 2016).

У структурі УСП, згідно Методичних рекомендацій щодо діяльності ОТГ у сфері соціального захисту населення, рекомендовано виділити 1) підрозділ з питань надання соціальних послуг і посаду 2) фахівця із соціальної роботи (Методичні рекомендації щодо діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей, 2016), на які покладено обов'язки щодо планування, організації й надання соціальних послуг. Структурний підрозділ визначає потребу ОТГ в соціальних послугах, здійснює планування, моніторинг, контроль, оцінку якості соціальних послуг; інформує населення про соціальні послуги; вживає заходів щодо створення міждисциплінарної команди; веде базу суб'єктів надання соціальних послуг (Методичні рекомендації щодо діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей, 2016).

Надання соціальних послуг на рівні ОТГ за принципом «єдиного вікна» може здійснюватися безпосередньо самою ОТГ через створення й утримання закладів / установ / служб з надання соціальних послуг особам / сім'ям, що перебувають в СЖО; або, в міру своєї спроможності, планувати об'єднання суміжних ОТГ для створення, фінансування спільного закладу / установи / служби з надання соціальних послуг особам / сім'ям, що перебувають в СЖО чи замовляти соціальні послуги в недержавних ГО чи

залучати непрацюючих фізичних осіб до надання соціальних послуг і виплати їм компенсації за надання соціальних послуг (Слозанська, 2016).

Результати аналізу діяльності соціальних агентств

Аналіз ринку провайдерів соціальних послуг свідчить, що в основному 85 % послуг в Україні надають державні установи. Недержавний сектор у сфері надання соціальних послуг тільки починає розвиватися, стикаючись із багатьма різноманітними проблемами (Горемикіна, 2009). Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг).

Щодо державних організацій, які працюють у сфері надання соціальних послуг – то можна виділити два основних провайдери із їх розгалуженою структурою, які працюють у цій сфері. До них належать: Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), які діють на обласному, районному та локальному рівнях, та Департаменти соціального захисту населення і його структурні підрозділи, які діють на рівні обласних та районних державних адміністрацій.

За нашими підрахунками, станом на грудень 2016 року мережа ЦСССДМ в Україні налічувала близько 1000 Центрив: 27 регіональних (включаючи ЦСССДМ Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей), 490 районних, 121 міський, 27 районних у містах, 20 селищних, 217 сільських та 99 філій районних центрив (зібрані дані не включають інформації про діяльність міських, селищних, сільських та філій районних ЦСССДМ Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей) (Слозанська, 2016, с. 113-119).

Департамент соціального захисту забезпечує реалізацію соціальної політики на території області у сфері соціального захисту населення. В Україні станом на 1 грудня 2016 року діє 26 Департаментів при обласних державних адміністраціях (Слозанська, 2016, с. 113-119). На рівні районів і міст діють Управління праці і соціального захисту населення, у структурі яких виділяють Територіальні центри соціального обслуговування населення.

На території Тернопільської області, станом на 01.09.2017 рік, діє: 1 обласний, 17 районних та 3 філії, 1 міський ЦСССДМ; 1 Департамент соціального захисту ОДА, 17 Управлінь соціального захисту райдержадміністрацій, 3 міських та 21 Територіальний центр соціального обслуговування в районних центрах та у 3 ОТГ. Дані, зібрані автором

дослідження в результаті аналізу статистичних даних, роботи із сайтами означених організацій та телефонного опитування.

В результаті аналізу і співставлення отриманих даних про кількість діючих соціальних агентств та утворених ОТГ на території Тернопільської області нами виявлено, що із 40 ОТГ, утворених станом на 1 жовтня 2017 року (Децентралізація влади, 2017) 8 ОТГ утворені внаслідок об'єднання сіл довкола міст, що є районним центром та 23 ОТГ – із адміністративним центром у селищі міського типу або селі. Так, як в основному ЦСССДМ, управління соціального захисту населення та Територіальні центри соціального обслуговування розташовані в районних центрах та містах обласного значення, тому можна зробити висновок про можливість використання наявного потенціалу (приміщень, працівників, досвіду їхньої роботи) соціальних агентств у плануванні й організації надання соціальних послуг жителям ОТГ за місцем їх проживання в режимі «єдиного вікна». Проте, із 23 ОТГ селищного типу тільки у 3 ОТГ Тернопільської області є ЦСССДМ та Територіальні центри соціального обслуговування.

Результати опитування працівників соціальних агентств

У процесі розробки інструментарію для кількісного дослідження ми виходили із наступних концептуальних визначень: ефективність надання соціальних послуг – це ступінь відповідності мети і результатів наданої послуги за умови найбільш оптимального застосування форм і методів роботи, а якість надання соціальних послуг являє собою співвіднесення процесу і результату послуги її ідеальному образу. Попереднє спостереження за діяльністю працівників соціальних агентств, розмова з ними дала змогу концептуалізувати поняття для кількісного опитування соціальних працівників і сформулювати наступні припущення про зв'язки між перемінними, необхідними для операціоналізації інструментарію для опитувальника: працівники соціальних агенцій не мають чіткого уявлення про особливості своєї роботи за умови надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта на рівні ОТГ і тому не можуть визначити в чому ж специфіка їх діяльності за нових умов; соціальні працівники не володіють вичерпною інформацією, що стосується реформ у сфері надання соціальних послуг, тому не можуть адекватно оцінити результативність конкретної реформи і визначити своє місце в системі соціального захисту; мотивація установок соціальних працівників в плані професійної діяльності за нових умов є низькою; освоєння нового інструментарію для

роботи із клієнтом задля надання якісних соціальних послуг змінюється залежно від рівня їхньої обізнаності і визначених особистісних перспектив, стажу і досвіду роботи, стилю керівництва і наявності в організації, де зараз працює, категорій (особи похилого віку, особи з інвалідністю, діти, молодь, безробітні тощо) і кількості клієнтів як об'єктів надання соціальних послуг, видів самих соціальних послуг, що надаватимуться (консультування, супровід, профілактика тощо), специфіки оцінки (участь клієнта в оцінці) та фінансування (бюджетне, спів фінансування тощо) наданих соціальних послуг.

Таким чином, ключовими поняттями при проведенні кількісного опитування працівників соціальних агентства виступили: рівень діяльності соціального агенства (обласний, районний чи місцевий); посада; вид соціальних послуг, що надаються; стаж і досвід роботи, наявність апробованих моделей надання соціальних послуг на рівні ОТГ; знання мети своєї діяльності; мотивація до змін і професійного розвитку; задоволення працею. При цьому ми запропонували такі зв'язки між поняттями: мотивація – успішність – знання мети – наявність інструментів – задоволеність працею – вид послуги – посада і стиль керівництва.

В результаті проведеного опитування ми виявили, що майже всі респонденти мають вищу освіту (87 %), в той час як професійно технічну освіту має лише 13 % респондентів. Проте, базову вищу або професійно-технічну освіту із соціальної роботи або суміжних галузей (психології, юриспруденції, соціального управління) мають більше половини респондентів (56 %). 86 % респондентів займають керівні посади в соціальних агентствах, а 14 % - працюють на посаді соціального працівника. Середній вік респондентів 41 рік. Середній стаж роботи в установі становить 6 років, на даній посаді – 5. Більшість респондентів (59 %) працюють в установах соціального захисту населення районного рівня, тільки 4 % – обласного та 37 % міського.

На запитання: «Чи співпрацює установа в якій Ви працюєте із ОТГ у сфері надання соціальних послуг, якщо так то на якій основі?» 100% респондентів відповіли ствердно. Між соціальними агентствами та ОТГ були укладені договори про співпрацю. Проте, на думку опитаних респондентів така співпраця є не ефективною (47 %), скоріше не ефективною (25 %). Частково ефективною – відповіли 25 %, про ефективність заявили тільки 3 % респондентів.

Таблиця 1.

**Розподіл відповідей на запитання
«Чи співпрацює установа в якій Ви працюєте із ОТГ
у сфері надання соціальних послуг, якщо так то на якій основі?»**

Чи є співпраця соціальної агенції, працівником якої ви є, із ОТГ у сфері надання соціальних послуг ефективною?

ефективна	частково ефективна	скоріше ефективна, ніж не ефективна	скоріше не ефективна, ніж ефективна	не ефективна
3 %	25 %	0 %	25 %	47 %

Джерело: Дані, отримані в результаті опитування

На думку респондентів, більшість послуг, які надають соціальні агентства в яких вони працюють, не доступні тим, хто цього потребує. Так думає 72 % опитаних. Серед факторів, які перешкоджають отримувати соціальні послуги тими, хто цього потребує, виділяють: мала поінформованість населення про специфіку соціальних послуг; небажання звертатися за допомогою до соціальних працівників; небажання відвідувати клієнтами соціальне агентство; віддаленість соціальних працівників від місця проживання клієнта і незабезпеченість їх транспортом (погане транспортне сполучення); незабезпеченість соціальних агентств кваліфікованими працівниками; невмотивованість самих соціальних працівників якісно надавати соціальні послуги; неможливість охопити всіх клієнтів на закріпленій за кожним соціальним працівником території (велика кількість клієнтів в розрахунку на одного працівника) (табл.2).

На запитання: «Чи варто модифікувати та реформувати роботу соціальної служби, в якій Ви працюєте?» більше половини (62 %) опитаних відповіли, що потрібно. Проте, респонденти не володіють інформацією стосовно того як це зробити (98 %). Щодо роботи в соціальних агентствах нового формату, які б надавали якісні і доступні послуги на рівні ОТГ за місцем проживання клієнта за принципом «єдиного вікна», то майже всі респонденти (98 %) заявили про своє бажання працювати в таких установах. Однак, менше половини опитаних (36 %) ознайомлені або частково ознайомлені із особливостями надання соціальних послуг на рівні ОТГ. На запитання про їхню готовність до роботи в нових умовах 46 % респондентів засвідчили свою часткову готовність. Водночас, майже усі респонденти (96 %) готові

вдосконалювати свої знання, вміння і навички з метою покращення якості надання соціальних послуг на рівні ОТГ.

Таблиця 2.

**Розподіл відповідей на запитання
«Що заважає доступності соціальних послуг?»
(Можна було вибирати декілька варіантів відповіді)**

Що заважає доступності соціальних послуг?	%
недостатня поінформованість населення про специфіку соціальних послуг	37,0
небажання звертатися за допомогою до соціальних працівників	57,0
небажання відвідувати клієнтами соціальне агентство	86,0
віддаленість соціальних працівників від місця проживання клієнта і незабезпеченість їх транспортом (погане транспортне сполучення)	99,0
незабезпеченість соціальних агентств кваліфікованими працівниками	76,0
невмотивованість самих соціальних працівників якісно надавати соціальні послуги	89,0
неможливість охопити всіх клієнтів на закріпленій за кожним соціальним працівником території (велика кількість клієнтів в розрахунку на одного працівника)	100,0
Інше	3,0
Разом	100

Джерело: Дані, отримані в результаті опитування

Обговорення результатів дослідження

На основі аналізу чинного законодавства України у сфері соціального захисту населення можна стверджувати наша держава впевнено рухається в напрямку створення децентралізованої системи надання якісних і доступних соціальних послуг кожному, хто цього потребує. Держава взяла на себе зобов'язання і виступає гарантом надання таких послуг. Основними надавачами соціальних послуг є державні соціальні служби, установи та організації. Проте, тут можна спостерігати і певні зрушення. На ринок соціальних послуг поступово заходять недержавні організації як провайдери вузького спектру послуг, створюючи конкурентний ринок самих послуг.

Не зважаючи на такі плюси у напрямку реформування системи надання соціальних послуг (затвердження Стратегії розвитку системи соціальних послуг до 2022 року, внесення змін у чинне та затвердження нового нормативно правового забезпечення у сфері соціального захисту населення з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, затвердження основних уніфікованих стандартів надання соціальних послуг населенню не все так райдужно на практиці. Аналіз публікацій в електронних ЗМІ свідчить про відсутність чіткого розуміння особливостей самого процесу імплементації чинного законодавства на рівні місцевих громад; самі голови ОТГ не бачать доцільності у діяльності агентств із соціального захисту на місцях і не бачить перспективи у цьому.

Аналіз діяльності ЦСССДМ, Департаментів соціального захисту ОДА із їх структурними підрозділами на рівні держави свідчить про недосконалість їхньої роботи. Дублювання завдань і функцій один одного; в основному робота із документацією, а не з реальними клієнтами; дублювання категорій клієнтів як об'єктів надання соціальних послуг; місце розташування – обласні або районні центри є свідченням того, що, в умовах трансформації системи соціального захисту населення та побудови якісно нової моделі надання соціальних послуг на рівні ОТГ, варто переформатовувати їхню діяльність із «брокерів соціальних послуг» на реальних надавачів соціальних послуг. В іншому випадку немає доцільності в існуванні таких установ, які формально виконуватимуть роль надавачів соціальних послуг і дистанційно працюватимуть із клієнтами.

Реструктуризація і перепрофілювання діючих районних та міських соціальних агентств, які географічно знаходяться на території ОТГ дозволять утворити первинну базу для розробки й імплементації нової моделі надання соціальних послуг клієнтам за принципом «єдиного вікна» за місцем його проживання і стати пілотними осередками надавачів соціальних послуг на рівні ОТГ. Реформування діяльності діючих соціальних агентств дозволить зекономити час на пошук приміщення, підбір і підготовку команди фахівців із соціальної роботи, готових працювати в польових умовах. Для більш ефективної роботи варто також підвищити кваліфікацію працюючих соціальних працівників соціальних агентств та озброїти їх знаннями, вміннями і навичками щодо особливостей роботи у сфері надання соціальних послуг на рівні ОТГ.

Так, як Тернопільська область лідирує в плані створення ОТГ, тому керівництву означених нами соціальних агентств варто першими

визначитися із перспективами своєї участі у реформуванні системи надання соціальних послуг. Результати опитування, проведеного серед працівників соціальних агентств Тернопільської області, свідчать про не результативність роботи діючих соціальних служб в плані надання якісних соціальних послуг за місцем проживання клієнта. Це свідчить і про не ефективність їхньої роботи на рівні ОТГ. Так, як Тернопільська область характеризується домінуванням поселень сільського типу, тому більшість ОТГ – це об'єднання населених пунктів із адміністративним центром у селі або селищі міського типу. Віддаленість діючих державних соціальних агентств (територіально станом на 1.10.2017 р. вони розміщені в містах районного та обласного рівнів) від самих територіальних громад, обмежена кількість фахівців а велика кількість самих клієнтів, відсутність транспортного сполучення, небажання самих клієнтів відвідувати соціальне агентство самостійно є чинниками, що заважають зробити соціальні послуги доступними і підтвердженням низького рівня якості самих соціальних послуг. Проте, вмотивованість самих фахівців у прагненні до змін, здобутті нових знань, вмінь і навичок, бажанні працювати в нових умовах заставляє науковців і практиків шукати відповідь на запитання: «Як забезпечити доступ населення ОТГ до якісних соціальних послуг?».

На нашу думку, відповіддю на це запитання і найбільш оптимальним рішенням є створення на території ОТГ Центру надання соціальних послуг із структурними одиницями (профільними відділами) для надання соціальних послуг особам / сім'ям, які перебувають в СЖО. ОТГ, які неспроможні на такий крок, можуть укласти договір про співфінансування таких центрів із суміжними ОТГ. Для такого кроку з боку ОТГ підготовлено низку документів: методичні рекомендації щодо виконання власних повноважень ОТГ у сфері соціального захисту населення, якими у штатному розписі виконавчого органу ОТГ передбачено впровадження 1 посади фахівця із соціальної роботи на 1 тисячу населення; методичні рекомендацій щодо організації соціального замовлення соціальних послуг задля надання практичної допомоги в організації соціального замовлення соціальних послуг органами державної влади і місцевого самоврядування та виконавчими органами ОТГ; методичні рекомендації щодо діяльності ОТГ у сфері соціального захисту населення, якими рекомендовано виділити 1) підрозділ з питань надання соціальних послуг і посаду 2)

фахівця із соціальної роботи, на які покладено обов'язки щодо планування, організації й надання соціальних послуг.

Домінуючу роль у наданні соціальних послуг відіграє фахівець із соціальної роботи в ОТГ. Запровадження посад фахівців із соціальної роботи на рівні ОТГ дозволить в першу чергу виявляти тих, хто потребує допомоги, планувати організацію надання самих послуг, профілакувати появу соціальних проблем в ОТГ, здійснювати екстрене втручання, працювати як з окремими клієнтами, групами, організаціями задля вирішення їхніх проблем так і з громадою з метою її розвитку. Фахівець із соціальної роботи забезпечує: виявлення осіб/сімей, які перебувають в СЖО і надання їм допомоги; вжиття заходів кризового втручання; проведення оцінки потреб осіб/сімей; надання безпосередніх соціальних послуг (соціальна профілактика, соціальний супровід/патронаж, представництво інтересів, консультування); підготовку угоди про соціальний супровід і супроводження прийомних сімей та будинків сімейного типу. Він працює із різними категоріями клієнтів (особи із числа внутрішньо переміщених, особи з інвалідністю, бездоглядні діти і молодь, діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування, діти і молодь «груп ризику», безробітні, сім'ї в СЖО та ін.), виконує різноманітні ролі (тіда, активатора/наставника, терапевта, вчителя соціальних вмій, брокера, кейс-менеджера, фахівця управління справами клієнта, захисника прав й інтересів клієнта та ін.), працює на індивідуальному, груповому рівнях, рівні громади, застосовує численні форми і методи соціальної роботи (введення випадку, екстреного втручання, групової роботи, організації громади та ін.) (Слозанська, 2016, с. 113-119) при плануванні й організації соціальної допомоги тим, хто цього потребує.

Висновки

Отже, можна зробити висновки, що в Україні зроблено і заплановано багато задля реформування системи надання якісних соціальних послуг на рівні ОТГ кожній особі/сім'ї, яка перебуває в СЖО і потребує допомоги. Проте, для того, щоб наблизити самі послуги до клієнта необхідно вдосконалити розгалужену систему державних соціальних агенцій, які діють у сфері надання соціальних послуг. Без розвитку, освоєння нових сфер діяльності, переформатування їхньої роботи як провайдерів

соціальних послуг і запровадження нових моделей надання якісних соціальних послуг різним категоріям клієнтів немає сенсу в їх існування. Вирішення проблеми покращення якості і доступності соціальних послуг ми бачимо через створення Центрів надання соціальних послуг на рівні ОТГ або в замовленні соціальних послуг в недержавних провайдерів. Згідно чинного законодавства України організація надання соціальних послуг на рівні ОТГ може проводитися шляхом: створення й утримання закладів / установ / служб з надання соціальних послуг особам / сім'ям, що перебувають в СЖО; об'єднання суміжних ОТГ для створення, фінансування спільного закладу / установи / служби з надання соціальних послуг особам / сім'ям, що перебувають в СЖО; замовлення соціальних послуг у недержавних ГО; залучення непрацюючих фізичних осіб до надання соціальних послуг і виплати їм компенсації за надання соціальних послуг. Будь-який із запропонованих у законодавстві варіантів буде більш-дієвим, на нашу думку, ніж фінансування діяльності діючих соціальних агенств із тим спектром послуг, які вони зараз надають і з наявною у них моделлю роботи.

Література

Баришнікова, О. Є. (2011). Динаміка надання соціальних послуг державною службою зайнятості України. РИНОК ПРАЦІ, 41.

Березін, О. В., Безпарточний, М. Г., & Нікілева, Л. О. (2013). Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування.

Белевцова, Я. С. (2009). Якість–першооснова сфери соціальних послуг. Теорія та практика державного управління, (1), 310-315.

Головня, О. М. (2011). Соціальне обслуговування в контексті державної соціальної політики: проблеми та перспективи. Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право., 2(4), 32-37.

Горемикіна, Ю. (2016). Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. *Demography and Social Economy*, (3 (28): 122–132.

Горемикіна, Ю. В. (2009). Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг. Демографія та соціальна економіка, (1), 161-168.

Горемикіна, Ю. В. (2010). Проблеми розвитку та реформування соціальних послуг в Україні.

Громади Тернопільської області. (2017). Отримано з <http://decentralization.gov.ua/areas/0352#communities>.

Державна Служба Статистики України Головне Управління Статистики у Тернопільській області. Чисельність наявного населення Тернопільської області (2016). Отримано з http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/nm_z1_2015.pdf.

Децентралізація влади. (2017). Отримано з <http://decentralization.gov.ua/library/category/tag/manuals>.

Дубич, К. В. (2015). Реформи соціальних послуг в Україні: сучасний стан і проблеми впровадження. *Аспекти публічного управління*, 3(3/17).

Дьяченко, В. (2007). Концептуальні засади реформування системи соціальних послуг в Україні. *Соціальна політика і соціальна робота*, (1), 5-16.).

Звіт-моніторинг системи соціальних послуг в Україні. (2015). Отримано з http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/operations/projects/democratic_governance/support-to-social-sector-reform.html.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». (1997). Отримано з <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

Закон України «Про співробітництво територіальних громад». (2014). Отримано з <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.

Закон України «Про соціальні послуги». (2003). Отримано з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.

Іванова, О., & Semigina, Т. (2000). Система соціального обслуговування та соціальних служб в Україні.

Качан, Л. Н. (2007). Якісні соціальні послуги: професійність, адресність, доступність. Соц. захист: щомісяч. інформ. та наук.-виробн. журн, (11), 19-20.

Кулачок, Л. В. (2006). Надання соціальних послуг в Україні: реалії та перспективи. Право і безпека, (5,3), 125-128.

Мищенко, К., Дорошенко, К., & Журавська, В. (2007). Інноваційна модель стандартизації управління у сфері надання соціальних послуг. Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг, 67-70.

Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення. (2016). Отримано з http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=186204&cat_id=107177.

Методичні рекомендації щодо організації соціального замовлення соціальних послуг. (2016). Отримано з http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=2BDA1CEDC834170B8E7B54D2351B019D.app1?art_id=189222&cat_id=102036.

Наказ Міністерства соціальної політики України «Методичні рекомендації щодо діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей». (2016). Отримано з <http://www.msp.gov.ua/timeline/Decentralizaciya-vladi-.html>.

Павленок, П. Д. (2000). Краткий словарь по социологии, 432.

Павлишина, Н. Б. (2013). Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) як суб'єкт соціальної роботи з людьми похилого віку. Соціальна робота в Україні: теорія і практика, (3-4), 118-124.

Павлюк, К. В. (2010). Розвиток системи надання державних соціальних послуг вразливим верствам населення та її фінансове забезпечення. Science, (3), 19.

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування системи соціальних послуг». (2012). Отримано з <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/178-2007-%D1%80>.

Сахарук, О. П. (2012). Підвищення ролі органів місцевого самоврядування в наданні соціальних послуг членам територіальної громади. *Державне управління: теорія та практика*, (1), 56-65.

Семигіна, Т. В. (2007). Організація надання соціальних послуг на рівні громади як загальна тенденція розвитку соціальної роботи. *Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг*, 35-39.

Семигіна, Т. В. (2007). *Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи*. К.: Вид-во ВК "Зірка", Проект Тасіс "Посилення регіональних соціальних служб.

Синчук, С. М., Буряк, В. Л. (2003). *Право соціального забезпечення України: навч. посіб.*, К : Т-во «Знання», КОО, 306.

Слозанська, Г. І. (2016). Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць [Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»]*, (12), 113-119.

Слозанська, Г. І. (2017). *Правове забезпечення процесу надання соціальних послуг в умовах об'єднаної територіальної громади. Обліково-аналітичне забезпечення розвитку місцевих громад: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції*, 110-113.

Слозанська, Г. І. (2017). Упровадження посади фахівця із надання соціальних послуг населенню в умовах об'єднаної територіальної громади: труднощі, що виникають. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*, 1 (306), 264-276.

Слозанська, Г. І. (2016). *Забезпечення доступу до соціальних послуг в умовах об'єднаних територіальних громад. Social Work And Education*, 3(2), 92-102. Отримано з <http://journals.uran.ua/swe/article/view/93656/102453>.

Сташків, Б. (2005). *Соціальне обслуговування у системі соціального забезпечення: правові питання. Право України*. (1), 76-79.

Устинов, А. В. (2013). До боротьби з ВІЛ-інфекцією/СНІДом і туберкульозом в Україні активно долучаються громадські організації. *Український медичний часопис*.

Фесенко, А. М., & Бондарець, Б. Б. (2012). Дієвість системи соціальних гарантій в Україні: критичний аналіз. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Соціологія, (184, Вип. 172), 106-110.

Халецька, А. А. (2009). Розвиток системи державних і недержавних соціальних служб: проблеми соціальної політики. Економіка та держава, (7), 80-82.

Шкільняк, М., Мельник, А., Желюк, Т., Дудкіна, О., & Попович, Т. (2017). Організація співробітництва територіальних громад в умовах адміністративно-територіальної реформи. Вісник Тернопільського національного економічного університету, (1), 140-144.

Черкашина, Т. О. & Черкашина, Т. А. (2010). Недержавні громадські організації як суб'єкт надання соціальної допомоги населенню.

Чисельність наявного населення Тернопільської області за 2016 рік: Статистичний бюлетень/Головне управління статистики у Тернопільській області. (2017). Отримано з http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/ks_z1_2016.pdf.

Эффективность деятельности учреждений социального обслуживания населения. Выборочное обследование учреждений социального обслуживания населения в трех регионах Российской Федерации. (1997).

Lawrence, T. B., Suddaby, R., & Leca, B. (Eds.). (2009). *Institutional work: Actors and agency in institutional studies of organizations*. Cambridge university press.

SOCIAL SERVICES: ARE CURRENT STATE SOCIAL AGENCIES READY TO PROVIDE THEM ON THE LEVEL OF LOCAL COMMUNITIES IN UKRAINE (SELECTIVE SURVEY)

Slozanska Hanna, Ph.D., Associate professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Doctorant of Pedagogics and Menedgment of Education Department, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine
kulynyak@elr.tnpu.edu.ua

Abstract. The transformation of Ukrainian society and the reformation of socio-political structure of the state are aimed at a creating of new administrative units – united territorial communities (UTCs), decentralization of power and budgets to the local level. In those conditions, according to the Concept of Reform of Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine, local governments have special power to organize and provide quality, affordable social services for social protection and social assistance of the members of local communities. Due to these conditions, it is very important to evaluate whether existing social agencies are ready to provide needed social services for the members of local communities.

The aim of the article is to analyze the effectiveness of work of current state social agencies and evaluate the opportunities of providing quality and affordable social services for different categories of clients at the level of local communities due to the place of their living.

The research was held in 3 stages and was selective in nature. On the first stage the author analysis the scientific and methodical publications devoted to questions of social services standards and evaluation of their effectiveness; on the second stage – worked with departmental statistics, archives and legal social acts, materials of regional mass media about social services and the implementation of social policy in the field of social welfare. On the third stage the author analyzed data obtained in the result of social workers questioning. The data collection was carried out on the territory of the Ternopil region.

The results received by author show that current social agencies can't provide quality and affordable social services at the level of local communities without being reformed. The same with social workers: they can work on the level of community only after special training. The author also gives the recommendation how to improve social services providing on the level of united territorial communities.

Keywords: social worker; social agency; social services; united territorial communities; person in difficult situation.

References

Barushnikova, O. Ye. (2011). The dynamics of social services providing by state employment service of Ukraine. *WORK MARKET*, 41. [In Ukrainian].

Berezin, O.V., Bezparkotny, M.G., & Nikileva, L.O. (2013). Mechanisms of formation and methodology of development of social services agencies. [In Ukrainian].

Bel'evtsova, Ya.S. (2009). Quality – is the first pillar of social services. *Theory and Practice of Public Administration*, (1), 310-315. [In Ukrainian].

Golovnya, O. M. (2011). Social Services in the Context of State Social Policy: Problems and Prospects. *Strategy of development of Ukraine. Economics, sociology, law*. 2(4), 32-37. [In Ukrainian].

Horiemkina, Yu. (2016). Monitoring and evaluation of the quality and effectiveness of social services: the applied aspect. *Demography and Social Economy*, (3 (28): 122–132. [In Ukrainian].

Horiemkina, Yu. (2009). Problems of development of non-governmental organizations in the field of social services providing. *Demography and Social Economy*, (1), 161-168. [In Ukrainian].

Horiemkina, Yu. (2010). Problems of development and reform of social services in Ukraine. [In Ukrainian].

Communities in Ternopil region. (2017). Received from <http://decentralization.gov.ua/areas/0352#communities>. [In Ukrainian].

State Statistics Service of Ukraine, Main Department of Statistics in the Ternopil region. The population of the Ternopil region. (2016). Received from http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/nm_z1_2015.pdf. [In Ukrainian].

Decentralization of power. (2017). Received from <http://decentralization.gov.ua/library/category/tag/manuals>. [In Ukrainian].

Dubych, K. V. (2015). Reforms of social services in Ukraine: the current state and implementation problems. *Aspects of public administration*, 3(3/17). [In Ukrainian].

Dyachenko, V. (2007). Conceptual Principles of Reforming the Social Services System in Ukraine. *Social Politics and Social Work*, (1), 5-16. [In Ukrainian].

Report-monitoring of the social services system in Ukraine. (2015). Received from <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/operations/>

projects/ democratic_governance/support-to-social-sector-reform.html. [In Ukrainian].

Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine”. (1997). Received from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. [In Ukrainian].

Law of Ukraine “On Cooperation of Territorial Communities”. (2014). Received from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>. [In Ukrainian].

Law of Ukraine “On Social Services”. (2003). Received from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>. [In Ukrainian].

Ivanova, O., & Semigina, T. (2000). The system of social services in Ukraine. [In Ukrainian].

Kachan, L. N. (2007). High-quality social services: profesionality, targeting and accessibility. *Social Welfare*, (11), 19-20. [In Ukrainian].

Kulachok, L. V. (2006). Social services providing in Ukraine: reality and perspective. *Low and safety*, (5,3), 125-128. [In Ukrainian].

Mishchenko, K., Doroshenko, K., & Zuravska, V. (2007). Innovative model of social service standarts. *Social Politics, Social Work and Public Health*, 67-70. [In Ukrainian].

Methodical recommendations for the implementation of self-governing powers of the united territorial community in the sphere of social protection of the population (2016). Received from http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=186204&cat_id=107177. [In Ukrainian].

Methodical recommendations for the implementation of social services ordering. (2016). Received from http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=2BDA1CEDC834170B8E7B54D2351B019D.app1?art_id=189222&cat_id=102036. [In Ukrainian].

Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine “Methodical recommendations on the activities of the united territorial community in the sphere of social protection of the population and children's rights”. (2016). Received from <http://www.msp.gov.ua/timeline/Decentralizaciya-vladi-.html>. [In Ukrainian].

Pavlenok, P. D. (2000). Brief dictionary on sociology, 432. [In Ukrainian].

Pavlyshyna, N. B. (2013). Territorial center of social services providing as a subject of social work with the elderly. *Social Work in Ukraine: theory and practice*, (3-4), 118-124. [In Ukrainian].

Pavlyuk, K. V. (2010). Development of the system of state social services providing to vulnerable groups and its financial support. *Science*, (3), 19. [In Ukrainian].

Order of the Cabinet Ministers of Ukraine “On Approval of the Concept of the Social Services Reforming”. (2012). Received from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/178-2007-%D1%80>. [In Ukrainian].

Saharuk, O. P. (2012). Increasing of the local self-government bodies role in social services providing to the members of the territorial community. *State government: theory and practice*, (1), 56-65. [In Ukrainian].

Semigima, T. (2007). The providing of social services at the community level as a general trend of social work development. *Social Politics, Social Work & public health*, 35-39. [In Ukrainian].

Semigima, T. (2007). Social services in Ukraine: today and perspective. K., Tacis Project “Strengthening of Regional Social Services”. [In Ukrainian].

Synchuk, S., Buryak, V. (2003). *Social Security Law Ukraine: manuscript*, K., KOO, 306. [In Ukrainian].

Slozanska, H. I. (2016). Activities of professional social worker in social services providing in the local community. *Scientific papers [Khmelnitsky Institute of University Social Technologies “Ukraine”]*, (12), 113-119. [In Ukrainian].

Slozanska, H. I. (2017). Legal support of the process of social services providing in the conditions of a united territorial community. *Accounting and analytical support for the development of local communities: a collection of theses of the International Scientific and Practical Conference*, 110-113. [In Ukrainian].

Slozanska, H. I. (2017). Implementation of the position of social worker on the level of united territorial community: the difficulties that arise. *Bulletin of Lugansk National Pedagogical University named after Taras Shevchenko*, 1 (306), 264-276. [In Ukrainian].

Slozanska, H. I. (2016). Ensuring access to social services in the conditions of the united territorial communities. *Social Work and Education*, 3(2), 92-102. Отримано з <http://journals.uran.ua/swe/article/view/93656/102453>.

Stachkiv, B. (2005). Social Services in the Social Security System: Legal Issues. *Law of Ukraine*. (1), 76-79. [In Ukrainian].

Ustynov, A. (2013). To combat HIV / AIDS and tuberculosis in Ukraine actively involved NGOs. *Ukrainian medical journal*. [In Ukrainian].

Fesenco, A., & Bondarets, B. (2012). Effectiveness of the system of social guarantees in Ukraine: a critical analysis. *Scientific papers [Black Sea State University named after Petro Mohyla]. Ser.: Sociology, (184, Вип. 172), 106-110. [In Ukrainian].*

Khaletska, A. (2009). Development of the system of state and non-state social services: problems of social policy. *Economy and State, (7), 80-82. [In Ukrainian].*

Shkilnyak, M., Melnyk, A., Zeluyk, T., Dutkina, O., & Popovych, T. (2017). Organization of territorial communities cooperation in the conditions of administrative-territorial reform. *Scientific papers of Ternopil national economic university, (1), 140-144. [In Ukrainian].*

Cherkashyna, T., Cherkashina, T. (2010). Non-governmental public organizations as a subject of social assistance to the population. [In Ukrainian].

The number of Ternopil region population for 2016: Statistical Bulletin. State Statistics Service of Ukraine. (2017). Received from http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/ks_z1_2016.pdf. [In Ukrainian].

Effectiveness of the activities of social service agencies. Selective survey of social services institutions in three regions of the Russian Federation. (1997). [In Ukrainian].

Lawrence, T. B., Suddaby, R., & Leca, B. (Eds.). (2009). *Institutional work: Actors and agency in institutional studies of organizations*. Cambridge university press.

Social Work & Education

©SW&E,2017

Lypchanko-Kovachyk, Oksana (2017). Pedagogical conditions for training students of english philology for use of interactive technologies in their future professional activity, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 102-115

УДК 378.091.3:004:811.111-057.87

Oksana Lypchanko-Kovachyk,
*PhD, senior teacher,
department of English philology
and methodology of teaching
foreign languages,
Mukachevo state university*

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TRAINING STUDENTS OF ENGLISH PHILOLOGY FOR USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THEIR FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY

Оксана Липчанко-Ковачик,
*кандидат педагогічних наук,
старший викладач,
кафедра англійської філології та
методики викладання іноземних
мов,
Мукачівський державний
університет*

Mukachevo, Ukraine
Мукачево, Україна
oksana.lypchanko@gmail.com

Abstract. General humanization of higher philological education provides the dynamics of the development of the professional potential of students of philological departments not only as holders of normative communication and language code, but also as a creative, psychologically stable people, who are capable to think creatively and assess pedagogical situations, using practically acquired learning experience of communication in the educational environment. A modern philology teacher must not only pass on the experience of the previous generations to the new generations, but also form an appropriate level of foreign language training for students, a desire for constant updating the knowledge, skills of self-education in the field of a foreign language, to be prepared for interaction with subjects of the foreign language environment, using for this purpose active teaching methods. This will be possible under the conditions if future philologists acquire knowledge, skills of using interactive technologies in the professional activity of a foreign language teacher. the process of preparing foreign language teachers to use interactive technologies in their professional activities can be understood as a set of interrelated activities that create pedagogical conditions, the implementation of which provides the formation of the phenomenon under study. In this context, there is a need to develop a model for preparing future philologists for the use of interactive technologies in professional activities.

Key words: pedagogical conditions; future philologists; professional activity; teaching skills; interaction.

Received: October 10, 2017
1st Revision: November 13, 2017
Accepted: November 20, 2017

Introduction

In the recent conditions of rapid technological changes which take place in the modern world, it becomes rather urgent to introduce new approaches to the content of higher education and to prepare future teachers to professional activity. General humanization of higher philological education provides the dynamics of the development of the professional potential of students of philological departments not only as holders of normative communication and language code, but also as a creative, psychologically stable people, who are capable to think creatively and assess pedagogical situations, using practically acquired learning experience of communication in the educational environment.

A modern philology teacher must not only pass on the experience of the previous generations to the new generations, but also form an appropriate level of foreign language training for students, a desire for constant updating the knowledge, skills of self-education in the field of a foreign language, to be prepared for interaction with subjects of the foreign language environment, using for this purpose active teaching methods. This will be possible under the conditions if future philologists acquire knowledge, skills of using interactive technologies in the professional activity of a foreign language teacher. Therefore, in order to fulfill the objectives of scientific research, it is necessary to isolate and substantiate the pedagogical conditions of the preparation of future philologists for the use of interactive technologies in professional activities.

The article **aims** at describing pedagogical conditions necessary for training future English teachers by means of interactive technologies.

The article presupposes the fulfillment of the following tasks:

- to define interactive technology as one of the most productive way of study;
- to differentiate pedagogical conditions under which the analysed position takes place;
- to characteristics to each pedagogical condition which is being singled out.

Those conditions under which the future philologists could be prepared for the use of interactions in their professional activities may be the following circumstances that contribute to:

— development of analytical research and research activity of students in the direction of choosing the best interactive technologies for studying a foreign language at school;

— the use by teachers a creative approach towards the implementation and adaptation of interactive methods, forms, means of teaching to the conditions of a comprehensive school;

— activating of the organizational potential of future philologists to create an interactive environment at foreign language lessons.

Literature review

Some significant attempts to single out and describe peculiarities of interactive technologies in training future English teachers as a leading form of educational and cognitive subjective subject-subject and subject-object interaction with operational feedback have been made by such scholars as G. Krivchikova, L.Morska, N. Elfimova and others.

Methodology of the research

In order to determine the effective pedagogical conditions for the preparation of future philologists for the use of interactive technologies in professional activities, existing scientific developments concerning the technological process of the training of future teachers were analyzed. For example, G. Krivchikova investigated the pedagogical conditions for interactive learning of the written language of future English teachers (4); N. Pavlenko substantiated and experimentally checked the pedagogical conditions of the preparation of the future teacher of elementary school for the use of interactive pedagogical technologies (Pavlenko N., 2008); Pedagogical conditions for the preparation of future teachers of foreign languages for the application of personally oriented teaching technologies are singled out by A. Beresniev (Beresniev A., 2009); L. Morska's study determined the pedagogical conditions for the preparation of the future teacher of foreign languages for the use of information technologies in teaching students (Morska L., 2007, p.5), etc.

Data analysis

Thus, based on the use of methods for analyzing pedagogical literature on the problem of research, pedagogical observations, generalization of the current state of readiness of students to use interactions in future professional activities,

it has been established that effective influence on the process of preparing future philologists for the use of outlined pedagogical innovations in foreign language lessons in the secondary school can provide the following pedagogical conditions:

- 1) formation of students' motivation towards the use of interactive technologies in the future professional activity as a foreign language teacher;
- 2) enrichment of the educational content of psychological and pedagogical disciplines with information on the essence, content, structure and specificity of the use of interactive technologies in the professional activities of the future philologist;
- 3) organization of interaction of subjects of educational process on the basis of parity dialogue;
- 4) directing students to self-analysis of their own experience of using interactions in the process of study as a vector of self-education and pedagogical self-improvement.

The first pedagogical condition is determined by the formation of the motivation of students who will have the qualification level of the philologist, to the use of interactive technologies in the future professional activity of the teacher of a foreign language. It should be noted that the realization of this pedagogical condition was aimed at forming a value-motivational component of the readiness of philologists-to-be to use interactive technologies in professional activities.

In order to reveal the essence and specificity of the first pedagogical condition, it is necessary to determine the content of such concepts as "motive", "motivation".

The motive is a conscious motivation that results in a purposeful activity. The structure of motives of the student, the future philologist, which is formed during the period of study, is the core of the personality of future teachers. Motives of the training activity of students are subdivided into internal and external. The internal include: social significance of study; professional motives which reflect the meaning of academic activity in mastering future profession; cognitive, which are connected with the necessity of new understanding towards implementation of innovative teaching technologies of studying foreign language to pupils in secondary school. External motives are oriented to values which are connected with extra curriculum activity (8).

In this context, the opinion of N. Elfimova is appropriate, who emphasizes the close interconnection of the motivation of innovative pedagogical activity and emotional attitude towards it. In particular, the researcher states that "... if the processes of motivation fulfill the function of motivating the subject to work, then the emotional states reflect the course of motivational processes and correct their course" (Elfimova N., 1987, p. 24-31).

Results

The combination and purposeful development of these components determine the level of interest and interest of the individual by one or another aspect of future professional activities (Korotaieva E., 2007, p. 41]. In the context of the implementation of the first pedagogical condition, it was assumed that active in vocational training would be that student who is aware of the need to use pedagogical innovations (interactive technologies) in future professional activities as such that would increase the efficiency of the educational process in high school.

One of the main features of the motivation of future philologists to use interactive technologies in professional activity is that the motives are caused by the students' emotional attitude to this activity. Pedagogical studies point to the fact that differences in the emotional attitude of students to the learning of academic information predetermine the success of the study of this information. Thus, A. Markova identifies three types of attitudes: negative, neutral and positive (Markova A., 1996, p. 200). The researcher gives a clear differentiation of the latter based on the involvement of the future philologist in the educational process.

The conceptual basis for the implementation of the second pedagogical condition is the procedural interaction of students as subjects of cognition with different types and sources of educational information, not as a final point, but as a way to the development of cognitive autonomy and the formation of a person capable of transforming activity in the direction of constructing a learning material using interactive technologies.

The main form of the implementation of the second pedagogical condition may be considered to be an educational lecture, which the scientist D. Chernilevskiy, defines as the most effective general educational form of education among the other forms of student education in high school (Chernilevskiy D., 2006, p. 42). At the same time, we rely on the opinion of the

researchers T. Nelga and O. Bulvinska, who emphasize the idea that none of the modern organizational forms of education can replace the academic lecture and distinguish its positive aspects in the following:

— during one lecture a student can receive the amount of information he must spend up to one month of independent scientific working on;

— the most difficult, most complicated concepts in the field of science can be understood by every student with the help of a lecture, while in the process of independent study, not all students are capable of doing so;

— the living word of the teacher groups students for educational work; they can acquire knowledge in a certain emotional uplift, which makes their work not only more organized but also more productive;

— the cooperative work of the lecturer and students creates a general field of stress that enhances the educational and cognitive activity of each student individually and provides intellectual lecturers, inspiring them to creative improvisation of teaching, that is, there is a mutual emotional stimulation of students and lecturers (Nelga T., 2007, p.170-190) and so on.

Discussion

A theoretical analysis of the national (6; 8; 9) and foreign (11) sources of pedagogical and methodological literature made it possible to assume that for theoretical preparation of future philologists towards the use of interactive technologies in the professional activity the most effective form of study is the lecture of problem character, which is a means of ensuring high students' activity, stimulating individual thinking, development of internal motivation of students, formation of a stable cognitive interest in the information provided (Pavlenko N., 2008, p.21-29), the focus upon realization in the future professional activity of their own individual potential activity for the use of interactive technologies in teaching foreign languages .

As a result of the implementation of the second pedagogical condition a student must acquire knowledge about:

— peculiarities of the organization of an interactive academic environment at the lessons of a foreign language in high school;

— the basic principles of the use of interactions in ensuring the comprehensive development of phonetic, lexical, grammatical, orphographic, speech knowledge and skills of students in foreign language;

— types of interactive technologies and methods of their application depending upon the type of a lesson (thus, the lesson of knowledge acquisition involves the formation of language and speech competence of students; a lesson in the formation of knowledge, skills and is directed to improve the language and speech competence of students; a lesson in the development of communicative skills - the formation of the communicative competence of students; a lesson in controlling knowledge, skills and abilities is carried out in order to check the level of students' mastering of all kinds of speech activity);

— peculiarities of work with secondary school students while using interactive technologies in the study of a foreign language, etc.

It was supposed that students could test their knowledge in practice by taking part in professionally directed interactions, thus analyzing the positive and negative aspects of one or another interactive technology of teaching foreign language pupils in secondary schools.

Therefore, the third pedagogical condition for the formation of the readiness of future philologists to use interactive technologies in professional activity is determined by the organization of the interaction of subjects of the educational process on the basis of a parity dialogue.

It should be noted that not all types of pedagogical methods are suitable for the successful acquisition of students by skills, but only those which, in combination with the traditional, on the one hand, would create pedagogical conditions for inducing independent creative and intellectual activity, and on the other hand - would simulate the substantive and social content of the future professional activity of students. Such requirements correspond to active training, the distinctive feature of which is the ability to simulate the process of future professional activity of students with the aim of acquiring their professional skills and skills already in the process of classroom teaching activities.

In the context of the implementation of this pedagogical condition, we consider the readiness for use of interactive technologies as a holistic, oriented to the formation of skills, the process of acquiring skills in designing occupations using interactive technologies (abilities to find non-standard ways of solving pedagogical tasks, etc.); pedagogical analysis, which will allow to choose effective methods and means of interactive technologies, etc.

It should be noted that the realization of the third pedagogical condition provided for the use of the following types of interaction between the subjects of the educational process:

— interpersonal interaction (relationships, mutual influence, relationships in the process, communication and cooperative activity at different levels of interaction: teacher - student, student - student, teacher - group, student - group, teacher - teacher, etc.);

— communicative interaction (mutual interchange of information through verbal and nonverbal means of communication). In practice, this was done through the use of professionally directed situations that were solved with the help of interactive learning technologies. As a result, students were able to master the skills to use most types of interactive technologies (frontal learning, group learning, learning in the game, learning to debate).

In the process of implementing the third pedagogical condition, the following fact was considered that the organization of the subject-subjective (dialogic) educational interaction, aims at harmonizing external influences with the internal properties of the student's personality, provides changes in his linguistic consciousness and behavior, involves change and rethinking roles and functions of the future philologist in this process. The teacher becomes primarily a facilitator and consultant, counselor for students while studying a foreign language. New concepts "teacher-facilitator", "pedagogical facilitation" in pedagogy and psychology arise on the basis of the theories proposed in the 1950's. K. Rogers, along with other representatives of humanistic psychology, in particular, in the work "Freedom to learn" (Rogers K., 1958, p.98).

Currently, pedagogical facilitation is usually understood as the creation of such interaction, when the individual experience of the participants is actualized, the interaction and transfer of the individual contexts of understanding of educational information takes place, there is a need and opportunity for an operative and individually motivated application of the updated experience, that is, the formation of subjectivity as a stylistic characteristic of educational activity.

The main characteristics of such pedagogical relationships are mutual knowledge, mutual understanding, coherence of cooperative actions and mutual influence among all participants. In this case, the process of translating certain knowledge and values from the teacher to the pupils turns into a free act of

cooperation, co-creation, which catalyzes the self-development of each subject, his full self-realization as a person.

It was supposed that this will ensure the formation of future philologists skills that will enable the role of facilitator in the process of using interactive technologies in professional activities, in particular such as:

- to establish simple and resultstive communication between pupils;
- to analyze and correct the actions of students;
- to diagnose and encourage effective (correct ineffective) behavior;
- to promote the creation of a model of effective behavior;
- to find and activate constructive behavior patterns during intra-group interaction;
- to encourage students' confidence, to be patient;
- to be fair, to choose a neutral position in the evaluation of work, etc.

One more pedagogical condition of the research is the encouraging of students towards self-analysis of their own experience by using interactions during the study as a vector of self-education and pedagogical self-improvement.

The significance of pedagogical analysis and introspection as a means of optimizing the pedagogical process has been proved by the research of home researchers scholars.

It was assumed that the pedagogical self-examination of the use of interactions during the study would ensure optimization of the student's personality development in the intellectual sphere, the formation of research skills on the use of interactive technologies in future professional activities. At the same time, the result of introspection has made students aware of the role and place of interactive technologies among other technologies of teaching a foreign language, their relationship and their mutual influence; understanding of the prospects and goals of professional self-development in order to master the innovative methods of interactive technologies that are constantly being updated; the formation of the direction of the future teacher to overcome the obstacles that arise in the process of introducing educational interactions in the lessons of a foreign language in high school. It was taken into account that pedagogical self-analysis will be productive only if there is independence and internal motivation of the student, indicating that the pedagogical conditions of the study are implemented comprehensively.

It was supposed that self-analysis of pedagogical activity, as one of the tools of self-improvement of the future bachelor-philologist, formation and development of his/her readiness to use interactive technologies in professional activity, which would enable:

— develop students' ability to establish relationships between the conditions of their pedagogical activity and means of achieving goals (by means of understanding interactive technologies);

— to formulate the ability plan and predict the results clearly of the use of interactive technologies in their pedagogical activities;

— to form the pedagogical self-consciousness of the future philologist, when he gradually sees and understands the necessary and substantial connection between the use of interactive learning technologies and the final result of the lesson.

To sum up, we note that the effectiveness of the implementation of the pedagogical conditions for the formation of the readiness of future philologists to use interactive technologies in professional activities was ensured by the diversity of methods, forms and means used in the educational process.

Conclusions

Thus, the process of preparing foreign language teachers to use interactive technologies in their professional activities can be understood as a set of interrelated activities that create pedagogical conditions, the implementation of which provides the formation of the phenomenon under study. In this context, there is a need to develop a model for preparing future philologists for the use of interactive technologies in professional activities.

References

Beresniev, A. A. (2009). Preparation of future teachers of foreign languages for application of personally oriented teaching technologies, diss. ... candidate ped sciences. Yalta, 274.

Chernevlevsky, D.V., Tomchuk, M. L. (2006). Pedagogics and Psychology of Higher Education, teach. manual for studio University. Vinnitsa, Social-economic. In-t Un "Ukraine", 102.

Moroz, O. G., Slaston, V. O., Filippenko, N. I. and others (2001). Educational process in higher pedagogical school, teaching. Manual. Kiev, NPU them. M.P. Dragomanov, 338.

Elfimova, N. V. (1987). Functions of emotions in the creation of a motivational component of activity. (pp. 24-31). Emotional regulation of educational activity.

Korotaeva, E. V. (2007). Psychological foundations of pedagogical interaction. Moskov, Profit Style, 224.

Krivichikova, G. F. (2005). Method of interactive learning of written speech of future teachers of English, diss. ... candidate ped sciences, 344.

Morska, L. I. (2007). Methodical system of preparation of the future teacher of foreign languages for the use of information technologies in student learning (monograph). Ternopil, TNPU them. V. Gnatyuk, 243.

Markova, A. K. (1996). Psychology of professionalism. Moscow, MGF "Knowledge", 308.

Nelga, T. O. & Bulvinska, O. I. (2007). Higher School of Ukraine: Values of Functioning, Problems, Perspectives. (pp.170-190). Modernization of the system of higher education: value and cost for Ukraine: monograph. Kiev, Pedagogical thought.

Pavlenko, N. O. (2008). Preparation of the future teacher of elementary school for the use of interactive pedagogical technologies, dis ... candidate ped sciences, 216.

Thomas, R. M. (1987). The Nature of Educational Technology. (pp. 1-34). In: Educational Technology. Its Creation, Development and Cross Cultural Transfer. Oxford, Pergamon Press.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Оксана Липчанко-Ковачик, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедра англійської філології та методики викладання іноземних мов
Мукачівський державний університет, Мукачево, Україна
oksana.lypchanko@gmail.com

***Анотація.** Гуманізація вищої філологічної освіти забезпечує динаміку розвитку професійного потенціалу студентів філологічних спеціальностей не тільки як носіїв нормативної комунікації та мовного коду, але й як творчої, психологічно стійкої особистості, здатної креативно мислити й оцінювати педагогічні ситуації, використовувати практично придбаний протягом навчання досвід спілкування в умовах освітнього простору.*

Сучасний учитель-філолог має не тільки передати новим поколінням досвід попередніх, а й сформувати в учнів належний рівень іншомовної підготовки, бажання постійного оновлення знань, навички самоосвіти у напрямі вивчення іноземної мови, підготувати до взаємодії із суб'єктами іншомовного середовища, використовуючи для цього активні методи навчання.

У статті визначено методологічні засади оптимізації практичної підготовки майбутніх бакалаврів філології до організації діалогічної взаємодії під час використання інтерактивних технологій у майбутній професійній діяльності; конкретизовано особливості підготовки майбутніх бакалаврів-філологів до використання інтерактивних технологій у школі; обґрунтовано педагогічні умови до використання інтерактивних технологій у професійній діяльності.

На основі аналізу й узагальнення результатів наукових пошуків конкретизовано особливості підготовки майбутніх бакалаврів-філологів до використання інтерактивних технологій у школі: формування готовності майбутнього бакалавра-філолога до використання інтерактивних технологій у педагогічній діяльності вчителя іноземної мови передбачає забезпечення обізнаності студентів щодо сутності

інтерактивних технологій та їх цільового призначення у школі; формування у студентів умінь використовувати інтерактивні технології у майбутній професійній діяльності учителя іноземної мови відбувається шляхом їхньої участі в інтерактивних ситуаціях та інтерактивній взаємодії в процесі навчання.

Ключові слова: педагогічні умови; майбутні філологи; професійна діяльність; інтеграція.

Література

Береснев, А. А. (2009). Підготовка майбутніх вчителів іноземних мов до застосування особистісно орієнтованих технологій навчання (Doctoral dissertation, Береснев Андрій Анатолійович. – Ялта, 2009. – 274 с.).

Елфимова, Н. В. (1987). Функции эмоций в создании мотивационного компонента деятельности. Эмоциональная регуляция учебной деятельности, 24-31.

Коротаева, Е. В. (2007). Психологические основы педагогического взаимодействия. М.: Профит Стайл, 224.

Кривчикова, Г. Ф. (2005). Методика інтерактивного навчання писемного мовлення майбутніх учителів англійської мови (Doctoral dissertation, –Харків, 2005.–338 с).

Маркова, А. К. (1996). Психология профессионализма. М.: МГФ «Знание».

Морська, Л. І. (2007). Методична система підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до використання інформаційних технологій у навчанні учнів. Монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Нельга, Т. О. (2007). Вища школа України: цінності функціонування, проблеми, перспективи. Модернізація системи вищої освіти : цінність і вартість для України : монографія. К. : Педагогічна думка. 170–190.

Павленко, П. О. (2007). Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання інтерактивних педагогічних технологій. (Doctoral dissertation, Павленко Наталія Олександрівна. – К., 2008. – 216 с.).

Чернілевський, Д. В. (2006). Педагогіка та психологія вищої школи: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Вінниця: Вінниц. соц.-екон. ін-т Ун-ту" Україна.

Thomas, R. M. (1987). The Nature of Educational Technology. (pp. 1–34). In: Educational Technology. Its Creation, Development and Cross Cultural Transfer. Oxford, Pergamon Press.

Social Work & Education

©SW&E, 2017

Oksana Onupchenko,
Ph.D., Associate professor
Department of Social Work and
Social Pedagogics
Municipal establishment «Kharkov
humanitarian pedagogical
academy» of Kharkov regional
council

Оксана Онупченко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
роботи та соціальної педагогіки
КЗ «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Kharkov, Ukraine
м. Харків, Україна
onip4enko.o@gmail.com

ORCID iD 0000-0002-5682-7897

Received: October 10, 2017
1st Revision: November 10, 2017
Accepted: November 19, 2017

Onupchenko, Oksana (2017). Релігійно-моральний підхід у статевому вихованні дітей та підлітків (початок ХХ століття), *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 2., pp. 116-127

УДК 37.015.31«19/20»:613.42(045)

РЕЛІГІЙНО-МОРАЛЬНИЙ ПІДХІД У СТАТЕВОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Анотація. Автором розглянуто релігійно-моральний підхід до статевого виховання дітей та підлітків, який визначає основи стосунків чоловіка та жінки, та який був домінуючим протягом століть як в Західній Європі так і в умовах православної Росії. Християнство поступово прийшло до розгляду статевої відносин в першу чергу як необхідність, що пов'язана з дітонародженням і продовженням роду. Вимагаючи від пастви моральної чистоти думок і стриманості чуттєвих проявів, церква не заохочувала передчасну просвіту дітей та підлітків в статевих питаннях. Результатом такого підходу довгий час було те, що діти практично не отримували в родині навіть елементарних знань в цій області, була відсутня й лікарсько-гігієнічний просвіта, справа обмежувалася лише вимогами морально-етичної чистоти та дотриманням заповідей Божих.

У статті зазначається, що представники християнсько-православного напрямку (І. Сікорський, І. Скворцов, Є. Накашидзе, Є. Лозинський та ін.) не допускали раннього розвитку чуттєвості у дітей, особливо у статевій сфері, вважаючи, що правильне статеве виховання можливе лише на основі християнської свідомості. Основними умовами «успішної боротьби з низменними проявами» у сфері статевого життя вони називали внутрішню і зовнішню дисципліну, а статеве виховання будували на основі прямих заборон, з установкою на дошлюбну незайманість і аскетизм.

Ключові слова: статеве виховання; статева просвіта; релігійно-моральний підхід.

Вступ

Ретроспективний аналіз певної проблеми, зокрема й проблеми статевої соціалізації дітей та підлітків через відповідне організоване статеве виховання, може бути здійснений на основі вивчення підходів, що мали місце у вирішенні цього питання. На початку ХХ століття у вітчизняному педагогічному дискурсі сформувалося кілька підходів до статевого виховання дітей: а) релігійно-моральний, що розглядає інтимні відносини тільки з погляду продовження людського роду; б) медичний, що акцентує увагу на фізичному здоров'ї дитини: особистій гігієні, правильному харчуванні, статевій помірності до повного статевого розвитку, заняття спортом; в) психологічний, що зосередився на питаннях вивчення індивідуалізації й диференціації статевого розвитку як основи ефективного статевого виховання; г) антропологічний, що враховує вирішення питання статевого виховання з позиції вивчення людинознавства; д) педагогічний (представники якого розробили «гігієну цнотливості», що включає фізіолого-гігієнічну й морально-виховну складові) (Міжева С. Р., 2011, с. 7).

Аналіз останніх публікацій

Розглянемо більш детально релігійно-моральний підхід, який визначає основи стосунків чоловіка та жінки, та який був домінуючим протягом століть як в Західній Європі так і в умовах православної Росії. Християнство поступово прийшло до розгляду статевих відносин в першу чергу як необхідність, що пов'язана з дітонародженням і продовженням роду. Вимагаючи від пастви моральної чистоти думок і стриманості чуттєвих проявів, церква не заохочувала передчасну просвіту дітей та підлітків в статевих питаннях. Результатом такого підходу довгий час було те, що діти практично не отримували в родині навіть елементарних знань в цій області, була відсутня й лікарсько-гігієнічна просвіта, а все статеве виховання обмежувалося лише вимогами морально-етичної чистоти та дотриманням заповідей Божих.

Серед педагогів початку ХХ століття, праці яких зробити вагомий внесок у вивченні питання статевого виховання у релігійно-моральному русі, слід зазначити: Лозинський Є. «Проблеми сексуальної педагогіки» (1904), «Нагальні питання нашого статевого життя і моральності» (1906), «Моральне начало в житті та вихованні дитини» (1910); Лебедінцев К. «Наша молодь та питання статевої етики» (1907), Бернштейн О. М. «Питання статевого життя в програмі сімейного та шкільного виховання» (1908), Паульсен Ф. «Сучасне виховання та сучасна моральність» (1909),

Накашидзе Є. «Статеве виховання при сучасному науковому, моральному та релігійному висвітленні» (1913) тощо.

Сучасні дослідники, які звертали увагу на релігійно-моральний аспект проблеми статевої соціалізації дітей та підлітків через статево виховання та статево просвіту означеного періоду: Міжева С. Р. «Проблеми статевого виховання у вітчизняній школі і педагогіці кінця XIX – початок XX ст.» (2011), Гріцай Л. А. «Моральні аспекти проблеми статевого виховання дітей в сім'ї в педагогічній спадщині М. Є. Румянцева та його сучасників» (2013), Бялик О. В. «Суспільно-історичні передумови статевого виховання учнівської молоді» (2015), Кравець В. П. «Сексуальна педагогіка» (2016).

Мета статті: дати характеристику релігійно-морального підходу у вирішенні проблеми статевого виховання, розглядаючи питання статевої соціалізації дітей та підлітків у вітчизняній школі на початку XX ст.

Методологія дослідження

Методологія педагогічного дослідження формувалася на основі аксіологічного, системного, соціокультурного, парадигмального та культурологічного підходів. Аксіологічний підхід дозволяє досліджувати процес статевого виховання з позицій цінностей сучасної освіти з одночасною оцінкою його становлення та розвитку в контексті цінностей, що панували на початку XX століття. Соціокультурний підхід служить цілям пізнання статевого виховання в контексті існуючих соціальних умов і соціокультурних чинників, що впливають на нього. Парадигмальний підхід дозволяє дати об'єктивну оцінку історії статевого виховання з позицій представників різних наукових напрямків. Культурологічний підхід дає можливість розглядати статево виховання в контексті світової та національної культур.

Основна частина

Західноєвропейська педагогіка, яка раніше вітчизняної звернула увагу на необхідність статевого виховання та просвіти дітей, зокрема його релігійно-моральний аспект, виходила з того, що статевий інстинкт охоплює всю людину цілком, відображуючись в усіх проявах його фізичного та психічного життя. Тому дуже важливо попереджати передчасний статевий розвиток дітей та щільно спостерігати за його нормальним розвитком. Наприклад, аналіз роботи А. Фореля «Статеве питання», дозволяє зробити висновок, що він розглядав статево виховання як систему попереджувальних засобів, які направлені охороняти молодь від вульгарних з точки зору моральності уявлень, розвивати почуття сором'язливості й охайності; зміцнювати волю,

розвивати духовні якості, які мають протистояти спокусам чуттєвої природи і її інстинктів

В області моральності й самодисципліни бачить основне завдання здорового сексуального виховання Ф. Паульсен («Сучасне виховання й сучасна моральність»), вважаючи, що найкращим засобом статевого виховання молоді вже в ранньому віці повинне бути виховання міцних звичок. Головне завдання статевого виховання дітей та підлітків, – говорить він, – попереджати й охороняти: треба опікувати молодь від зараження уяви брудними й вульгарними виставами, треба виховувати сором'язливість і почуття охайності до ступеня інстинктивних гарантій; нарешті, надто важливо зміцнення волі, що підсилює духовне я проти спокус почуттєвої природи і її інстинктів. Приучення до самодисципліни, виховання здатності до напруженої праці, презирство зніженості, ідеал мужньої сили та бадьорості – ось основні засоби та якості, що маюць попередити від небезпеки молодь, вважає Ф. Паульсен.

У системі виховання Ф. Паульсен «кличе нас «назад», до «*educatio strenua*», тобто до суворого й серйозного виховання за старих часів, згідно якому вічними шляхами справжнього виховання, повинні бути три імперативи: 1. Вчися коритися! 2. Вчися напружувати всі свої сили! 3. Вчися відмовляти собі й приборкувати свої бажання!» (Е. Л., 1908, с. 133).

Вимагаючи звернути увагу на розвиток сили волі дитини, А. Молль вважав, що з одного боку необхідно нав'язати дитині чистоту статевої моралі, а з іншого боку – не прищеплювати дитині відразу до статевого акту. Особливу увагу він приділяв соціально-моральній атмосфері, що оточує дитину, розглядаючи її як головну основу правильного статевого виховання (Міжева С. Р., 2011, с. 11).

Як вже було зазначено, домінуючим положенням довгий час в Росії був конфесійний підхід, що визначає релігійно-моральні основи взаємин чоловіка й жінки. Представники цього напрямку (І. Сікорський, І. Скворцов, Є. Накашидзе, Є. Лозинський тощо) вважали, що оскільки в природі й у людському світі панує Божественне творче начало, то правильне статеве виховання можливе лише на основі християнсько-православної свідомості. Статеве життя, писала Є. Накашидзе, «має свою ідейну, ідеальну, високоморальну, соціальну, божественну і містичну сторону, що відбиваються в продовженні людського роду» (Накашидзе Є., 1913, с. 42).

Слід зазначити, що прибічники релігійного-морального підходу дають досить цінні поради із приводу того, як дитина могла б відгородити себе від численних внутрішніх і зовнішніх небезпек на шляху передчасного пробудження статевого життя.

Головна порада полягає в тому, щоб культивувати із самого раннього дитинства релігійне, чисто містичне ставлення до цього предмета, яке

«одне лише може облагородити й підняти її, наблизити до таємниць буття й викликати в кожній живій людині божественний трепет перед ними, поза яким предмет цей завжди носить вульгарний й низький характер» (Накашидзе Є., 1913, с. 35).

Акцентом внутрішньої дисципліни прибічники релігійного підходу ставлять звернення до Христа, а зовнішня дисципліна полягає у дотриманні наступних порад: надзвичайна обережність у виборі книг, у зв'язку з чим необхідно зовсім відмовитися від читання книг, які направляють увагу убік чуттєвості; кращий спосіб від передчасного пробудження чуттєвості – це збудження розумового інтересу через знайомство з науками взагалі та водночас особливої пристрасті до однієї з них. А також кілька основних порад стосовно статевої гігієни, що зводяться до таких як: достатньо свіжого повітря як удень, так і вночі, купання, всебічні фізичні вправи, простий і діяльний спосіб життя, осмислена й доцільна робота, помірність і регулярність у їжі, відсутність усього збудливого – навіть кави і чаю тощо.

Відстоюючи ідею дошлюбної цнотливості, представники релігійно-морального підходу виходили з того, що ранній початок статевого життя програмує цілий ряд негативних наслідків. «Рано пробуджена й взлелеяна чуттєвість», – стверджував відомий учений і суспільний діяч І. Сікорський, – є небезпечною й фатальною для здоров'я організму, що не сформувався, та веде до раннього вгасання статевої функції, що відбивається негативно на подружніх відносинах (Давед'янова І. С., 1998, с. 74).

Приборкування чуттєвості, підкреслював І. Сікорський, – це шлях до істинно духовної незалежності та повноцінного розвитку «вищих сторін життя, особливо почуття та волі», тому дуже важливо ставити інстинкт в необхідні межі, які допомагають виховувати мораль альтруїзму та облагороджених статевих відносин. Отже, місія батьків – вигороджувати дитину від усього пагубного, особливо в області статевого життя, розвиваючи в дитині почуття сорому, яке регулює не лише статеві відносини, але й утримує від усього, що соромно в моральному плані.

Більш того, обґрунтовуючи задачу виховання волі, почуття сорому, цнотливої поведінки, педагоги християнсько-православного напрямку радили направляти розвиток дітей таким чином, щоб вони залишалися «скопцями за переконанням, по моральності почуттів років до 20-25, та й взагалі до шлюбу» (Скворцов І. П., 1892, с. 74). На їхню думку, головними засобами виховання повинні стати позитивний приклад батьків, «добре товариство, справжня дружба дитинства», моральні й повчальні розваги під суворим контролем. Щоб захистити юнацтво від розбещеного впливу публічних видовищ і сумнівних розваг, які є невід'ємною частиною «егоїстичного, неідеального характеру всього складу сучасного життя», вони закликали

використовувати «прямі заборони», жорсткий, авторитарний підхід (Давед'янова І. С., 1998, с. 85).

Розкриваючи незадовільний стан сучасної їм системи статевого виховання молоді, педагоги християнсько-православного напрямку самокритично визнавали «ремісничий характер і мертву форму викладання Закону Божого і наук взагалі, яка позбавлена натхнення і захоплення своєю великою справою» і вказували на необхідність «належної постановки релігійного виховання» (Накашидзе Є., 1913, с. 38).

Основні думки релігійного-морального напрямку статевого виховання можна звести до загального підсумку: 1. Статеве життя має свою ідейну, ідеальну, високоморальну, соціальну, божественну і містичну сторону, що відбувається в продовженні людського роду. 2. Енергія статевої пристрасті, яка правильно спрямована, може знайти вихід і задоволення в вищих проявах інтелектуальної, духовно-моральної і соціального життя людини. 3. Шлюб є союзом не тільки фізіологічним, але й інтелектуальним, моральним, духовним, юридичних, економічних тощо, і має своєю вищою метою створення нової людини, а тому союз цей повинен бути суворо цнотливим. 4. Однією з основних умов у сфері статевого життя і боротьби з низменними її проявами є релігійне почуття, яке культивоване християнською свідомістю. 5. Необхідна і зовнішня дисципліна: строгий підбір книг, художніх творів, розвиток розумових інтересів, активне життя, дотримання норм гігієни тощо. 6. У перехідному віці юнаки та дівчата потребують особливого співчуття і підтримки батьків. 7. Виховані при вищенаведених умовах юнаки і дівчата зрозуміють, нарешті, «високоморальний сенс тих життєвих явищ, які вважаються непристойними і які в дійсному житті насправді носять інший характер. Але ставлення таке помилкове и має бути знищено шляхом внутрішнього переродження» (Накашидзе Є., 1913, с. 42-43).

Визначальними для становлення релігійно-морального аспекту статевого виховання у вітчизняному педагогічному дискурсі були праці Є. Лозинського «Проблеми сексуальної педагогіки» (1904), «Нагальні питання нашого статевого життя і моральності» (1906), «Моральне начало в житті та вихованні дитини» (1910), в яких він сформулював так звану «гігієну цнотливості». У якості найважливіших завдань статевого виховання Є. Лозинський висував завдання: завоювання повної довіри дитини, виховання волі й мужності, розвиток прямоти й товариськості. Передача знань повинна була носити поступовий характер, крім того, дитині потрібно давати не тільки теоретичні пояснення, але й обов'язково практичні поради й моральні наставлення по даному питанню. Моральні наставлення, на думку Є. Лозинського, були необхідним заключним фіналом усього сексуального виховання.

Розв'язуючи питання підготовки батьків до статевого виховання дітей, Є. Лозинський сформулював вимоги щодо моральних якостей батьків, наприклад: «глибока й гаряча взаємна любов між чоловіком і жінкою, що дають життя дитині», оскільки діти, на його думку, які зачаті поза любов'ю, народжуються й ростуть не тільки кволими, позбавленими енергії, але й бідними духовно, так само нездатними до шляхетної пристрасті й любові, як і їх батьки; необхідності дотримання ними норм гігієни, режиму відпочинку та харчування дітей (Лозинський Є., 1904, с. 38).

Цінним на наш погляд, стала сформульована Є. Лозинським так звана «гігієна цнотливості», що була покликана сприяти правильному статевому вихованню дитини та містила десять правил, включаючи як фізіолого-гігієнічні, так й морально-виховні складові.

Серед фізіологічних вимог «гігієни цнотливості» в застосуванні її до сексуального виховання підростаючого покоління було зазначено: обов'язок матері – власне годувати свою дитину; привчати дитину з найперших днів життя до фізичної та моральної чистоти (гігієна); зміцнення нервової системи дітей, гімнастичні вправи, фізична праця в садах і городах, прогулянки й екскурсії; постійна зайнятість дітей; загартовувати тіло (фізична праця, прогулянки, носіння відповідного одягу); дотримання режиму харчування, відповідно віку дитини: обмежити вживання дітьми всякого роду пряностей і приправ як-то: перець, кориця, ваніль, які вкрай шкідливі для молодого організму як для нервів так і для травних органів тощо.

За визначенням фізіологічних вимог гігієни цнотливості в застосуванні її до сексуального виховання підростаючого покоління, Є. Лозинський додав ще й *духовні*, які можна звести до трьох положень: 1. Видаляти дитину від такої обстановки й середовища, які можуть зробити на неї дурний вплив. 2. Оточити дитину, по можливості, всім, що здатне розширити коло її вищих інтересів, розбудити в неї її кращі здібності й дарування, облагородити почуття й зміцнити волю. 3. Своєчасне ознайомлення дітей з життям роду й вищими завданнями статевих функцій людського організму (Лозинський Є., 1904, с. 64-74).

Отже, концепція статевого виховання, що була запропонована Є. Лозинським, на перший план висунула гармонійний розвиток дитини, що був заснований на врахуванні особливостей її психологічного розвитку, де моральне виховання дозволяло б їй не тільки протистояти спокусам, але й виробити силу волі, уміння керувати своїми почуттями, сформуванню відповідальності перед майбутніми дітьми, а фізичне – сприяло не тільки здоров'ю як такому, але й формуванню репродуктивної функції.

Велику популярність в цей час набула книга відомого фізіолога і педагога О. М. Берштейна «Питання статевого життя в програмі сімейного

та шкільного виховання» (1910). В якій автор також розглядає у питанні статевого виховання дітей та підлітків не лише медико-гігієнічний, але й моральний аспект проблеми. Правильно поставлене статеве виховання, писав О. Бернштейн, має розвіяти глибоко вкорінені в суспільстві забобони і, спираючись на науково обґрунтовані дані, пробудити почуття відповідальності дорослих, які повинні зрозуміти, що тільки здорове статеве спілкування дорослих індивідуумів, яких вабить один до одного не тільки тілесно, але й духовно, народжує здорове потомство. Автор підкреслював, що поки школа докорінно не буде перебудована, вона не зможе вирішити цю задачу. Рішення її має взяти на себе все суспільство, організовуючи відповідні роз'яснювальні бесіди і читання, доручивши їх проведення спеціально підготовленим лікарям (Бельська Г. А., 1980, с. 58).

Для того, щоб успішно здійснювались статеве виховання та статева просвіта дітей та підлітків, вважав О. М. Бернштейн, не можна залишати молодь наодинці з собою у вирішенні цих питань, де вони будуть «беззахисними, немічними в атмосфері безвідповідальності, випадкових неосвічене-еротичних впливів». Автор наполягає на необхідності докорінно змінити програму виховних впливів, «використовуючи відкрите та чисте обговорення питань статевого життя, що відповідно розподілено та розташоване, з науковими роз'ясненнями її цілей та сенсу, з раціональними попередженнями від зловживань та збочень, від небезпеки легковажності та розбещеності» (Бернштейн О. М., 1908, с. 10).

Відзначаючи статеве життя, як предмет педагогіки, О. М. Бернштейн радить його розглядати з двох сторін: онтологічної та деонтологічної. Перша сторона описує загальні питання фактів статевого життя, тобто питання дітонародження, запліднення, взаємовідносин статей; друга сторона – «суто виховного характеру», розглядає питання етики та дієтики статевого життя, тобто питання особистої статевої діяльності, її моральних та гігієнічних принципів.

Висловлюючи думку багатьох педагогів та лікарів, Б. Ліberman у роботі «Що необхідно знати батькам учнів щодо питання про статеве виховання» (1912), наголошував на проблемі спільності фізичної й духовної складових статевої гігієни, вважаючи за необхідне кооперацію в справі статевого виховання родини й школи. На його думку, статеве виховання, не можна зводити до статевої просвіти й фізичній гігієні, оскільки головне місце повинне приділятися розумовому й моральному розвитку, який сприяв би формуванню особистості з моральними переконаннями, здатної протистояти дурному впливу, спокусам (Ліberman Б. Н., 1912, с. 66).

Висновки

Отже, вирішення питання статевого виховання дітей та підлітків, зокрема у релігійно-моральному аспекті, висунула ряд вимог перед батьками й школою. Так, перед батьками були висунуті наступні завдання: тверде усвідомлення своєї відповідальності перед прийдешніми поколіннями в плані передачі їм своїх фізичних і духовних якостей; створення такої атмосфери в сім'ї, яка сприяла б формуванню твердих моральних якостей молоді, довіри дітей до батьків; застерегти від необдуманих вчинків. А школа, в свою чергу, мала створювати моральну, творчу і доброзичливу атмосферу навчання, де діти відчували б задоволення від занять наукою, мистецтвом, працею, радість від громадської діяльності.

Таким чином, представники релігійно-морального напрямку не допускали раннього розвитку чуттєвості у дітей, і особливо у статевій сфері, вважаючи, що правильне статеве виховання можливе лише на основі християнської свідомості. Основними умовами «успішної боротьби з негідними проявами» у сфері статевого життя вони називали внутрішню і зовнішню дисципліну, а статеве виховання будували на основі прямих заборон, з установкою на дошлюбну незайманість і аскетизм (Кравець В. П., 2016, с. 20).

Література

Бельская, Г. А. (1980). Некоторые вопросы полового воспитания в истории педагогики. *Сов. педагогика*. (9). 57–62.

Бернштейн, А. Н. (1908). Вопросы половой жизни в программе семейного и школьного воспитания. М., Тип. Т-ва Кушнерев и К°, 31. Отримано з http://elib.gnpbu.ru/text/bernshteyn_voprosy-polovoy-zhizni_1908/

Даведьянова, И.С., Завражин, С. А. (1998). Изучение отклоняющегося полового поведения несовершеннолетних (конец XIX – первая треть XX в.). (6). 84-91.

Е. Л. (1908). Современное воспитание и половая нравственность (по Паульсену). *Вестник воспитания*. (6). 110-141.

Кравець, В. П. (2016). *Сексуальна педагогіка. Навчальний посібник*. Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 320.

Лебединцев, К. (1907). Наша молодежь и вопросы половой этики. *Вестник воспитания*. (8). 143-162

Лозинский, Е. (1904). Проблемы сексуальной педагогика. *Вестник воспитания*. (1, 2). 28-74; 31-75

Лозинский, Е. (1906). Насущные вопросы нашей половой жизни и нравственности (по Августу Форелю). *Вестник воспитания*. (6). 67-114.

Лозинский, Е. (1910). Нравственное начало в жизни и воспитании ребенка. Вестник воспитания. (2). 1-32.

Мижева, С. Р. (2011). Проблемы полового воспитания в отечественной школе и педагогике конца XIX – начала XX веков: автореф. дис. на получение наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Пятигорск, 20.

Накашидзе, Е. (1913). Половое воспитание при современном научном, нравственном и религиозном освещении. Русская школа. (2). 22-44.

Паульсен, Ф. (1909). Современное воспитание и современная нравственность. М., Сабашников, 41.

Скворцов, И. П. (1892). О воспитании родового чувства. Вестник воспитания. (2). 74.

RELIGIOUS AND MORAL APPROACH TO SEX EDUCATION OF CHILDREN AND ADOLESCENTS (THE BEGINNING OF THE XX CENTURY)

Oksana Onypchenko, PhD, Associate Professor, social work and social pedagogy department, Municipal establishment «Kharkov humanitarian pedagogical academy» of Kharkov regional council, Ukraine
onip4enko.o@gmail.com

Abstract. The author examined the religious and moral approach to the sexual education of children and adolescents, which determines the basis of the relationship between man and woman, which has been dominant for centuries both in Western Europe and in the conditions of Orthodox Russia. Christianity gradually came to consider sexual relations primarily as a necessity related to childbearing and procreation. Demanding the flock of moral purity of thoughts and restraint of sensual manifestations, the church did not encourage the premature enlightenment of children and adolescents in sexual matters. The result of this approach for a long time was that children practically did not get even elementary knowledge in the family at this field, there was no medical and hygienic enlightenment, the matter was limited only to the requirements of moral and ethical purity and observance of the commandments of God.

Representatives of the same Christian-Orthodox direction (I. Sikorsky, I. Skvortsov, E. Nakashidze, E. Lozinsky and others) did not allow early development of sensuality of children, and especially in the sexual sphere. They believed that correct sexual education is possible only on the basis of Christian consciousness. The main conditions for the "successful struggle against the low-lying manifestations" in the sphere of sexual life, they called internal and external discipline, and sexual education was built on the basis of direct prohibitions, with the establishment of premarital chastity and asceticism.

Giving advice on how a child could protect himself from the many dangers of premature awakening of sexual life, they pay attention to the internal and external discipline. The main emphasis of internal discipline advocates of the religious approach put the appeal to Christ, and the external discipline is to observe the following tips: extreme caution in choosing books that direct the imagination towards sensuality; stimulation of intellectual interest through familiarity with the sciences in general and a special passion for one of them. And also some basic tips on sexual hygiene: enough fresh air during the day and at night, bathing, comprehensive physical exercises, simple and active way of life, meaningful and expedient work, moderation and regularity in food, lack of everything exciting - even coffee and tea etc...

Keywords: sexual education; sexual enlightenment; religious and moral approach.

References

Belskaya, G.A. (1980). Some questions of sexual education in the history of pedagogy. *Sov. pedagogy*. (9). 57-62.

Bernshtein, A. N. (1908). Questions of sexual life in the program of family and school education. M., Type. Kushnerev and Co. 31 p. Received from http://elibr.gnpbu.ru/text/bernshteyn_voprosy-polovoy-zhizni_1908/

Davedianova, I. S., Zavrazhin, S.A. (1998). Study of the deviant sexual behavior of minors (late XIX-first third of the XX century). *Pedagogy*. (6). 84-91.

E. L. (1908). Modern education and sexual morality (according to Paulens). *Herald of Education*. (6). 110-141.

Kravets, V. P. (2016). Sexual pedagogy. Tutorial. Ternopil, TNPU by V. Gnatyuk, 320.

Lebedintsev, K. (1907). Our Youth and Issues of Sexual Ethics. *Bulletin of Education*. (8). 143-162

Lozinsky, E. (1904). Problems of Sexual Pedagogy *Bulletin of Education*. (1, 2). 28-74; 31-75

Lozinsky, E. (1906). The pressing issues of our sexual life and morality (according to Augustus Trout). *Herald of Education*. (6). 67-114.

Lozinsky, E. (1910). Moral principle in the life and upbringing of a child. *Herald of Education*. (2). 1-32.

Mizheva, S. R. (2011). Problems of sexual education in the national school and pedagogy of the late XIX – early XX centuries: author's abstract. dis. on obtaining sciences. stepping cand. ped. sciences: spec. 13.00.01. – Pyatigorsk, 20.

Nakashidze, E. (1913). Sex education in the modern scientific, moral and religious lighting. *Russian school*. (2). 22-44.

Paulsen, F. (1909). *Modern Education and Modern Morality*. M., Sabashnikov, 41.

Skvortsov, I. P. (1892). On the education of ancestral feelings. *Bulletin of Education*. (2). 74.

ABOUT THE AUTHORS

Nadia Horishna,

*Ph.D., Associate professor
Department of Social Pedagogics and
Social Work
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National
Pedagogical University
Ternopil, Ukraine
nadiahorishna@yahoo.com*

Надія Горішна,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра соціальної педагогіки і
соціальної роботи,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Nataliya Oleksiuk,

*Doctor of Pedagogics, Professor
Department of Social Pedagogy and
Social Work
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National
Pedagogical University
Ternopil, Ukraine
nataliya_oleksiuk@ukr.net*

Наталія Олексюк,

*доктор педагогічних наук, професор,
кафедра соціальної педагогіки та
соціальної роботи,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Kateryna Yeroshenko,

*PhD student,
Academy of Labour, Social Relations and
Tourism
Kyiv, Ukraine
pr.ulaf@gmail.com*

Катерина Єрошенко,

*аспірант,
Академія праці, соціальних відносин і
туризму
Київ, Україна*

Tetyana Semigina,

*Dr. in Political Science, Professor,
Academy of Labour, Social Relations and
Tourism
Kyiv, Ukraine
semigina.tv@socosvita.kiev.ua*

Тетяна Семигіна,

*доктор політичних наук, професор,
Академія праці, соціальних відносин і
туризму
Київ, Україна*

Olga Hlavatska,

*Ph.D., Associate professor
Department of Social Pedagogics and
Social Work
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National
Pedagogical University
Ternopil, Ukraine
olga.raduk@gmail.com*

Ольга Главацька,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра соціальної педагогіки і
соціальної роботи,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Halyna Oliynyk,*Ph.D., lecturer**Department of Social Pedagogics and Social Work**Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University**Ternopil, Ukraine**galochka_ua@ukr.net***Галина Олійник,***кандидат педагогічних наук, викладач,**кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи,**Тернопільський національний педагогічний університет**імені Володимира Гнатюка**м. Тернопіль, Україна***Hanna Slozanska,***Ph.D., Associate professor,**Social Pedagogy and Social Work Department,**Doctorant of Pedagogics and**Management of Education Department**Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University**Ternopil, Ukraine**kulynyak@elr.tnpu.edu.ua***Ганна Слозанська,***кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи**докторант кафедри педагогіки та менеджменту освіти**Тернопільський національний педагогічний університет імені**Володимира Гнатюка**м. Тернопіль, Україна***Oksana Lypchanko-Kovachyk,***PhD, senior teacher,**department of English philology and methodology of teaching foreign languages,**Mukachevo state university**Mukachevo, Ukraine**oksana.lypchanko@gmail.com***Оксана Липчанко-Ковачик,***кандидат педагогічних наук, старший викладач,**кафедра англійської філології та методики викладання іноземних мов,**Мукачівський державний університет**Мукачево, Україна***Oksana Onupchenko,***Ph.D., Associate professor**Department of Social Work and Social Pedagogics**Municipal establishment «Kharkov humanitarian pedagogical academy» of**Kharkov regional council**Kharkov, Ukraine**onip4enko.o@gmail.com***Оксана Онипченко,***кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки**КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»**Харківської обласної ради**м. Харків, Україна*

CALL FOR PAPERS

Social Work

& Education

©SW&E,2017

Scientific paper

SOCIAL WORK AND EDUCATION

*Vira Polishchuk, Editor-in-Chief, Ukraine**Anna Slozanska, Deputy Editor-in-Chief, Ukraine*

Social Work and Education (<http://journals.uran.ua/swe>) is a bi-annual international scholarly journal published by *Centre of Social Development and Innovation, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ukraine* and *East Aberdeen Educational Resources LTD, Great Britain* dedicated to advancing analysis of the theory and practice of social work, social care, social welfare, social work education and social politics at all levels.

Topics of interest for the above area include, but are not limited to the following:

- recent issues in social work
- recent issues in social work education
- recent issues in social politics

Extended papers (approx.. 8-12 pages) should be sent by e-mail to
center_sdi@yahoo.com

by **20 th January** and by **20 May** each year.

Pages should include abstract, keywords, bibliographic references and tables.

We look forward to hearing from you.

Editor-in-Chief

Deputy Editor-in-Chief

Prof., Dr. Vira Polishchuk

Assoc. Prof. Anna Slozanska

Editorial Address:

Centre of Social Development and Innovation, Kurbasa str, 6/206, 46000, Ternopil, Ukraine

Tel.: +380 97 1838135, E-mail: center_sdi@yahoo.com

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,

Kryvonosa str, 2, 46027, Ternopil, Ukraine

E-mail: iinfo@tnpu.edu.ua

East Aberdeen Educational Resources LTD

16C Auchinyell Terrace, Garthdee, Aberdeen, Aberdeenshire, AB10 7DG, UK.